

Curs LINGUA LATINA

Quadern complementari de 1r de batxillerat

Índex

Programació de la matèria llatí de 1r de batxillerat per a l'alumnat	19
L'origen del llatí i el curs <i>LINGUA LATINA</i>	24
Tema 1: Cap. I "Imperium Romanum" & II "Familia Romana"	33
Cultura del tema 1 (cap. I & II)	38
Tema 2: Cap. III "Puer improbus" & IV "Dominus et servi"	41
Cultura del tema 2 (cap. III & IV)	46
Tema 3: Cap. V "Villa et hortus" i VI "Via Latina"	47
Cultura del Tema 3 (cap. V & VI)	52
Tema 4: Cap. VII "Puella et rosa" & VIII "Taberna Romana"	56
Cultura del tema 4 (cap. VII & VIII)	61
Tema 5: Cap. IX "Pastor et oves" & X "Bestiae et homines"	64
Cultura del tema 5 (cap. IX & X)	70
Tema 6: Cap. XI "CORPUS HUMANUS" i XII "MILES ROMANUS"	75
Cultura del tema 6 (cap. XI & XII)	82
Tema 7: Cap. XIII "Annus et menses" i XIV "Novus dies"	86
Cultura del tema 7 (cap. XIII & XIV)	92
Tema 8: Cap. XV "Magister et discipuli" i XVI "tempestas"	99
Cultura del tema 8 (cap. XV & XVI)	105
Tema 9: Cap. XVII "Numeri difficiles" & XVIII "Litterae Latinae"	110
Cultura del tema 9 (cap. XVII & XVIII)	118
Tema 10: Cap. XIX "Maritus et uxor" & XX "parentes"	122
Cultura del tema 10 (cap. XIX & XX)	129
Annex 1: Gramàtica històrica: fonètica	135
Annex 2: Colloquia Latina	138
Bibliografia	148
<i>Latinitas viva interretaria</i> (Webs de llatí viu)	149
Material d'àudio de suport a l'hora de practicar la <i>LATINITAS VIVA</i> o llatí viu	149

Programació de la matèria llatí de 1r de batxillerat per a l'alumnat

1. Continguts per crèdits /avaluacions

- o Els *capitula* i els *vocabula nova* corresponen al llibre *LINGUA LATINA per se illustrata PARS I FAMILIA ROMANA* de Hans H. örberg
- o Els *exercitia* corresponen al llibre groc *EXERCITIA LATINA I*.
- o Les “Etimologies” i la “Cultura” corresponen al “Quadern d’adaptació per a 1r de Batxillerat”
- o

CRÈDIT 1		
LLENGUA		CULTURA
T E M A 1	Cap I: Imperium Romanum (4) El nominatiu singular i plural <i>Est / sunt</i> <i>Est-ne...?; -ne...?</i> <i>Vocabula</i> p.11 & 12 / Etimologies <i>Exercitia</i> n° 1,2,3,4,5,6,8,10.	1. L’imperi romà: duració i límits geogràfics 2. La llengua llatina i les llengües romàniques
	Cap II: Familia Romana (4) masculí, femení i neutre El genitiu <i>Vocabula nova</i> p.18 / Etimologies <i>Exercitia</i> n°: 1,2,3,4,5,7,8,9,10,11.	
T E M A 2	Cap III: Puer improbus (4) Nominatiu i acusatiu <i>Qui / quae; quem / quam</i> <i>Vocabula</i> p.25 / Etimologies <i>Exercitia</i> n° 1,2,3,4,6,7,9	1. La família romana, la <i>gens</i> i el <i>pater familias</i> 2. Naixement i acceptació dels fills 3. Els esclaus (<i>servi et ancillae</i>)
	Cap IV: Dominus et servi (3) Vocatiu Imperatiu (2ª p.s.) i indicatiu <i>Vocabula nova</i> p 31 / Etimologies <i>Exercitia</i> n°1,3,5,6,7,8	
T E M A 3	Cap V: Villa et hortus (3) Acusatiu masc, fem i neutre (1 i 2 decl) Ablatiu masc, fem i neutre (1 i 2 decl) Imperatiu (2 p.pl.) / Present Indicatiu <i>Vocabula nova</i> p.39 / Etimologies <i>Exercitia</i> n° 1,2,3,4,6,7,8.	1. L’habitatge La <i>domus</i> , la <i>villa</i> i les <i>insulae</i> romanes 2. Les vies romanes 3. Orígens de Roma : la monarquia 3.1 Origen de Roma 3.2 La monarquia romana (753 - 599 a C.)
	Cap VI: Via latina Complements de lloc: <i>unde?, quo?, ubi?</i> La veu passiva Oració passiva: el complement agent Ablatiu instrumental <i>Vocabula nova</i> p 47. / Etimologies <i>Exercitia</i> n° 1,3,4,5,6,7,8,9,10.	
T E M	Cap VII: Puella et rosa (3) Datiu masc, fem i neutre (1 i 2 decl) Datiu de is, qui, <i>Vocabula nova</i> p 53. / Etimologies <i>Exercitia</i> n° 1,3,4, 6,7,8,9.	1. El comerç 1.1 Organització i rutes 1.2 Les monedes 2. La república romana (1) 2.1 República primitiva (509-264 a C)

A 4	Cap VIII: Taberna Romana (3) Pronoms relatiu i interrogatiu: <i>quis / qui</i> Pronoms <i>is, ille, hic</i> <i>Vocabula nova</i> p.62 / Etimologies <i>Exercitia</i> n° 1,3,4,5,6,8,9,10. (Repàs:12,13,14,15)	2.2 Classes socials
--------	---	---------------------

CRÈDIT 2		
LLENGUA		CULTURA
T E M A 5	Cap IX: Pastor et oves (3) Quadre general de la 1, 2 i 3 declinació Pronom emfàtic <i>ipse</i> <i>Vocabula nova</i> p.68 / Etimologies <i>Exercitia</i> n° 1,2,4,5,7 (repàs: 9,10,11)	1. la vida rural: a) comentari sobre les Geòrgiques de Virgili. 2. El cristianisme: la imatge del bon pastor 3. La religió romana: Mercuri i Neptú
	Cap X: Bestiae et homines (3) Noms de la 3ª declinació: temes en -n, en oclusiva; de gènere neutre (<i>flumen-</i> , <i>mari-</i> , <i>animali-</i> .) Conjuncions <i>cum</i> (=quan) i <i>quod</i> (=quia) Infinitius actius (-re / -se al verb sum); Infinitius passius (-ri / -i a la 3ª conj.) Oracions infinitius no concertades <i>Vocabula nova</i> p 76. / Etimologies <i>Exercitia</i> n° 1,3,4,5,6,7,8,9.	1. La república romana (2) 1.1 Òrgans de govern 1.2 República mitjana i tardana (264-27 a C)
T E M A 6	Cap XI: Corpus humanum (3) La declinació neutra de la 3ª Oracions d'infinitiu no concertades: <i>accusativus cum infinitivo</i> <i>Vocabula nova</i> p.84 / Etimologies <i>Exercitia</i> n° 1,2,4,5,6,8,9,10.(repàs n° 12)	1. la medicina a Grècia i Roma 2. La vida militar 2.1 Armes d'un soldat romà (<i>miles</i>) (Cf. FR p.85) 2.2 Composició de l'exèrcit 2.3 Parts d'un campament romà (<i>castra</i>) (Cf. FR p.89) 2.4 El combat
	Cap XII: Miles romanus (3) Noms només amb plural (<i>plurale tantum</i>) La 4ª declinació Verbs amb datiu (<i>imperare, parere</i>) Adjectius de la 3ª decl Declinació del comparatiu (-ior, -ius) El verb fero i els seus compostos <i>Vocabula nova</i> p.93 & 94 / Etimologies <i>Exercitia</i> n°1,2,3,5,6,7,8,9,10,11,13,14,15 (repàs)17,18,19.	3. Els tria nomina 4. Mesures de longitud.

T E M A 7	Cap XIII: Annus et menses La 5ª declinació Les cinc declinacions El superlatiu. Els graus de l'adjectiu (resum) Adiectius numerals (ordinals i cardinals) de l'I al XII Les conjuncions <i>vel</i> i <i>aut</i> <i>Vocabula nova</i> p.101 & 102 / Etimologies <i>Exercitia</i> n° 2,4,5,6,10, (repàs)12,13	1.El còmput del temps 1.1 Els anys 1.2 Els mesos i els dies 1.3 La divisió del mes 1.4 La divisió del dia 2. El vestit i el calçat: a) El vestit: la túnica i la toga; b) El calçat, els estris 3. L'imperi (I): 3.1 L'època d'August i la nova organització de l'estat 3.2 Les reformes d'August 3.3 Les classes socials 3.4 El seu govern 4. L'imperi (II) 4.1 L'alt imperi (27 a C – 192 d C) 4.2 El baix imperi (193 - 476/8 d C)
	Cap XIV: Novus dies (3) Pronoms interrogatius: <i>uter?</i>, <i>neuter?</i>, <i>alter?</i>, Datiu d'interès.. Participi de present Repàs pronoms pers 1^a i 2^a pers en ac, dat i ab. <i>Vocabula nova</i> p108 & 109. / Etimologies <i>Exercitia</i> n° 1,4,7,9, (Repàs) 11.	

CRÈDIT 3		
LLENGUA		CULTURA
T E M A 8	Cap XV: Magister i discipuli (3) Les persones verbals Les quatre conjugacions verbals <i>Vocabula nova</i> p.117 / Etimologies <i>Exercitia</i> n°1,2,4,5,7,8 (repàs) 10	1. Etapes i característiques de l'ensenyament a Roma 2. Navegació i comerç 3. La Hispana romana 3.1. La romanització d'Hispania 3.2 Fases de la dominació romana 3.3 Organització político-administrativa
	Cap XVI: tempestas (3) Els verbs deponents Ablatiu absolut Genitiu partitiu Ablatiu adverbial (<i>paulo</i>, <i>multo</i>) La declinació de <i>puppis</i> Els verbs <i>eo</i> i <i>fio</i> <i>Vocabula nova</i> p.124 / Etimologies <i>Exercitia</i> n°:1,3,4,5,6,8,9,10 (repàs) 12	
T E M A 9	Cap XVII: Numeri difficiles Els adjectius numerals: visió general La veu passiva : 1^a i 2^a p. del s. pl. Doble acusatiu <i>Vocabula nova</i> p.133 & 134 / etimologies <i>Exercitia</i> n°1,2,4,5,6,8,9,10 (repàs) 12	1. Els edificis públics 1.1 El fòrum romà 1.2 Obres d'enginyeria 2. La religió a Roma 2.1 El culte familiar 2.2 El culte públic 2.3 Les religions orientals 2.4 El panteó greco-romà

	Cap XVIII: Litterae Latinae <i>idem i quisque</i> Els superlatius dels adjectius en –er Els adverbis en –e, –iter El comparatiu de l’adverbi en –ius Adverbis numerals amb –ies Compostos de <i>facere</i> <i>Vocabula nova</i> p 143 & 144. / Etimologies <i>Exercitia</i> n°1,2,4,5,6,7,8,9,10,12,13,	1. la moneda romana: valor relatiu entre un as, un denari i un sesterce. Què és un talent? 2. Estris escolars: <i>tabula</i>, <i>calamus</i>, <i>charta</i>, <i>papyrus</i>. 3. Els déus olímpics i la religió romana.
T E M A 10	Cap XIX: Maritus et uxor Comparatiu i superlatiu irregulars Règim del comparatiu i el superlatiu Genitiu de qualitat Pretèrit imperfect indicatiu actiu i passiu de les 4 conjugacions i de <i>sum</i> La declinació de <i>domus</i> Els vocatius en –i <i>Vocabula nova</i> p153. / Etimologies <i>Exercitia</i> n°1,2,4,5,6,8,9,10 (repàs) 12	1. el matrimoni 1.1 Classes de matrimoni 1.2 El casament 2. Els espectacles: jocs i edificis 2.1. <i>Panem et circenses</i> 2.2 Les curses de carros 2.3. Les lluites de gladiadors 2.4 El teatre
	Cap XX: Parentes El futur imperfect actiu i passiu Verbs irregulars: <i>volo</i>, <i>nolo</i>, <i>noli</i>+inf. <i>Vocabula nova</i> p162. / Etimologies <i>Exercitia</i> n°1,2,3,5,6,8,9 (repàs) 11	

2. Procediments

Els procediments són sobretot els indicats en les activitats que acompanyen els conceptes. Fonamentalment són:

1. Classe de llengua amb el llibre vermell *FAMILIA ROMANA PARS I* i el llibre groc d’exercicis *EXERCITIA LATINA I*

Lectura del text base de cada capítol. A cada hora de classe es pot fer una *lectio*¹ amb els corresponents *exercitia*². Al final del text del *capitulum* es fan els *pensa*: i pràctica amb el llatí escrit i oral

- *Pensum A*: Completar terminacions
- *Pensum B*: Completar paraules
- *Pensum C*: Qüestions i respostes en llatí sobre el text

2. Activitats del QUADERN COMPLEMENTARI, que consten de:

- Exercicis d’evolució fonètica
- Exercicis d’etimologies
- Expressions llatines
- Temes culturals i activitats

¹ Marcades amb xifres romanes, I, II, III, al marge interior de les pàgines conjuntament amb els números de línies, aquests en xifres aràbigues

² Al llibre groc *EXERCITIA LATINA I* hi ha *exercitia* per a cada *lectio* del *capitulum*

3. Avaluacions

Hi haurà una avaluació per trimestre. Cada avaluació, equivalent a un trimestre-crèdit, serà independent quant a la nota. Si es demana una nota global aquesta serà la mitja ponderada de les tres avaluacions hagudes.

Seràn fonts d'avaluació:

1. Les proves de llengua i cultura, amb un mínim d'una prova per cada dues unitats.
2. Les activitats de cultura que bé en grup bé individualment es faran per treballar els temes de cultura.
3. Eventualment qualsevol treball que es programi durant el curs.

4. Temporització

1 ^a Avaluació	Temes 1 a 7
2 ^a Avaluació	Temes 8 a 15
3 ^a Avaluació	Temes 15 a 19

5. material de suport

- Llibre de text: *Lingua latina per se illustrata: Pars I* de Hans Örberg Ed. Domus Latina
- Llibre d'exercicis: *LINGUA LATINA per se illustrata EXERCITIA LATINA I*, Hans Örberg Ed. Domus Latina.
- Quadern complementari de 1r de batxillerat

L'origen del llatí i el curs *LINGUA LATINA*

Recorregut històric del llatí

Origen i expansió de la llengua llatina.

La llengua llatina, *lingua Latina*, era la llengua dels llatins (*Latini*), els habitants del Laci (*Latium*), regió del centre d'Itàlia que incloïa la ciutat de Roma. Segons la tradició Roma va ser fundada per Ròmul l'any 753 a.C. Durant els segles posteriors, Roma estengué el seu domini, *imperium Romanum*, a tota Itàlia, i després a tota la Mediterrània occidental (les guerres púniques contra els cartaginesos) i occidental (conquesta de Corint, 146 d.C.). Amb l'emperador Trajà, nascut a Itàlica (Sevilla), l'imperi romà assoleix la màxima expansió geogràfica, és a dir, la major part d'Europa amb el Rin i el Danubi com a rius fronterers, el nord d'Àfrica, l'Àsia Menor i l'Orient Mitjà (fins a Mesopotàmia). La llengua llatina es difongué sobretot a l'occident: les províncies d'*Hispania*, *Gallia*, *Britannia*, *Germània* (sud d'Alemanya), *Africa* (Tunícia) i fins i tot als Balcans, la *Dacia* (Romania), parlaven en llatí. El grec però es conservà en les províncies orientals com *Graecia*, *Asia* i *Aegyptus*. Els homes de l'antiguitat posseïen doncs dues llengües: el grec i el llatí.

Les llengües romàniques o neollatines

A la mort de Teodosi el Gran (395 d.C.) l'imperi romà es divideix en oriental, capital Constantinoble, i occidental, capital Ràvena. Mentre que l'oriental dura fins l'any 1453 i és conegut amb el nom d'imperi bizantí (llengua grega i religió ortodoxa), l'imperi occidental i de parla llatina caigué l'any 476 d.C. Què passà aleshores amb la llengua llatina? En algunes províncies desaparegué, com ara són Britannia i Àfrica, en d'altres però el llatí parlat o vulgar donà lloc a les llengües romàniques: el castellà o espanyol, el català, el gal·lec i el portuguès a la península ibèrica i, a la resta d'Europa, el francès, el provençal, l'italià, el sard, el rètic i el romanès.

El llatí llengua cultural

Avui dia el llatí no és la llengua materna de ningú i per això se l'anomena "llengua morta". Ara bé, el terme no és del tot exacte. Durant segles el llatí fou una llengua viva al llarg de tot el territori de l'imperi romà. I aquesta llengua "morta" conegué tal vitalitat que durant l'edat mitja va ser, sense rival, la llengua de les classes cultes d'Europa. Fins el segle XVIII el llatí conservà la seva supremacia com a mitjà de comunicació universitari. Fins als nostres dies el llatí sobrevisqué com a llengua oficial de l'Església Catòlica i la majoria de termes científics segueixen en llatí.

Com a conseqüència d'aquest paper del llatí com a llengua de cultura internacional, les llengües nacionals europees s'han enriquit amb una enorme quantitat de paraules llatines. A part de les llengües romàniques, on les paraules no llatines són una excepció, l'anglès és, amb diferència, la llengua que, tot i no ser d'arrel llatina, ha assimilat el major nombre de paraules llatines. De fet, més de la meitat del vocabulari anglès prové, directa o indirectament, del llatí.

Ortografia i pronunciació

L'alfabet llatí

Consta de 23 lletres i és el que hem heretat nosaltres així com la majoria de llengües occidentals (europees i americanes):

Majúscules: A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X Y Z

Minúscules: a b c d e f g h i k l m n o p q r s t x y z

Els caràcters J, U, W no existien: la I i V representaven tant les vocals *i* i *u* com les consonants *j* i *v*, les quals es pronunciaven com la *j* de “justícia” i la *W* anglesa de “wine”.

Al llibres llatins de Hans H. Örberg que usarem no s'usa la *J, j*, però sí que es distingeix la *V, v* consonàntica, de la *U, u* vocàlica, llevat dels títols escrits en majúscules: CORPVS HVMANVM, NOVVS DIES.

La pronunciació del llatí

Es considera que hi ha dues pronunciacions del llatí:

La pronunciació clàssica (segle I a.C.) o restituïda

La pronunciació post-clàssica (segles I a V d.C.)

a) La pronunciació clàssica

Es la pronunciació establerta per les dades i testimonis transmesos pels autors llatins de l'antiguitat. Per això també s'anomena restituïda (*restituïda*) perquè només la podem saber o conèixer a partir d'estudis lingüístics i literaris. És la pronunciació del llatí culte de l'època de Ciceró (106-43 a.C.)

Les vocals. S'establia clarament en la llengua parlada, però no en l'escrita, una distinció entre vocals llargues i vocals breus.

En els llibres LINGUA LATINA PER SE ILLUSTRATA totes les vocals llargues porten una ratlleta superposada $\bar{}$, de manera que l'absència d'aquesta ratlleta indica que la vocal és breu.

El castellà no distingeix aquest dos tipus de vocals. El català, però, fa diferència entre vocals obertes i tancades (V. infra: Gramàtica històrica: fonètica).

Les vocals llatines són les descrites a la taula següent:

Vocals breus	Vocals llargues
<i>a</i> com en <i>ac, amat</i>	$\bar{a}$ com en <i>dā, ālā</i>
<i>e</i> com en <i>et, bene</i>	$\bar{e}$ com en <i>mē, sēsē</i>
<i>i</i> com en <i>in</i>	$\bar{i}$ com en <i>hīc, bīnī</i> .
<i>o</i> com en <i>post, modo</i>	$\bar{o}$ com en <i>dō, dōnō</i>

<i>u</i> com en <i>num, sumus</i>	<i>ū</i> com en <i>tū, ūsū</i>
<i>y</i> com en <i>Syria</i> (= <i>u</i> francesa en “lune”)	<i>ŷ</i> llarga com en <i>Lŷdia</i> (= <i>u</i> francesa de “pur”)

Els diftongs. Són la combinacions de dues vocals en la mateixa síl·laba. En època clàssica hi havia tres diftongs principals: *ae*, *oe*, *au*, i en ocasions, *eu* en paraules d’origen grec.. Per exemple:

GRAECIA, FOEDUS, NAUTA, EUROPA

Les consonants. Tenen un valor fonètic molt semblant al català i al castellà amb les següents consideracions:

- la *C* té el so velar /K/ que té al mot català “castell”. Fins i tot davant de *E* i *I*. Per exemple : *CENTUM, CIVIS*.
- La *QU* com en català en mots tals com “qual”, “quota”. Fins i tot davant les palatals *E* i *I* sense posar dièresi: *AQUA* (=“aqüa”); *QUERCUS*(=“qüercus”)
- La *G* té el so velar /g/ que té la *g* catalana i castellana de “gastar”. Manté el mateix so fins i tot davant de les vocals palatals *E* i *I*. Per exemple: *MAGIS* (=“maguis”); *GENUS* (=“guenus”); *SANGUINEM* (=“sangüinem”).
- La *I* i la *V* consonàntiques com la “j” catalana i la *W* anglesa respectivament. Aquest cas inclou la *I* entre vocals. Per exemple. *EIUS* (=“ejus”) , *MAJOR* (=“major”). *VINVM* (=winum), *IACET* (=“jacet”)
- La *PH*, *TH* i *CH* es pronuncien seguides d’una lleu aspiració. Per ex. *PULCHER, AMPHITHEATRUM*.
- La *H* amb un so lleugerament aspirat. Per exemple *HOSPES, HORTUS*
- La *X* sempre amb un so cs, com al català “exèrcit”. Per exemple: *EXIT*(=“ecsit”).
- La *Z* com en català “zoològic”.
- Les consonants geminades tenien un so més prolongat. La *LL* com la l·l geminada catalana. Per exemple: *COLLEGA*(=“col·lega”)

b) La pronunciació post-clàssica

La pronunciació llatina va anar evolucionant després de l’època clàssica. La pronunciació post-clàssica és la que s’implanta al llarg de l’època imperial (segles I a V a.C.). Les principals característiques de la pronunciació post-clàssica sobreviuen en les la pronunciació del llatí usat encara a Itàlia. La pronunciació “italiana” del llatí és encara usada per l’Església Catòlica Romana i es conserva en el cant litúrgic. El llatí com a llengua de la litúrgia romana va deixar de ser obligatori a rel del Concili Vaticà II (1964).

Heus aquí els canvis més notables:

- 1) Els diftongs *ae* i *oe* es simplifiquen en una *ē* llarga.

- 2) La *V* consonàntica evolucionà cap a un so de *v* francesa en “vivant”. Més endavant experimentà un fenomen d’assimilació amb la *b*, denominat “betacisme”, exemple: *BERUS* = *VERUS*.
- 3) *PH* es pronuncià *f*; *CH* i *TH* com *c* /*k*/ i *t* respectivament, sense aspiració.
- 4) *TI* seguida d’una vocal tingué el so xiulant tsi (excepte després de *s*, *x*, *t*)
- 5) La distinció entre síl·labes llargues i breus es va anar esvaint, pel fet que qualsevol vocal breu al final d’una síl·laba accentuada s’allargà, mentre que les vocals llargues de les síl·labes no accentuades s’abreujaren.
- 6) Finalment, en el segle V d.C. la pronunciació de *C* i de *G* es va modificar davant les vocals palatals *E*, *I*, *Y*, *AE OE*. la *C* es va pronuncià com la *ch* castellana, i la *G* es pronuncià amb un so africacat com en italià “giro” o en anglès “gin”.

c) Síl·labes llargues i síl·labes breus

Les vocals llatines són cinc A E I O U, però segons la quantitat poden ser llargues (-) o breus ().

Una síl·laba és llarga :

- 1) Per naturalesa si conté una vocal llarga o un diftong (*ae*, *au*, *oe*, *eu*)
- 2) Per posició si va seguida per més d’una consonant o consonant doble (*X*, *Z*), tret dels grups consonàntics formats per una consonant oclusiva i una líquida (*-tr-*, *-dr-*, *-cl-*...etc.)

Una síl·laba és breu :

- 1) Per naturalesa si conté una vocal breu no seguida per dues consonants
- 2) Per posició si va seguida de vocal.

d) L’accent

En llatí no hi ha accent gràfic però sí que hi ha accent prosòdic. Cal tenir present:

- I. No hi ha paraules agudes
- II. Per tant totes les paraules de dues síl·labes son planes.
- III. En paraules de tres o més síl·labes l’accent cau damunt la penúltima síl·laba, si aquesta és llarga tant per naturalesa com per posició.
- IV. L’accent cau sobre l’antepenúltima síl·laba si la penúltima és breu.
- V.

LINGUA LATINA , el curs de llatí

El curs de llatí LINGUA LATINA PER SE ILLUSTRATA (“La llengua llatina il·lustrada per si mateixa”) es compon de dues parts, PARS I i PARS II, amb un índex comú (*INDICES*) que suma en total 56 capítols.

El llibre LINGUA LATINA PARS I: FAMILIA ROMANA. Dels dos llibres de què costa el curs LINGUA LATINA, nosaltres només farem servir el primer, tan a 1r com a 2n de batxillerat. El primer llibre, anomenat FAMILIA ROMANA, consta de 35

capítols, la major part dels quals narra un seguit d'escenes i episodis de la vida d'una família romana del segle segon després de Crist. El llibre està escrit íntegrament en llatí, però des del començament fins al final el text té una complexitat progressiva, de manera que cada frase és intel·ligible *per se*, és a dir, per ella mateixa. Això és possible pel fet que la significació de les paraules noves i la funció de les formes gramaticals es dedueixen, sense equívocs, del context o, si és necessari, de les il·lustracions o de les notes marginals, sempre usant noves paraules a partir del vocabulari ja après. D'aquesta manera no cal consultar un lèxic, analitzar o traduir per entendre el significat. Tant la gramàtica com el vocabulari s'aprenen per l'observació de gran nombre d'exemples il·lustratius que formen part de la coherència del text.

Les il·lustracions i les notes al marge. Les il·lustracions són importants per la comprensió directa del text llatí. Per això es recomana observar bé la il·lustració que encapçala cada capítol per destriar tots els elements que ajudaran a la comprensió tant del vocabulari nou com de les situacions o accions que es desenvolupin. A més, als marges de les pàgines apareixen altres il·lustracions i notes explicatives que tenen el mateix objectiu: la comprensió *per se* del text llatí.

A les notes marginals es fan servir els signes següents:

- a) El signe d'igualtat [=], entre sinònims, paraules que tenen més o menys la mateixa significació: *-que = et*.
- b) El signe d'oposició [↔], entre antònims, paraules que tenen significacions contràries: *sine ↔ cum*.
- c) El signe dos punts [:], per donar la significació d'una paraula en un context donat: *eam : Iuliam*.
- d) El signe de derivació [<], per mostrar de quina paraula ja coneguda se'n deriva una nova paraula: *amor < amare*.

Divisió dels capítols. Cada capítol es divideix en dos o tres *lectiones*, assenyalades amb les xifres romanes en cursiva *I, II, III*. Les línies de cada capítol hi són numerades de cinc en cinc, és a dir, 1, 5, 10, 15 ...etc, amb xifres aràbigues.

Per a cada *lectio* hi ha exercicis *ad hoc* al llibre *Exercitia Latina I*. El text de cada capítol acaba amb una secció gramatical GRAMATICA LATINA que recapitula les nocions gramaticals que hi han aparegut. Al final del llibre, a les pàgines 307-311 hi ha una taula de flexions o declinacions: TABULA DECLINATIONVM.

Els tres exercicis, PENSUM A, B y C, al final de cada capítol tenen com a objectiu assegurar l'assimilació de la gramàtica i del vocabulari i la comprensió del text.

PENSUM A: s'han d'afegir a les paraules incompletes les desinències adequades.

PENSUM B: s'han d'omplir el espai buits amb les paraules noves que han aparegut al capítol (al marge apareix un llistat de paraules noves).

PENSUM C: s'han de contestar en llatí i *ab integro*, és a dir, repetint els elements de la pregunta, una sèrie de qüestions referides al text del capítol.

Índex de vocables o INDEX VOCABULORUM. En aquest índex trobaràs totes les paraules que han anat sortint al llarg dels XXXIII capítols. Trobaràs, per exemple, **auris** -is f: 11,6: vol dir que la paraula **auris** la trobaràs en el context del capítol onze (en negreta) i a la línia sis. És molt útil consultar-lo quan dubtis del significat d'alguna paraula ja vista però oblidada.

L'índex de gramàtica, INDEX GRAMATICUS, (pàgines 326-327) serveix, en cas de consulta, per trobar les principals nocions gramaticals vistes en el llibre. El llistat de FORMAE MVTATAE (formes canviades, pag. 328) serveix per cercar la forma primitiva d'una paraula que ha canviat de radical.

Hi ha tres suplementos principals de Hans H. Órberg del llibre LINGUA LATINA PARS I:

GRAMATICA LATINA, s'exposa la morfologia llatina.

COLLOQUIA PERSONARUM, col·lecció de textos suplementaris en forma de diàleg.

EXERCITIA LATINA I, un conjunt detallat d'exercicis addicionals per a cada una de les 133 *lectiones* dels 33 capítols del llibre.

D'aquests tres suplementos recomanem sobretot l'ús del EXERCITIA LATINA I, pel fet que ajuda a consolidar les nocions de vocabulari, morfologia i sintaxi de cada capítol. Tot i així per a la programació d'adaptació als *curricula* de batxillerat que desenvolupem en aquest quadern només serà imprescindible el llibre LINGUA LATINA PARS I FAMILIA ROMANA.

LINGUA LATINA PARS II: ROMA AETERNA

La segona part de LINGUA LATINA té com a subtítol ROMA AETERNA i és un curs de perfeccionament i d'introducció a la literatura llatina llegint ja els autors en versió original, de vegades adaptada com és en el cas de la poesia. Té la mateixa estructura de composició i exercicis que la PARS I. La temàtica principal és la història de Roma explicada pels propis autors romans, és a dir, Virgili, Ovidi, Titus Livi, Sal·lusti, Nepot, Ciceró, etc.

No considerem imprescindible l'adquisició d'aquest segon volum per als alumnes de 2n de batxillerat ja que amb el vocabulari, la morfologia i la sintaxi apresada en el primer volum és més que suficient per afrontar amb èxit les proves de Selectivitat. No obstant, es pot recórrer a algun fragment d'aquest volum, sobretot si l'autor que es tradueix és dels que s'estudien en la secció de Literatura Llatina de 2n de batxillerat.

Continguts i ús del Quadern Complementari de 1r de Batxillerat

Hi ha dos quaderns complementaris d'adaptació, un per a 1r de batxillerat, i un altre per a 2n. El de 1r de té l'adaptació dels capítols 1 a 20, mentre que el de 2n té la dels capítols 21 a 33. Aquesta distribució s'ha fet en relació a les hores disponibles i al contingut de procediments i conceptes de cada curs. El quadern de 1r de batxillerat està dividit en 10 unitats o temes.

Cada unitat o tema compren dos capítols del llibre <i>LINGUA LATINA PARS I</i>.
--

Cada unitat o tema de dos capítols conté els següents apartats:

Guia de gramàtica

A la “Guia de gramàtica” son tractades, de forma resumida, les qüestions morfològiques i sintàctiques que suscita el text llatí dels dos capítols del tema. Els continguts de gramàtica i sintaxi que s’han vist al llarg del tema s’expliquen seguint un ordre determinat i inserint paradigmes i observacions. S’inclouen primer les nocions de morfologia tot seguint l’ordre tradicional de les parts de l’oració: substantiu, adjectiu, pronom, verb, adverbi, preposició, conjunció, etc. Tot seguit i com a cloenda de l’apartat hi ha una secció de sintaxi o estructures sintàctiques.

Indicacions:

- a) Quan es cita una frase o paraula l’abreviació per indicar el lloc és la següent: per ex. (7.20) que vol dir cap. 7 línia 20.
- b) A cada part hi ha assenyalats els exercicis del llibre *EXERCITIA LATINA I* que corresponen als continguts explicats. La indicació ve donada per l’abreviació següent, per ex. **Ex Lat** 8.10, que vol dir Exercici nº 10 del cap. 8 d’aquest llibre.

L’objectiu és sistematitzar i ordenar els continguts gramaticals vistos, de forma descriptiva, a les lectures dels capítols, molt important a l’hora de preparar una prova o examen. Per la mateixa estratègia del mètode és obvi que l’estudi d’aquest apartat no té sentit sinó després de la lectura acurada dels dos capítols que entren en el tema.

Vocabulari i Etimologies

Aquest apartat conté primer un “Vocabulari dels capítols” en què s’assenyala la ubicació el mot i es fa una definició no exacta, la majoria dels casos, sinó referenciada al context en què es troba. Per ex:

speculum –ī (7.8): *puella sē videt in speculō.*

Les paraules provenen dels *VOCABULA NOVA* de cada capítol i s’han escollit bé per relacionar-les amb d’altres ja vistes, bé perquè tenen un interès lèxic especial, bé perquè estan relacionades amb l’apartat d’etimologies.

Després venen una sèrie d’activitats:

- a) Etimologies de mots catalans i castellans relacionats amb els vocabulari estudiat.

L’estudi suposa dos passos: 1r Definir breument però amb concisió el mot català o castellà; 2n Cercar el mot llatí que té l’ètim que l’ha format; 3r Explicar la relació semàntica que hi ha entre el mot llatí i el de la llengua moderna. Aquest últim pas només serà necessari quan aquesta relació no sigui òbvia.

En algunes unitats hi apareixen també sufixos derivatius del llatí dels quals es diu el sentit i es posen exemples. Com a activitats es proposen: 1r Saber trobar el significat d’una família de paraules llatines; 2n saber trobar derivats llatins i cat. / cast. a partir d’uns ètims llatins.

- b) Estudi de l’evolució fonètica dels sons llatins al català i castellà.

Els alumnes, a partir de l’explicació del professor i la consulta de l’annex 1 (Gramàtica històrica: fonètica), hauran de deduir, a partir de la regla general, els canvis fonètics

dels sons dels mots llatins que es proposen. Aquests mots s'han extret del VOCABULA NOVA (paraules noves) dels dos capítols de la unitat estudiats.

Colloquia Latina

Es tracta de crear seqüències de llatí parlat entre dos interlocutors, que després un d'ells pot iniciar el mateix diàleg amb un tercer, i així successivament. És una activitat que complementa els continguts de Gramàtica i facilita un aprenentatge més actiu de la llengua, tal com preconitza el mètode de *LINGUA LATINA*. La finalitat no és tant que l'alumne es faci destre en la parla del llatí com que assimili, de forma més pràctica, els continguts teòrics de la llengua llatina.

Aquests mateixos elements que es donaran per establir un diàleg pautat en llatí, es podran fer servir també en la redacció de cartes o en eventuais immersions en fòrums llatins d'internet.

Tresors de l'humanisme

Aquest apartat conté una primera part, fixa, sobre "Expressions llatines" en la qual s'estudien les expressions llatines més usuals en els diferents àmbits de la cultura. Es dona primer una traducció literal de l'expressió llatina, i després es fa un comentari sobre el sentit general, l'àmbit en què es pot trobar (el filosòfic, el jurídic, el literari, etc.). Si no ve donada, es pot demanar a l'alumne que creï o inventi una frase en què s'hi pugui incloure.

Després hi ha una segona part variable que pot incloure diversos aspectes, per ex. : traducció i comentari de frases o textos d'autor llatins, curiositats relatives a aspectes culturals estudiats o bé sobre lèxic i etimologies, etc. La finalitat és connectar l'alumnat amb els aspectes més coneguts, curiosos o interessants de la tradició humanística.

Sobre les Frases o textos d'autors llatins. Es proposen frases o textos d'autors llatins, en principi antics però sense descartar els d'altres èpoques o inclòs moderns o contemporanis. S'hauran de llegir, copsar el seu sentit, i si el professor el considera necessari, traduir. Intenten ser textos que tinguin algun contingut humanístic, per tant, s'aconsella que es proposin comentaris. La seva finalitat és que es prengui un petit contacte amb el llatí com a llengua literària i com a vehicle del pensament occidental i europeu.

Temes culturals

Es desenvolupen els temes culturals principals dels *curricula* de batxillerat, això és, la família romana, la vida quotidiana, la història, les formes de govern, etc. a 1r de batxillerat, i la literatura llatina a 2n. Es treballa amb dues modalitats: 1a es proposen textos explicatius dels temes culturals; 2a S'ofereixen activitats diverses, la majoria de les quals consisteixen a contestar les qüestions que es formulen sobre els aspectes

culturals estudiats. Les respostes es podran donar, bé des del contingut dels textos proposats, bé com a recerca personal amb l'ajut de les indicacions adjunts del quadern o del professor.

Tema 1: Cap. I “Imperium Romanum” & II “Familia Romana”

Guia de gramàtica

Els substantius. Designen les persones o coses. Tenen gènere, nombre i cas.

El gènere (*genus*) pot ser masculí, (*masculīnum*), femení (*fēminīnum*) i neutre (*neutrum*).

El gènere masculí (m) es caracteritza per la terminació *-us* i es refereix a persones de sexe masculí, per ex.: *Iūlius*, *Mārcus*, *Quīntus*. De vegades perden la terminació *-us* i acaben en *-r*, per ex. *puer*, *vir*.

El gènere femení (f) es caracteritza per la terminació *-a* i es refereix a persones de sexe femení, per ex. *Aemilia*, *Iūlia*.

El gènere neutre (n), del lat. *neutrum*, “ni l’un ni l’altre”, es caracteritza per la terminació *-um* i es refereix a éssers inanimats, per ex. *oppidum*, *vocābulum*, *imperium*.

De totes maneres no tots els éssers inanimats (que no són persones) són neutres. N’hi ha que són masculins, *fluvius*, *numerus*, i d’altres femenins, *īnsula*, *littera*, *familia*

El nombre (*numerus*) pot ser singular (s), *singulāris*, i plural (pl), *plūrālis*, per ex.

Singūlaris: *fluvius* (m), *īnsula* (f), *oppidum* (n). Terminacions: *-us* (m), *-a* (f), *-um* (n)

Plūrālis: *fluvī* (m), *īnsulae* (f), *oppida* (n). Terminacions: *-ī* (m), *-ae* (f), *-a* (n)

Els casos (llatí *cāsus*). **Les diferents terminacions** que té el nom, l’adjectiu i el pronom **segons la funció gramatical** (subjecte, complement del nom, etc) que fa o desenvolupa a l’oració. En llatí n’hi ha sis, nominatiu, vocatiu, acusatiu, genitiu, datiu i ablatiu per a cada nombre gramatical, singular i plural. És a dir, hi haurà una terminació per al nominatiu singular i una altra per al nominatiu plural, una per al genitiu singular i una altra per al genitiu plural, etc. Al llibre FAMILIA ROMANA (FR) no es parla de “casos” fins al capítol III

Se n’han estudiat dos: el nominatiu (*nōminātīvus*) i el genitiu (*genetīvus*)

El nominatiu (N), *nōminātīvus*, fa la funció de subjecte (Subj) i de predicat nominal o atribut (Atr), per ex.

Corsica īnsula est; *Corsica* que és el subjecte (Subj) i *īnsula* que és l’atribut (Atr) van en nominatiu singular (N.s)

El Genitiu (*genetīvus*) és el cas del complement del nom (CN) i contesta a la pregunta “de qui?”, “de què classe?”. Per exemple al cap. 2 “de qui és pare Juli?”, “Juli és pare d’en Marc....”; “d’en Marc” ha d’anar en cas genitiu, és a dir: “*Iulius pater Marci est*”.

Les terminacions són:

<u>Genetīvus</u>	m	f	n
sing..	-ī	-ae	-ī
plur.	-ōrum	-ārum	-ōrum

L’ablatiu (Ab) ha aparegut precedit de la preposició *in*, *in īmperiō Rōmānō*. Indica el lloc on es troba una persona o cosa i contesta a la pregunta *Ubi?* (= on?). Veurem més endavant que l’ablatiu té a més altres funcions.

Observa que les terminacions del masculí (m) i del neutre (n) són les mateixes.

De moment les terminacions dels casos que coneixem són les següents:

	Singularis			Plūralis		
	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>
<i>N</i>	<i>serv/us</i>	<i>īnsul/a</i>	<i>oppid/um</i>	<i>serv/ī</i>	<i>īnsul/ae</i>	<i>oppid/a</i>
<i>G</i>	<i>serv/ī</i>	<i>īnsul/ae</i>	<i>oppid/ī</i>	<i>serv/ōrum</i>	<i>īnsul/ārum</i>	<i>oppid/ōrum</i>
<i>Ab</i>	<i>serv/ō</i>	<i>īnsul/ā</i>	<i>oppid/ō</i>	<i>serv/īs</i>	<i>īnsul/īs</i>	<i>oppid/īs</i> ³

Per practicar totes aquestes característiques del substantiu fes o repassa els exercicis:

Ex. Lat. 1.4,5,10 i 2.2,5,7,8

L'adjectiu (lat. *adiectīvum*, “paraula afegida”) qualifica el substantiu i concorda o concerta amb ell en cas, gènere i nombre (en cat / cast només en gènere i nombre). Els adjectius també tenen casos i els copien del substantiu. Hem vist (v. cap I, 85-95) *fluvius magnus* / *fluvī magnī*, *īnsula magna* / *īnsulae magnae*, *oppidum magnum* / *oppida magna*. On l'adjectiu *magnus*, -a, -m té les mateixes terminacions que el substantiu al qual acompanya i qualifica.

De moment els casos de l'adjectiu estudiats són:

	Singularis			Pluralis		
	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>
<i>N</i>	<i>magn/us</i>	<i>magn/a</i>	<i>magn/um</i>	<i>magn/ī</i>	<i>magn/ae</i>	<i>magn/a</i>
<i>G</i>	<i>magn/ī</i>	<i>magn/ae</i>	<i>magn/ī</i>	<i>magn/ōrum</i>	<i>magn/ārum</i>	<i>magn/ōrum</i>

Apareixen també alguns adjectius numerals cardinals. L'u, el dos i el tres també tenen terminacions de casos

<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>
<i>N ūn/us</i>	<i>ūn/a</i>	<i>ūn/um</i>
<i>N du/o</i>	<i>du/ae</i>	<i>du/o</i>
<i>N tr/ēs</i>	<i>tr/ēs</i>	<i>tr/ia</i>

Els altres adjectius numerals cardinals no tenen casos com *mille* = M (**Ex Lat.** 2.8)

Pronoms interrogatius. Són els que pregunten sobre les persones o coses. Hem vist: *Quis est Marcus?* = Qui és en Marc?; *Quae est Iulia?* = Qui és na Júlia?; *Quid és III?* = Què és el 3?; *Cuius filia est Iulia?* = De qui és filla Júlia?.

Per tant els pronoms també tenen terminacions casuals o de casos. N'hem vist:

<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>
<i>N quis?</i>	<i>quae?</i>	<i>quid?</i>
<i>G cuius?</i>	<i>cuius?</i>	<i>cuius?</i>

N'hem vist també *ubi?* = on? i *quot?* = quants? que pregunta sobre el nombre de persones o coses, *Quot liberi sunt in familia?* *In familia sunt tres liberi* (**Ex. Lat.** 2.3).

³ Les terminacions de l'ablatiu plural encara no han sortit. Sortiran més endavant (cap.V)

Partícules interrogatives. Per formular una pregunta a la totalitat de l'oració hem vist que poden aparèixer les partícules següents, segons si la resposta és afirmativa o negativa:

-ne, *Estne Gallia in Eurōpā* ?(1.11). La resposta pot ser afirmativa o negativa. *num...?*, *Num Creta oppidum est?* (1.49). La resposta és negativa *nōnnne?*, *Nōnne formosus est nasus meus?* (7.26) la resposta és negativa

Les formes verbals *est* / *sunt* equivalen respectivament a “és” o “està” y “són” o “estan”. Provenen del verb *sum, esse*, “ser” o “estar” i tenen dos valors principals:

1r. De verb copulatiu, per ex. *Mārcus puer Rōmāanus est* (2.15)

2n Indica estat o existència, per ex *Aegyptus in Africā est*.(1.5)

(Ex Lat 1.1)

Les conjuncions (lat. *coniunctiōnes* de *coniungere*; ajuntar). Uneixen paraules o oracions. N'han sortit:

et, -*que* (enclítica o enganxada a la paraula anterior) equivalen a la nostra conjunció copulativa “i” (cast. “y”). Les conjuncions *et* i -*que* són quasi equivalents: *Delia et Syra* = *Delia Syraque*.

En el cas d'una enumeració, convergència o unió de més de dos substantius, poden haver-hi tres solucions:

(1) A et B et C, per ex. *Marcus et Quintus et Iulia*

(2) A, B, C (asíndeton). per ex. *Marcus, Quintus, Iulia*.

(3) A, B, -C, per ex. *Marcus, Quintus Iuliaque*.

La conjunció adversativa *sed* té dos valors principals:

1r. “però”, per ex. *Melita est insula parva sed pulchra*

2n “sinó” (després de negació), per ex. *In Arabiā non multū sed paucī fluvii sunt*.(2.47)

Feu Ex Lat 2.4.

Els adverbis. Modifiquen una altra part de l'oració, generalment un verb, un adjectiu o un altre adverbí. N'hem vist:

nōn, és la negació objectiva “no”, per ex. *Aegyptus in Eurōpā nōn est* (1.5)

ecce, “vet aquí” (cast “he aquí”), s'usa quan es vol assenyalar o atreure l'atenció sobre una persona o cosa en particular, per ex. *Ecce duo librī Latīnī* (2.81)

quoque, “també”, acostuma a aparèixer en segon terme de l'oració, per ex. *Italia et Graecia in Eurōpa sunt. Hispānia quoque in Europā est*.

Feu Ex Lat 1.2.

Sintaxi

L'ordre de les paraules. És molt més lliure en llatí que en català o castellà. Normalment en llatí és: Subj + Compl. verbals + Verb, mentre que en cat / cast és: Subj + Verb + Compl. verbals; p. ex.:

Gallia et Hispania in Europa sunt (I,14-15) = Gàl·lia i Hispània són a Europa.

Subj CC V Subj V CC

El predicat nominal. És el que s'expressa per mitjà d'un substantiu o adjectiu en nominatiu. Si és un substantiu (1) només concorda amb el subjecte en cas (nominatiu / N). Si és un adjectiu, oracions (2) i (3), també concordarà en gènere i nombre; per ex.:

(1) *Corsica insula est* (2) *Nilus magnus est* / (3) *Nilus et Rhēnus magni sunt*

N f s

N m s

N m pl

Vocabulari i Etimologies

Tema introductori sobre l'etimologia

Definició d'etimologia: Ciència que estudia l'origen dels mots amb llur evolució fonètica, morfològica i semàntica (Cf. Diccionari de la Llengua Catalana).

El nucli fonamental de la llengua catalana és la llengua llatina, considerada així una llengua neollatina o romànica (v. infra). És evident, aleshores, que la major part de les paraules del lèxic català prové del llatí.

El llatí vulgar. Les llengües romàniques no deriven pròpiament del llatí literari dels autors clàssics sinó de la parla de la gent mitjana i les grans masses. Aquesta és coneguda com “llatí vulgar” i ja tenia diferències notables en la pronunciació i el lèxic segons la província de l'imperi on es parlava. Quan és perd la unitat de l'imperi romà (476 d. C.) les diverses parles vulgars del llatí s'aniran diferenciant fins a formar el conjunt de les llengües romàniques.

El llatí culte. Fonamentalment és el llatí escrit que té un ús literari, jurídic, científic i religiós. El llatí culte ha continuat en ús fins als nostres dies i ha estat present en tots els països civilitzats d'Occident en àmbits com: a) la litúrgia i la doctrina de l'Església Catòlica; b) en la documentació legal i cancelleresca medieval; c) en els tractats científics al menys fins al s. XVIII; d) a la literatura i l'art on des de l'Humanisme i el Renaixement el coneixement dels grans models dels autors llatins ha mantingut una renovada actualitat del llatí.

Des del punt de vista del seu origen llatí els mots catalans es poden dividir en :

Mots patrimonials o hereditaris: aquells que procedeixen del llatí vulgar i que s'han transformat o evolucionat segons unes normes fonètiques més o menys fixes. Aquests mots són els que, sobretot, marquen les diferències respecte la resta de les llengües romàniques i són més diferents dels mots llatins originals..

Mots manlevats o cultes: són els que provenen directament del lèxic del llatí culte i que, per això mateix, es sotreuen a les normes evolutives per les quals han passat els mots que provenen del llatí vulgar. Són, per tant, els que més s'assemblen al mot llatí original.

Ètim. S'anomena ètim la part més invariable del mot que conté sobretot el seu significat.

De vegades d'un mateix ètim llatí se'n deriva un mot patrimonial i un altre de culte, amb significats diferents, per ex. *solitārium* > solitari / solter.

Activitat

a) Escriu al costat del mot llatí quin és el derivat patrimonial i quin el culte dels mots catalans següents: dominar, península, dueño (cast.), filial, mare, lletra, fill, maternitat, cadira, illa, catedràtic, literatura.

MOTS LLATINS	MOTS PATRIMONIALS	MOTS CULTES
LITTERAM		
INSULA		
MĀTER		
FĪLIUS		

DOMINUS		
CATHEDRA		

Vocabulari dels cap. I i II

<u>Vocabula familiae</u> <i>puer</i> <i>puella</i> <i>vir</i> <i>fēmina</i> <i>pater</i> <i>māter</i> <i>filius</i> / -a <i>dominus</i> / -a	<i>servus</i> <i>ancilla</i> <u>Vocabula litterārum</u> <i>vocābulum</i> <i>littera</i> <i>capitulum</i> <i>liber</i> <i>titulus</i> <i>pāgina</i>	<i>lingua</i> <i>antiquus</i> <i>novus</i> <u>Vocabula geographica</u> <i>insula</i> <i>imperium</i> <u>Adiectiva</u> <i>magnus</i> >< <i>parvus</i> <i>multū</i> >< <i>paucū</i>
--	--	---

Derivats catalans (DC) a partir dels ètims llatins subratllats: pueril, virilitat, feminisme, maternitat, patern, filial, afiliació, dominació, domini, servei, literal, literari, lingüística, innovació, insular, península, imperatiu, magnífic, parvulari, multi- (prefix), multicultural, etc.

Activitats

a) Estudia l'evolució fonètica dels mots llatins següents

Nota important: Totes les regles d'evolució fonètica dels sons del llatí al català i castellà, les trobaràs a l'apèndix o annex "Gramàtica històrica: fonètica". Aquí te les assenyalen entre parèntesis, v.gr.: *LITTERAM* (I,3; V,3) > lletra. Tu les hauràs de trobar i aplicar tal com es mostra al mateix exemple de l'exercici d' Etimologies.

littera (I,3; V,3) > lletra (V,3): Palatalització de la L- inicial, L- > ll-(V,3):
Síncope de la vocal breu posttònica, LITT(E)RAM

lingua (III,2; V,3) >

insula (V,3) >

capitulum (III,2; VI,2) >.

b) Estudia l'etimologia dels mots catalans que deriven dels mots llatins del vocabulari dels cap I & II, especialment els següents:

Etimologia de	Prové de...	Sentit / definició
literatura	LITTERA: lletra	Art de l'escriptura
Pàrvul, parvulari		Petit / escola o centre per a petits

prefix multi- Multinacional ,		molts, molt de - /que abraça moltes nacions
Insular, península		de l'illa / porció de terra rodejada d'aigua per totes parts menys per una (istme) que la uneix al continent.
feminisme		moviment d'alliberament de la dona

Tresors de l'humanisme

a) **Expressions llatines:** Comenta-ne l'ús o posa un exemple d'una frase en català en què s'hi pugui aplicar

Expressió llatina	Sentit literal	Ús / Exemple
CURRICULUM VITAE	La carrera de la vida	Conjunt de mèrits acadèmics i professionals acumulats per algú i exigits com a requisit a l'hora d'optar per un lloc de treball
VERBI GRATIÀ (v.gr.)	Per gràcia de la paraula, per exemple	(El genitiu <i>verbi</i> depèn de l'ablatiu <i>gratia</i>) Expressió molt emprada pels clàssics (Cfr. Ciceró, <i>Sobre el bé i el mal</i> ", 5, 11-13). Sentit: per exemple.
OPERA PRIMA	Primera obra	Així es designa en el món del cinema la primera obra o pel·lícula d'un director.
PATER FAMILIAS	Pare de família	Màxima autoritat legal i religiosa de la família romana, generalment l'home més gran per la línia paterna

b) **Traduccions i comentaris** Tradueix i comenta les frases llatines següents:

I. *Fama volat* (Virgili):

II. *Historia vita memoriae, magister vitae est* (Ciceró):

Vocabulari: *fama* f: fama, rumor; *vita* f: vida; *magister* m: mestre.

Cultura del tema 1 (cap. I & II)

1. L'imperi romà: duració i límits geogràfics

La història de Roma es divideix en tres etapes:

- o La monarquia (753-509 a C)
- o La república (509-27 a C)
 - Alt imperi (27 a C-192 a C)
- o L'imperi {
 - Baix Imperi (192-476 d C)

Per tant l'imperi romà correspon a l'última etapa de la història de Roma. Durant aquestes etapes Roma passa de ser una petita ciutat a dominar una gran extensió de terres. El mapa de la p. 6 del FR correspon a l'època de l'emperador Trajà (98-117 d C), el qual, amb la conquesta de la Dàcia (Romania) i l'ocupació d'Armènia i Mesopotàmia, assoleix la màxima expansió territorial de l'imperi.

Observant el mapa veuràs que els límits septentrionals (pel nord) eren, mes o menys, els rius Rin i Danubi, a excepció de la Dàcia que era més enllà del Danubi; de l'actual Gran Bretanya només la part corresponent amb Anglaterra era província romana amb el nom de Britànica. La província més occidental era Hispània (Espanya i Portugal actuals), per l'orient l'imperi tenia les províncies de Síria, Armènia i Mesopotàmia (els actuals Iraq i Iran). Els límits meridionals (del sud) eren províncies que ocupaven tot el litoral mediterrani, com Mauritània, Numídia, Àfrica (actual Tunísia), Líbia i Egipte.

2. La llengua llatina, la Romània lingüística i les llengües romàniques

La llengua llatina

És una llengua itàlica parlada originàriament a Roma i al Laci (*Latium*). Des del punt de vista de l'indoeuropeu el llatí, per tant, forma part del grup itàlic.

L'indoeuropeu. Et recordem que l'indoeuropeu és una llengua que, es suposa, va ser parlada a la fi del neolític a les estepes de l'Àsia Central i de la qual provindrien diverses famílies lingüístiques, com la del grec, l'itàlic (llatí, osc, umbre), l'eslau (rus, txec, eslovac etc), el germànic (anglès, alemany, suec etc), el cèltic (irlandès, escocès, bretó etc,) l'indoari (sànskrit, hindi etc), l'irànic (antic persa) . Aquesta teoria lingüística la va postular Franz Bopp , l'any 1813, comparant el sistema verbal del persa, el sànskrit i el germànic.

Ja al s. III a C Roma havia sotmès tota Itàlia i el llatí havia fet desaparèixer les altres llengües itàliques com l'osc i l'umbre, la llengua etrusca (no indoeuropea) i els dialectes celtes del nord d'Itàlia.

Al s. I a C Roma havia ja sotmès tots els pobles de la Mediterrània i havia imposat majoritàriament la seva llengua com vehicle de cultura i promoció social. Només a la part oriental de la Mediterrània, a Grècia i els regnes hel·lenístics, es va mantenir el grec clàssic de la *koiné* pel seu prestigi i arrelament cultural.

Durant el llarg període de la història de Roma i l'època medieval es distingeixen diferents etapes de la llengua llatina: llatí arcaic (s. VI- II a C), llatí clàssic (s. I a C-14 d. C), llatí postclàssic (14 d C-s. II d C), llatí tardà (III d C-VII d C) i llatí medieval s. VIII-XIV d. C). A tot això s'ha d'afegir la diferència, al llarg de tota la seva història, entre el llatí culte o literari (*sermo urbanus*) i el llatí vulgar (*sermo vulgaris*).

La Romània lingüística comprèn les llengües i dialectes que deriven o provenen del llatí que s'imposà en aquells països o regions que varen constituir l'imperi romà. En efecte, ja en la mateixa època decadent de l'imperi o baix imperi, s'insinuaven fragmentacions dintre de la vasta unitat lingüística llatina. Només quan es desmembrà l'entitat estatal romana, a les darreries del segle V d. C, restaren en llibertat totes les tendències, fet que determinà que, des del s VI fins al IX, s'anessin formant unes llengües que, pel fet de provenir bàsicament del llatí, s'integren en aquest conjunt lingüístic de la Romània.

Les llengües romàniques

Considerades així pels lingüistes, són avui dia les següents: el portuguès, l'espanyol o castellà, el català, que correspon geogràficament a la Península Ibèrica, tot i que els dos primers s'estenen fora del continent, i el català es parla al Roselló (políticament francès) i a l'Alguer (a Sardenya, de sobirania italiana); el provençal, i el francès que correspon a França, encara que estès també fins a Bèlgica, oest de Suïssa i una petita part del nord-est d'Itàlia; el sard parlat a la major part de Sardenya; el reto-romànic, en el cantó suís dels Grisons i parcialment a Bozen i Friül; l'italià que es parla a Itàlia, Sicília, Còrsega, part de Sardenya i sud de Suïssa; finalment el romanès, que correspon a Romania i a petites zones dels estats circumdants⁴.

Qüestions sobre els temes culturals

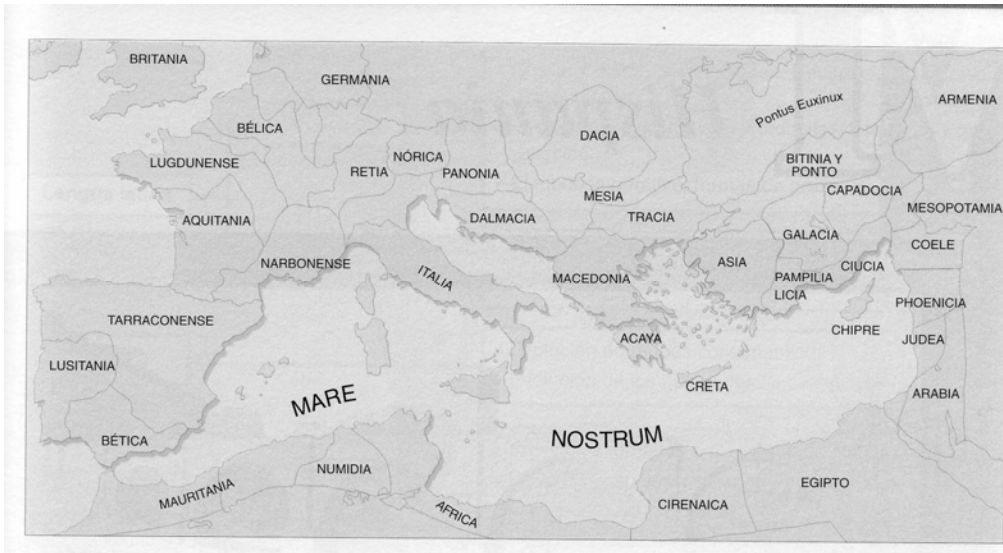
- a) A quina època de la història de Roma correspon el mapa de la pl. 6 de FR.
- b) Quant temps va durar l'imperi romà? Quines són les altres etapes de la història de Roma?
- c) Quins eren els límits de l'imperi romà quan va arribar a la seva màxima expansió?
- d) On es va començar a parlar en llatí? Quina àrea geogràfica va abraçar el llatí en l'antiguitat?
- e) Defineix els conceptes de llatí culte i llatí vulgar.
- f) Com es van formar les llengües romàniques (*linguas romances* en cast)?

Activitats

a) Indica a quin país actual corresponen les següents províncies romanes del mapa. (Els noms de les províncies romanes estan en llatí. És aconsellable consultar un mapa polític actualitzat de la zona):

Província romana (amb el nom llatí)	país actual	Província romana (amb el nom llatí)	país actual
Hispania		Tràcia	
Gallia (Narbonensis, Aquitània, Lugdunense)		Acaia	
Retia		Àsia	
Itàlia		Fenícia	
Sicília		Judea	
Noricum		Egipte	
Panònia		Cirenaica	
Dalmàcia		Àfrica	
Dàcia		Numídia	
Macedònia		Mauritània	

⁴ Cf. ANTONI M. BADIA I MARGARIT, Gramàtica històrica catalana, Ed. Soler, València, 1984, p.3

b) Situa en el mapa de l'imperi romà, per mitjà d'un número, les principals llengües romàniques o neollatines que provenen del llatí: 1-gallec, 2-portugués, 3-castellà, 4-català-valencià, 5-francès, 6-occità, 7-sard, 8-retoromànic, 9-italià i 10-romanès.

Tema 2: Cap. III “Puer improbatus” & IV “Dominus et servi”

Guia de gramàtica

El substantiu. S'estudien dos casos nous: l'acusatiu i el vocatiu.

L'acusatiu (lat. *accūsātīvus*) (Ac) és el caso del complement directe (CD) dels verbs transitius (V Tr.). Indica la persona o cosa a la qual va dirigida l'acció verbal, en contraposició a la persona o cosa que executa o realitza l'acció que és el subjecte i va en cas nominatiu, per ex.:

Mārcus puellam pulsat.= En Marc colpeja la nena / Marcos golpea a la niña

N/Subj	Ac/CD	V Tr	CD	CD
--------	-------	------	----	----

Observeu que el compl. directe en català va sense preposició i en castellà va amb la preposició “a” quan es tracta d’una persona.

El vocatiu (*vocātīvus*, de *vocāre*, cat. “cridar algú pel seu nom”, cast. “llamar”) (V) és el cas de la persona o cosa personificada a la qual hom dirigeix la paraula, per ex.: *Salve, **domine**!*, *Salve, **serve**!* (4.34-35). El vocatiu sempre té la mateixa terminació que el nominatiu, llevat dels substantius que fan el Nominatiu Singular en *-us*, que aleshores el fan en *-e*:

N. s: *dominus* / V.s: *domine*

Tots els casos de l'acusatiu es donaran al cap V. De moment, posant els vocatius, hem estudiat els casos següents⁵:

⁵ En negreta els estudiats en cap 3 i 4

	Singularis			Pluralis		
	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>
<i>N</i>	<i>serv/us</i>	<i>insul/a</i>	<i>oppid/um</i>	<i>serv/ī</i>	<i>insul/ae</i>	<i>oppid/a</i>
<i>V</i>	<i>serv/e</i>	<i>insul/a</i>	<i>oppid/um</i>	<i>serv/ī</i>	<i>insul/ae</i>	<i>oppid/a</i>
<i>Ac</i>	<i>serv/um</i>	<i>insul/am</i>	<i>oppid/um</i>	<i>serv/ōs</i>	<i>insul/ās</i>	<i>oppid/a</i> ⁶
<i>G</i>	<i>serv/ī</i>	<i>insul/ae</i>	<i>oppid/ī</i>	<i>serv/ōrum</i>	<i>insul/ārum</i>	<i>oppid/ōrum</i>
<i>Ab</i>	<i>serv/ō</i>	<i>insul/ā</i>	<i>oppid/ō</i>	<i>serv/īs</i>	<i>insul/īs</i>	<i>oppid/īs</i> ⁷

Per practicar l'acusatiu feu **Ex Lat 3.2,6**. Per practicar el vocatiu feu **Ex Lat 4.6**.

L'adjectiu. S'estudien els numerals cardinals de l'I al X:

I <i>ūnus</i>	III <i>trēs</i>	V <i>quīnque</i>	VII <i>septem</i>	IX <i>novem</i>
II <i>duo</i>	IV <i>quattuor</i>	VI <i>sex</i>	VIII <i>octō</i>	X <i>decem</i>

Recordeu que només tenen casos I, II i III.

També s'han vist els adjectius possessius, *meus-a-um*, *tuus-a-um*, *suus-a-um* que segueixen els casos de *magnus*, -a, -um, i que es fan servir, respectivament, si el posseïdor és la 1^a, la 2^a o la 3^a persona. Ara bé per al posseïdor de la 3^a persona es pot fer servir també el genitiu singular de *is* que és *eius*. Comparem, per exemple, aquestes dues frases:

(1) *Dāvus sacculum suum in mēnsā ponit* (4,61)

(2) *Iam sacculus eius in mensā est.* (4,62)

En el primer cas (1) es fa servir “*suus*” perquè el posseïdor és el subjecte de la frase “*Dāvus*”.

En el segon cas (2) es fa servir “*eius*” perquè el posseïdor, “*Dāvus*”, no és el subjecte de la frase, “*sacculus*”. Més endavant es tornarà a insistir sobre aquest ús.

El pronom (lat. *prō-nōmen*, de *prō* “en lloc del” i *nōmen* “nom”) És la paraula que es posa en lloc del nom.

Pronoms personals. Substitueixen la 1^a, la 2^a o 3ª persona. Hi apareixen els pronoms personals de 1^a, 2^a i 3ª persona següents, en cas acusatiu:

Acusatiu	m	f
1 ^a	<i>mē</i>	
2 ^a	<i>tē</i>	
3 ^a	<i>eum</i>	<i>eam</i>

Per exemple, *Iūlia plōrat quia Mārcus eam pulsat* (3. 27 i 43), *eam* substitueix *Iūliam*, a la nota del marge: {*eam*: *Iūliam*}

El pronom relatiu. Substitueix l'antecedent a l'oració de relatiu, la qual queda intercalada en l'oració principal, per ex.:

(1) *Puer { quī parvam puellam pulsat } improbus est* (3.26)

N m s

Subj

(2) *Puer { quem Aemilia verberat } est Mārcus* (3.75)

Ac m s

CD

⁶ Només s'ha estudiat les formes de l'acusatiu en negreta. Les altres s'estudien al cap V

⁷ Les terminacions de l'ablatiu plural encara no han sortit. Sortiran més endavant al cap.V.

Entre claudàtors hi apareix l'oració de relatiu. El pronom relatiu *quī* substitueix en l'oració (1) l'antecedent *puer* i fa de subjecte a l'oració de relatiu.

En canvi en l'oració (2) *quem* també substitueix *puer* però ara fa de complement directe de l'oració de relatiu { *puerum Aenilia verberat* }.

El mateix passarà amb les oracions (3) *Puella quae plōrat est Iūlia* i (4) *Puella quam Mārcus pulsat est Iūlia*, en què l'antecedent “*puella*” és femení. La variació *quae* / *quam* és perquè a (3) el relatiu fa de Subjecte, i a la (4) de Complement Directe, respectivament.

Com que hi ha substantius neutres també hi haurà un pronom relatiu neutre, per ex. *Mēdus baculum {quod in mēnsā est} videt*. *Quod* és pronom relatiu neutre i singular perquè *baculum* també ho és; i es posa en nominatiu perquè és el subjecte de “*est*”, verb de l'or. de relatiu.

La concordança del relatiu amb l'antecedent: El pronom relatiu concorda en gènere i nombre amb l'antecedent i es posa en el cas que li pertoca segons la funció gramatical que fa a l'oració de relatiu

Les formes del pronom relatiu vistes fins ara són:

	m	f	n
N	<i>quī</i>	<i>quae</i>	<i>quod</i>
Ac	<i>quem</i>	<i>qua.</i>	<i>quod</i>

Per practicar el pronom relatiu, feu **Ex Lat 3.7,9**.

El verb. El verb llatí té tres temes o arrels, present, perfet i supí. El tema de present del verb llatí termina en una de les vocals llargues –ā, –ē, –ī o acaba en consonant. Segons aquestes terminacions els verbs es divideixen en quatre classes o conjugacions:

1ª conjugació: verbs amb el tema de present acabat en –ā, per ex. *vocā-*, *cantā-*, *pulsā-*.

2ª conjugació: verbs amb el tema de present acabat en –ē. p. ex. *tacē-*, *vidē-*, *habē-*.

3ª conjugació: verbs amb el tema de present acabat en consonant, p. ex. *pōn-*, *sūm-*, *dormī-*.

4ª conjugació: verbs amb el tema de present acabat en –ī, p. ex. *audī-*, *venī-*, *dormī-*.

S'han estudiat dos modes, el present, que expressa fets reals i objectius, i l'imperatiu que expressa una ordre o comanda (de lat *imperāre* = manar)

Tema verbal de present	Present d'Indicatiu 3 ^a p.s <i>Indicātīvus praesēns</i>	Imperatiu present 2 ^a p.s <i>Imperātīvus</i>
1 ^a <i>vocā-</i>	<i>voca/t</i>	<i>vocā</i>
2 ^a <i>vidē-</i>	<i>vide/t</i>	<i>vidē</i>
3 ^a <i>pōn-</i>	<i>pōni/t</i>	<i>pone</i>
4 ^a <i>audī-</i>	<i>audi/t</i>	<i>audī</i>

Per practicar l'imperatiu feu **Ex Lat 4.8**.

La conjunció. S'ha estudiat la conjunció *neque* equivalent a “*et nōn*” que és incorrecta, p ex: *Iūlius Quīntum non audit neque venit* (= Iuli no sent Quint **i** no ve).

Vocabulari i etimologies

Vocabulari dels capítols III & IV

<i>persōna</i> –ae f	<i>scaena</i> –ae f	<i>videt</i> <i>vocat</i> / <i>vocābulum</i> / <i>vocātīvus</i>
<i>audit</i>	<i>probus</i> > < <i>improbus</i>	<i>pecūnia</i> –ae f
<i>nummus</i> –ī m	<i>numerus</i> –ī / <i>numerāre</i>	<i>nullus</i> –a –um
<i>ad-est</i> > < <i>ab-est</i> (<i>ad-</i> : proximitat; <i>ab-</i> : separació)		<i>accūsāt</i> (<i>ad-cusat</i>)

Activitats

a) Estudia l'etimologia dels mots següents relacionats amb el vocabulari estudiat:

Etimologia de	Prové de...	Sentit / definició
Peculi / Pecuniari, -ària		Quantitat de diner / (adj.) relatiu al diner
Vocació		Allò pel que et sents cridat i que es reflexa en una professió, activitat, labor, tipus de vida, etc, determinats.
Video / vident		Aparell audiovisual / que preveu el futur.
Audiència		Conjunt d'oients d'una conferència, concert, etc.
Absència (cast. ausencia)		Falta d'una persona en el lloc on és habitualment.
Numismàtica		Disciplina que tracta del coneixement de les medalles i monedes, generalment antigues.

b) Estudia l'evolució fonètica dels mots llatins següents

NOTA BENE: Els substantius i adjectius catalans d'origen llatí provenen, generalment, del cas acusatiu. Per això en aquests exercicis d'evolució fonètica posem el substantiu o adjectiu en acusatiu singular acabat en –M. Aquesta –M final ja sonava poc en el llatí clàssic i es va perdre definitivament en el llatí vulgar i en les llengües romàniques. El resultat de la terminació de l'acusatiu plural l'estudiarem als cap. V-VI.

scaenam (III, 1, IV,3; V,4) >

videt (III, 1; IV, 3; II, 1) >

plōrat (III, 1; IV, 2)>

rīdet (III, 1;II, 2) >

salūtat (III, 1;II, 1)

Colloquia Latīna

Colloquium primum:

Persōna A: Salve!, (nomen), quaesō, Ubi est pecūnia tua?

Persona B: (1) In sacculō meō nōn est nūlla pecūnia.

(2) Pecūnia mea est in sacculō meō.

Colloquium secundum

Persōna A: Salve!, (nomen), quaesō, adest-ne māter tua (aut amicus aut amica) in scholā?

Persona B: Mater mea in scholā nōn adest sed abest.

Tresors de l'humanisme

a) Expressions llatines: Comenta-ne l'ús o posa un exemple d'una frase en català en què s'hi pugui aplicar

Expressió llatina	Sentit literal	Ús / Exemple
AB INITIŌ	des del començament	Quan es demana a algú l'exposició dels fets "des del començament"
AD INFINITUM	fins a l'infinit	Es diu d'una acció que no sembla no tenir final.
IN ABSENTIĀ	en absència	Expressió emprada quan s'elegeix algú per algun càrrec o es pren una decisió important sense la presència de la persona implicada.
NOTA BENE (N.B.)	apunta bé	S'usa, normalment de forma abreujada, per indicar en un escrit allò a què el lector ha de prestar més atenció.

b) La paraula *persōna* vol dir en primer lloc "màscara". En efecte, al teatre antic els actors representaven les obres amb la cara coberta per una màscara, la qual imprimia el caràcter del personatge representat. El mot ha tingut una llarga vida. Persona és ara el subjecte social i jurídic de drets i deures, així parlem dels "drets humans de les persones". Esbrina la relació que hi ha entre aquesta accepció, "persona humana", i l'original de persona com a "màscara".

c) L'expressió *salve!* és una forma de salutació i equival al nostre "hola!". Està relacionat amb el verb *salutāre* (=saludar) i amb el substantiu *salus* (=salut, salvació). El sentit original d'aquesta salutació expressada en imperatiu és "sigues sa i estalvi!", o "no prenguis mal!, una bona manera de desitjar-li el millor quan ens trobem amb algú.

Substantivada l'expressió ha tingut més història: “En acabat van cantar la ‘salve’”, cèlebre himne de la litúrgia cristiana dedicat a la mare de Déu, que comença “*Salve, Regina, mater misericordiae...*etc”. I també “Es sentí una ‘salva’ de foc o d’aplaudiments”, és a dir una descàrrega de foc o d’aplaudiments en senyal de festa o de salutació. I no oblidem el crit anglès d’honor al seu rei: “*God Save the king*”

d) Tradueix i comenta aquest adagi llatí: “*Asinus asinum fricat*” (*asinus* –i m: ase; *fricat*: raspalla, ensabona).

Cultura del tema 2 (cap. III & IV)

1. La família romana, la gens i el pater familias

El terme família no solament inclou els pares i fills sinó també tots els esclaus, *servi et ancillae*, que formen part activa de la casa.

El pater familias era el baró més gran de la línia paterna i era la màxima autoritat de la família. El dret romà li atorgava uns drets que avui trobaríem excessius. Podia no reconèixer els fills quan naixien, tenia el dret de vida i mort (*ius vitae necisque*) sobre tots els membres de la família, era el propietari de tots els bens de la família. Com a contrapartida era el responsable davant de la justícia de tota la família, havia de tenir cura d’ella i era el qui oficiava el culte domèstic, tan important en la religió romana.

La gens era un conjunt de famílies que es consideraven descendent d’un avantpassat comú per línia masculina. Els membres d’una gens tenien un mateix gentilici i cultes propis. Per exemple la gens *Iulia* es feia descendent de Iulus, fill de Venus i Enees.

Del antic dret romà hem heretat el concepte de “patria potestat” que si bé en un principi eren els drets del pare sobre la família que hem esmentat abans, en el nostre dret civil es refereix a l’exercici dels deures de protecció i d’assistència per part dels pares sobre els fills no emancipats.

2. Naixement i acceptació dels fills

Quan un fill naixia havia de ser legitimat pel pater familias amb un cerimònia que es feia davant del Larari o petit temple familiar. Aquest era el *dies lustricus* o dia de la purificació (*lustratio*), el vuitè dia del naixement per a les nenes, i el novè per als nens. La cerimònia consistia en:

a) El pater familias aixecava el nen del terra (*tollere, suscipere filium aut filiam*) i el prenia en braços. Aquest gest significava que l’acceptava dins la família. *Non tollere filium* significava que no l’hi admetia i el nadó quedava orfe, la qual cosa succeïa poques vegades.

b) A continuació el nadó és purificat i se li posava al voltant del coll la butlla (*bula*), una mena de medalleta d’or o de cuir que a l’interior, a mode d’ estoig, contenia amulets per protegir-lo dels mals esperits.

Quan tenien 17 anys els nois deixaven la butlla i la toga *praetexta* (una toga blanca amb una franja de porpra) i es posaven la toga viril (completament blanca), símbol de la seva majoria d’edat i de la seva condició de ciutadà. Per a aquest esdeveniment també es celebrava una gran festa.

3. Els esclaus (servi et ancillae)

Segons el dret romà l'esclau no és una persona sinó una cosa (*res*), és a dir, que no té cap dret civil ni polític, pertany sempre a un propietari (*dominus*) i pot ser comprat o venut com qualsevol propietat.

Els esclaus bé naixien esclaus (*vernae*), bé eren producte del botí de guerra (*ius gentium*), bé havien perdut la llibertat per decisió judicial.

El mateix dret concedeix a l'esclau la possibilitat d'obtenir la llibertat (*manumissio* o alliberament). Quan un esclau aconsegueix la llibertat s'anomena llibert (*libertus*). El llibert pren el *praenomen* i el *nomen* del seu amo i conserva el seu nom d'esclau en el *cognomen*. La llei no reconeixia el matrimoni del llibert, que vivia en concubinat (*contubernium*), però treballava pel seu compte i els seus fills ja eren considerats totalment lliures.

Un esclau podia obtenir la llibertat de la següent manera:

- a) Comprant amb diners la seva llibertat si se li havia permès d'estalviar.
- b) Per testament del seu amo que l'alliberava (el cas més freqüent).
- c) Per decisió judicial.

El tracte que rebien els esclaus depenia molt de l'amo (*dominus*) que tenien. Normalment els esclaus domèstics gaudien de bon tracte i participaven igualment del culte domèstic. En canvi els qui treballaven a les pedreres o en treballs de construcció podien viure condicions inhumanes. Ara bé, tant uns com els altres, podien rebre tortura en els procediments judicials i la seva condemna a mort era la crucifixió.

Doctrines com l'estoïcisme influïren perquè es donés un tracte més humà als esclaus. Autors com Sèneca (s. I d. C) considera que els esclaus han de ser tractades humanament perquè tenen un ànima com qualsevol altra persona. El cristianisme després, tot i que no parla d'abolir l'esclavitud, considerarà tots els homes, igualment, criatures o creació de Déu.

Qüestions sobre els temes culturals

1. Definició de família i de *pater familias* (cf. p.11 de LD). Què vol dir l'expressió jurídica *patria potestas*?
2. Explica què són: a) la butlla (*bulla*); b) La *lustratio*; c) la *toga praetexta*.
3. Sobre la condició dels esclaus, explica: a) la situació legal dels esclaus; b) què es la manumissió; c) Tracte i participació en la família.

Tema 3: Cap. V “Villa et hortus” i VI “Via Latina”

Guia de gramàtica

El substantiu. Es donen les terminacions dels acusatius plurals: (*m*) –*ōs*, (*f*) –*ās*, (*n*) –*a*; i les terminacions de l'ablatiu plural: (*m*, *f*, *n*) –*īs*. Completeu el quadre afegint en negreta els casos nous i separant (/) la terminació de l'arrel de cada forma.

	<i>Singularis</i>			<i>Pluralis</i>		
	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>

<i>N</i>	<i>serv/us</i>	<i>īnsul/a</i>	<i>oppid/um</i>	<i>serv/ī</i>	<i>īnsul/ae</i>	<i>oppid/a</i>
<i>V</i>	<i>serv/e</i>	<i>īnsul/a</i>	<i>opid/um</i>	<i>serv/ī</i>	<i>īnsul/ae</i>	<i>oppid/a</i>
<i>Ac</i>	<i>serv/um</i>	<i>īnsul/am</i>	<i>oppid/um</i>	<i>serv/ōs</i>	<i>īnsul/ās</i>	<i>oppid/a</i>
<i>G</i>	<i>serv/ī</i>	<i>īnsul/ae</i>	<i>oppid/ī</i>	<i>serv/ōrum</i>	<i>īnsul/ārum</i>	<i>oppid/ōrum</i>
<i>Ab</i>	<i>serv/ō</i>	<i>īnsul/ā</i>	<i>oppid/ō</i>	<i>serv/īs</i>	<i>īnsul/īs</i>	<i>oppid/īs</i>

Observa:

- La forma de fer l'acusatiu plural per al masculí i el femení és afegir una *-s* a l'acusatiu singular, de manera que, en caure o desaparèixer la *-m* final del singular s'allarga la vocal precedent. És a dir: *ser/u(m)s*⁸ > *serv/ōs*; *īnsul/a(m)s* > *īnsulās*.
- La forma de fer el plural dels mots masculins i femenins l'hem heretat de l'acusatiu llatí. Es veu clarament, sobretot, als mot femenins acabats en *-a*: *illā* / *illes*, cast. *islā* / *islas*.

Feu **Ex Lat** 5.1,4

El pronom.

El pronom *is*, *ea*, *id*. Es completa la declinació del pronom *is ea id*. Falten només les terminacions del cas datiu que es veuran en el capítol 7:

	<i>Singularis</i>			<i>Pluralis</i>		
	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>
<i>N</i>	<i>i/s</i>	<i>e/a</i>	<i>i/d</i>	<i>i/ī</i>	<i>e/ae</i>	<i>e/a</i>
<i>Ac</i>	<i>e/um</i>	<i>e/am</i>	<i>i/d</i>	<i>e/ōs</i>	<i>e/ās</i>	<i>e/a</i>
<i>G</i>	<i>e/ius</i>	<i>e/ius</i>	<i>e/ius</i>	<i>e/ōrum</i>	<i>e/ārum</i>	<i>e/ōrum</i>
<i>Ab</i>	<i>e/ō</i>	<i>e/ā</i>	<i>e/ō</i>	<i>(e/īs) i/īs</i>	<i>(e/īs) i/īs</i>	<i>(e/īs) i/īs</i>

Observa:

- També hem posat una separació (/) entre l'arrel (*e-* / *i-*) i les terminacions perquè vegis que aquestes coincideixen bastant amb les dels substantius estudiats.
- Hem posat en negreta les formes del pronom *is* que tenen les terminacions iguals a les dels substantius *servus* (*m*), *īnsula* (*f*) i *oppida* (*n*), o el que és el mateix, a les terminacions de l'adjectiu *magnus*, *-a*, *-um*
- Recordem que el pronom *is* es fa servir

1r: Com a pronom de 3ª persona, p. ex. *Cornelius non Rōmam sed Tusculum it. Rōma post eum, ante eum Tusculum est* (5. 54-56). “*Post eum*” i “*ante eum*”, “darrere d’ell” i “davant d’ell” respectivament.

2n Com possessiu de la 3^a p. quan els posseïdor no és el subjecte de l’oració, p. ex., *neque pulcher est nāsus eius { Syrae} sed foedus* (5.18). El subjecte de la frase és *nāsus* no *Syra*.

Feu **Ex Lat** 5.6

El pronom relatiu. Al cap. VI apareixen altres formes del pronom relatiu que s’estudiarà completament al cap VIII. De moment recorda que el pronom relatiu ha de

⁸ La *u* de *servum* prové de la vocal temàtica *-o* de la 2ª decl. Per tant la forma original és *servom*

concertat en gènere i nombre amb el substantiu que substitueix (antecedent) però que el cas depèn de la funció que fa en l'oració de relatiu. Així, per ex.:

(1) *Servī {quī lectīcam portant} fessī sunt* // (2) *Servī {quōs dominus vocat} fessi sunt*

A l'oració (1) el pronom *quī* està en N perquè és el subjecte de l'oració de relatiu entre claudàtors. A l'oració (2), en canvi, el pronom *quōs* està en Ac perquè fa de CD a l'oració de relatiu, mentre que el gènere (m) i el nombre (pl) és el mateix en tots dos casos. Feu **Ex Lat 6.5**

El verb. Es donen les formes plurals de present d'indicatiu i del present d'imperatiu. També es donen les desinències de la 3ª persona passives, que en català no existeixen.

Tema verbal de present	Present d'Indicatiu <i>Indicātīvus praesēns</i>		Imperatiu present <i>Imperatīvus</i>	
	3ª p.s	3ª p. pl.	2ª p.s.	2ª p.s.
1ª <i>amā</i>	<i>voca/t</i>	<i>voca/nt</i>	<i>vocā</i>	<i>vocā/te</i>
2ª <i>vidē</i>	<i>vide/t</i>	<i>vide/nt</i>	<i>vidē</i>	<i>vidē/te</i>
3ª <i>pōn-</i>	<i>poni/t</i>	<i>pon/unt</i>	<i>pone</i>	<i>pon/ite</i>
4ª <i>audī-</i>	<i>audi/t</i>	<i>audi/unt</i>	<i>audī</i>	<i>audī/te</i>

El verb llatí té unes terminacions especials per fer la veu passiva. Així per fer la passiva de *vocat* (=crida), només cal substituir la terminació activa *-t* per la passiva *-tur*, i resultarà *vocātur* (=és cridat o cridada). De moment només es donen les desinències de 3ª p. s.: **-tur** i 3ª p. pl.: **-ntur**.

1ª conj.: <i>vocā-</i>		2ª conj.: <i>vidē-</i>		3ª conj.: <i>pōn-</i>		4ª conj.: <i>audī-</i>	
Activa	Passiva	Activa	Passiva	Activa	Passiva	Activa	Passiva
<i>voca/t</i>	<i>vocā/tur</i>	<i>videt</i>	<i>vidē/tur</i>	<i>pōn/it</i>	<i>pōn/itur</i>	<i>audi/t</i>	<i>audī/tur</i>
<i>voca/nt</i>	<i>voca/ntur</i>	<i>vide/nt</i>	<i>vide/ntur</i>	<i>pōn/unt</i>	<i>pōn/untur</i>	<i>audi/unt</i>	<i>Audī/untur</i>

Feu **Ex Lat 5.3,7. i 6.7**

Les preposicions. En aquest tema apareixen i s'estudien moltes preposicions. Les preposicions (llatí: *praepositiones*), com el seu nom indica, van davant i regeixen (*prae-*: anar davant; *positiō*: posició) els substantius donant un sentit o valor específic al sintagma preposicional resultant. Per ex. *ab oppidō* (= des de la ciutat); *ad oppidum* (= cap a la ciutat). Com pots veure el cas canvia segons la preposició, tot i que, com veuràs, hi ha algunes preposicions que regeixen dos casos. De fet només el cas acusatiu i el cas ablatiu poden, en llatí, estar regits per preposicions. A l'exercici **Ex Lat 6.4** queda clar quines són les preposicions d'acusatiu (*ad, ante, post, inter, prope, circum, apud*) i quines són les d'ablatiu (*ab/ā, ex, in, cum, sine*) de les que, de moment, hem estudiat.

Feu **Ex Lat 6.3,4**

Sintaxi

L'oració passiva. Si tenim una oració transitiva (Subj + verb + CD) sempre es pot canviar a passiva (Subj pacient + Verb passiu + Compl agent):

<i>Mārcus</i>	<i>Iūliam</i>	<i>pulsat</i>	es converteix	<i>Iūlia</i>	<i>a Mārcō</i>	<i>pulsātur</i>
N / Subj	Ac / CD	V Tr		N / Subj pacient	prep Ab / C. Agent	V. Passiu

La persona que pateix l'acció, *Iūlia*, que està en acusatiu a l'oració activa, apareix en nominatiu a l'oració passiva, com a "subjecte pacient". I el subjecte de l'oració activa, *Mārcus*, passa a Ablatiu, precedit de la preposició *a*, en l'oració passiva amb la categoria de Complement Agent.

El Complement Agent ve precedit de la preposició *a* / *ab*, si es nom de persona, i sense preposició si no és persona., per ex.: *Mēdus Rōmam vocātur ab amicā* (6. 79) i *Cornelius equō vehitur* (6. 137). Feu **Ex Lat** 6.8,9 per practicar la veu passiva

Els complements de lloc. Contesten a quatre preguntes fonamentals i es contesten amb els casos corresponents que ja hem estudiat. Posem aquest quadre com a resum

<i>Ubi?</i> (=on?)	<i>Quo?</i> (=cap a on?)	<i>Unde?</i> (=d'on)	<i>Qua?</i> (=per on?)
<i>in Italiā, in oppidō, Rōmae, Tusculi</i>	<i>in / ad Italiam in / ad oppidum, Rōmam, Tusculum</i>	<i>ex / ab Italiā, ex / ab oppidō, Romā, Tusculō</i>	<i>per Italiam, per oppidum</i>

Feu **Ex Lat** 5.8. i 6.6

Funcions de l'acusatiu. Les dues principals que hem vist fins ara són: 1r el complement directe dels verbs transitius; 2n el complement de lloc, bé indicant la "direcció" amb verbs de moviment, bé indicant "una situació" amb certes preposicions d'acusatiu:

L'Acusatiu C. circumstancial de lloc (CCLI)	Contestant a la pregunta <i>Quo?</i> (=cap a on?): <i>ad, in</i> + Ac	<i>Iūlius ad villam it</i>
	<i>ante, apud, circum, inter, post, prope</i> + Acusatiu	<i>Dāvus post Iūlium est; Ostia est prope Rōmam</i>

Vocabulari i etimologies

Vocabulari dels capítols V&VI

Dē villā Rōmānā

illa –ae f

hortus –ī m

rosa –ae f

lilium –ī n

ōstium –ī n

fenestra –ae f

ātrium –ī n

impluvium –ī n

aqua –ae f

peristylum –ī n

cubiculum –ī n

pulcher –a –um (5.17) >< *foedus* –a –um

via –ae f

vehit (6.57): *Cornēlius equō vehitur*

delectat (5.60): *rosae Iūliam delectant*

ambulat (6.23): *Iūlius nōn in viā ambulat,*

servi eum portant.

Vocabula dīversa

habitat

amat / amīcus –ī / *inimīcus*

parvus –a –um >< *magnus* –a –um

a) Estudia l'etimologia dels mots següents relacionats amb el vocabulari estudiat:

Etimologia de	Prové de...	Sentit / definició
---------------	-------------	--------------------

Aqüeducte / aqüífer		Construcció romana per conduir l'aigua / corrent d'aigua del subsòl.
Equitació / equí -ina, euga		Art de muntar a cavall / (adj.) relatiu al cavall / femella del cavall.
vehicle / vehement		mitjà de transport / que es manifesta amb força i passió: "el discurs fou vehement i apassionat".
Delectació / delectar, (cast. "deleitar")		plaer dels sentits o de l'esperit /causar plaer a l'esperit o als sentits.
Ambulància / ambulat		Vehicle preparat per al transport de persones malaltes / que va d'un lloc a l'altre.

b) Estudia l'evolució fonètica dels mots llatins següents:

aquam (III,2; II,1)>

equam (*equum*) (III,2; II,1) >

amīcum (II,1;III,2) >

foedum (II,2; V,5) > (cast)

c) Suffixos derivatius:

Sufix derivatiu	Sentit	Exemples
-TIA (1a decl.) > -cia	Qualitat, noms abstractes	AMICITIA, IUSTITIA, INIUSTITIA
-A (1a decl.) > -a	<i>Nomen agentis</i>	SCRIBA, NAUTA, POETA
-TURA (1a decl.) > -tura	Estat o acció	SCRIPTURA

Activitat: Tradueix al català o castellà aquestes famílies de paraules llatina:

amāre / amīcus / amīca / amīcitia =
scribere, scriptum / scriba / scriptura =
iūstus / iniūstus / iūstitia =

Tresors de l'humanisme

a) Expressions llatines: Comenta-ne l'ús o posa un exemple d'una frase en català en què s'hi pugui aplicar

Expressió llatina	Sentit literal	Ús / Exemple
EX AEQUO (MERITO)	Amb igual mèrit	Expressió emprada quan dos o més aspirants a un premi han obtingut la mateixa puntuació, i per tant, comparteixen el premi.
ALMA MATER	mare nodridora	Actualment es diu de la Universitat pel fet de nodrir els seus alumnes amb la ciència. Últimament es confon amb el sentit d'"ànima",

		aplicat a una persona que sigui l'ànima d'un grup.
IN VIVO /	En viu	Expressió oposada a <i>in vitro</i> , i es refereix a experiments fets “dins de l'organisme viu”
IN VITRO	En un vidre	De llenguatge científic. Es refereix a experiments realitzats fora de l'organisme viu, en concret, en l'àmbit de la genètica, es refereix a la proveta on es manipula l'òvul que ha de ser fecundat: fecundació <i>in vitro</i> .
HABITAT	habita	Present d'indicatiu del verb <i>habitat</i> que, substantivat, indica el lloc o medi habitual on es desenvolupa la vida d'una espècie animal.
BEATUS ILLE	feliç aquell	Començament del famós poema d'Horaci en què elogia la tranquil·litat i la senzillesa de la vida rural en contraposició a la urbana.

b) Tradueix i comenta les frases següents d'autors llatins:

Mercurius est nuntius deōrum =

a. *Avaritia nequitiae causa est* =

b. *Odium suscitāt rixas* =

c. *Athenae et Sparta propter gloriam et excellentiam decertant* =

Vocabulari: *Mercurius* ii m: Mercuri; *nuntius* ii m: missatger; *deus* –im: déu. *Nequitia* ae f: vilesa, maldat. *Suscitat*: provoca, causa; *rixa* ae f: baralla, batussa. *Athenae* ārum: Atenes; *Sparta* ae f: Esparta; *excellentia* ae f: excel·lència, supremacia; *decertat*: lluita, combat.

Cultura del Tema 3 (cap. V & VI)

1. L'habitatge La domus, la villa i les insulae romanes

Al cap. V apareix el plànol i la distribució d'una casa romana. Podria correspondre tan al d'una *domus* com al d'una *villa* urbana. En efecte, la *domus* era la casa senyorial, habitada per una sola família i normalment d'una sola planta. La *villa*, en canvi, és la casa del camp. Normalment a les finques rústiques hi havia la *villa rustica*, construccions destinades als treballadors (jornalers o esclaus), als ramats, i a l'emmagatzematge de fruits i cereals, i la *villa urbana*, l'habitatge destinat a l'amo de la finca i a la seva família.

Parts principals de la *domus* o *villa* urbana.

L'atri (*atrium*). És l'element essencial de la *domus* romana, segurament heretat dels etruscs. És un pati quadrangular amb un dipòsit també quadrangular al centre (*impluvium*), cobert per un sostre d'inclinació interior cap a una obertura quadrangular de la mateixa superfície de l'*impluvium*, anomenat *compluvium*. L'aigua pluvial que cau pels teulats i el *cumpluvium* és recoll en l'*impluvium* per a ús domèstic.

Una porta (*ianua*) , formada per dos batents (*fores*), comunica el carrer amb l'atri a través del vestíbul (*ōstium aut vestibulum*). Les diverses habitacions (*cubicula*) es distribueixen al voltant de l'atri. La cuina al principi era a l'atri, però després ocuparia un *cubiculum* a part. A l'extrem oposat del *vestibulum* es trobava el *tablinum* o despatx del *pater familias*.

A la república tardana, i per influència grega, es posa de moda el peristil (*peristylum*). És un jardí rodejat d'un pòrtic quadrangular amb columnes que es va afegir a l'atri més enllà del *tablinum*. Era molt més gran que l'atri i podia tenir una font o un brollador al mig. La decoració era més sumptuosa (pintures murals, mosaics, etc) i les sales que hi donaven més amples. A l'entorn del peristil hi havia la biblioteca, el menjador (*triclinium*), cambres per als convidats i una gran sala d'estar anomenada *exedra*, a la part extrema en correspondència amb el *tablinum*.

Les *insulae* o illes de cases eren els habitatges de pisos. No tenien atri i podien arribar a tenir sis pisos i fer vint metres d'alçada. Els pisos es dividien en habitatges o *cenacula*. Les finestres eren sense vidres i no hi havia aigua corrent. Hi vivien les famílies menys acomodades i la majoria era de lloguer.

2. Les vies romanes

El conjunt de carreteres que unien les diferents parts de l'imperi eren les vies (*viae*) romanes. De sis a vuit metres d'ample eren fetes de lloses planes ben ajuntades i estaven pensades per al trànsit de carruatges i persones. Són de gran importància per als desplaçaments militars i per al comerç, tot i que la major part d'aquest es feia per via marítima. Les vies urbanes formaven un traçat reticular i disposaven de voreres força altes, de manera que es posaven pedres de gran dimensions a la calçada, a mode de pas de vianants, per passar d'una banda a l'altra.

La xarxa viària tenia Roma per centre (tots els camins porten a Roma). Per saber la distància recorreguda hi havia uns pilars de pedra de forma cilíndrica, "pedra mil·liar" o "mil·liari", on s'inscrivien el nom del magistrat que l'havia construïda o reparada i les milles que separaven un lloc d'altre. S'ha de saber que una milla romana equivalia 1.481,5 metres (v. cap XI&XII).

La primera via construïda va ser la Via Àpia (312 a C), essent censor Api Claudi i unia Roma amb Càpua. Paral·lela a aquesta es va construir la Via Latina que passa per la ciutat de Túscul (v. FR p 40). Cap al nord sortien la Via Flamínia que arribava a Rímini (Ariminum), i vorejant la costa oriental fins a Gènova (Genua) la Via Aurelia.

A Hispània la xarxa viària va ser també un important factor de romanització i constava d'uns dos mil quilòmetres de carreteres. Les principals eren la Via Herculeia o Augusta i la Via Argentea o De la Plata.

La Via Augusta travessava els Pirineus per la Junquera (*Iuncaria*) recorria la costa de llevant passant per *Gerunda*, *Barcino*, *Tarraco*, *Dertosa*, *Cartahago Nova* fins a *Gades*.

La Via De la Plata travessava la part occidental de la península, des de *Brigantium* (A Coruña) fins a *Onuba* (Huelva) passant per *Emerita Augusta*, *Salmantica* i *Asturica Augusta* (Mèrida, Salamanca i Astorga, respectivament)

3. Orígens de Roma : la monarquia

3.1 Origen de Roma

La història: Les tribus llatines , fugint dels etruscos funden un primer assentament al mont Palatí.

La llegenda. Titus Livi, historiador romà de l'època d'August (s.I a C.), ens explica la llegenda de Ròmul i Rem, molt coneguda popularment però que ell, com historiador, no li concedeix cap valor històric. La faula, resumint, és la següent. Enees, heroi troià arriba a Itàlia i funda la ciutat d'Alba Longa després de grans lluites i aconseguir casar-se amb Lavínia. Del seu fill Iulus o Ascani naixerà una dinastia de reis fins arribar a Numitor. Aquest es destronat pe seu germà Amuli que fa ingressar la seva única filla Rhea Sílvia en el col·legi de les Vestals. Contra la llei romana aquesta concep i infanta del déu Mart dos bessons Romul i Rem que són abandonats a les riberes del Tíber on una lloba (la lloba capitolina, icona i emblema de Roma) els alletarà fins que un pastor els recull i els fa criar per la seva muller. Quan són grans els nois s'assabenten del seu origen, destronen Amuli, el fals rei, i hi tornen a fer rei Numítor, el seu avi, que com a recompensa els dona el lloc on van ser abandonats per a fundar una nova ciutat, el centre de la futura Roma. Ròmul i Rem disputen sobre qui serà el rei de la ciutat. Els augurs designen Ròmul però Rem no accepta la decisió, es barallen i Ròmul acabarà occint Rem. D'aquesta manera tan cruenta Ròmul serà el primer rei i anomenarà la nova ciutat a partir del seu nom: Roma de Ròmul.

3.2 La monarquia romana (753 - 599 a C.).

Els reis. Hi va haver set reis que corresponen més a una tradició que a una realitat històrica verificable: N'assenyalarem tres:

Ròmul (753-717 a C). Va ser el fundador de Roma i el primer legislador en una massa de població poc civilitzada i mancada de mullers, com mostra l'episodi del rapte de les sabines

Servi Tul·li (578-534 a C). Va ser el penúltim rei. Va fer la primera muralla de Roma de la qual encara queden restes i va fer la primera constitució de Roma. En virtut d'aquesta divideix els ciutadans en cinc classes segons la seva fortuna o rendes (timocràcia). Cada classe ha de proporcionar un cert nombre de centúries o unitats de cent homes per formar l'exèrcit, però també són els primers a exercir el dret de vot. D'aquesta manera es dona més valor polític a la renda o riquesa d'un ciutadà que als seus vincles familiars.

Tarquini el Superb (534-509 a C) és l'últim rei. Aboleix la constitució anterior i governa de forma tirànica. En efecte, durant la guerra contra els llatins, el seu fill Sextus s'enamora de Lucrècia, esposa de Col·latí, un seu parent. Com que la muller és honrada i es resisteix, Sextus la viola; Lucrècia, per no patir la deshonra, es suïcida. Col·latí aleshores amb l'ajut de Junius Brutus subleva el poble, expulsa el rei de Roma i instaura la República (509 a C).

3.4 Funcionament general del govern de la monarquia.

El rei és el cap de l'exèrcit, gran sacerdot i jutge suprem. Està assistit per una assemblea d'ancians, el *senatus* (*senex* = ancià, vell), que són els caps de les tribus o clans dels patricis (conjunt de famílies amb vincles de sang). Els patricis són els membres de les famílies fundadores de la ciutat i, en un principi, solament ells formen part del "*populus*" o poble. Els plebeus, famílies no fundadores, en queden excloses. Durant la república, però, assoliran igualtat de drets, després d'una intensa lluita política.

3.5 Les classes socials durant la monarquia

La societat romana, com totes les societats antigues, està cimentada en la desigualtat.

- { els privilegiats: **Patricis**
- Homes lliures { **Clients**
- { els no privilegiats: **Plebeus**
- **Lliberts**
- Homes no lliures: els **esclaus**

Els **patricis**. Originàriament els patricis són els caps (*patres familias*) de les primeres 100 famílies que van fundar la ciutat. Si les famílies tenen un mateix *pater* fundador formen part de la mateixa *gens*, tenen el mateix nom gentilici (*nomen gentilicium*) i celebren el mateix culte familiar (*sacra gentilicia*). Estan agrupats en tres tribus o departaments dintre de la ciutat i només ells tenen tots els drets polítics formant el *populus*.

Els **clients**. Estan vinculats jurídicament als patricis, estan associats al culte gentilici i porten el nom gentilici del membre de la gens que és el seu *patronus*.

Els **plebeus**. Multitud de població sense drets polítics, segurament provenien dels llatins vençuts per l'aristocràcia etrusca. Tot i que la reforma de Servi Tul·li abolirà els privilegis relacionats amb el naixement, la separació entre patricis i plebeus no cessarà fins al s. V a C.

Els **lliberts**. Són esclaus alliberats per la manumissió que prenen el *praenomen* i el *nomen* dels seus antics amos. La condició de ciutadans totalment lliures la tindran els seus fills anomenats *libertīnī*.

Qüestions sobre els temes culturals

- a) Què és una villa? Quines parts té?
- b) Què és l'atri? Quines parts té?
- c) Què és el peristil?
- d) Defineix a) impluvium, b) cubicula, c) ostium
- e) Què són les "viae Romanae"? Observa el mapa de la pl. 40 de FR i digues quines poblacions comunicaven les vies següents: a) Appia, b) Flaminia, c) Flaminia, c) Aurelia. (Digues-ne el nom llatí i l'italià actual).
- f) Compara el traçat de la Via Augusta amb el de l'autopista AP7

- g) Llegeix el capítol IV del llibre I de Titus Livi “Història de Roma” i resumeix la llegenda del naixement de Ròmul i Rem i la fundació de Roma
- h) Assenyala els fets més importants de tres reis de la monarquia romana
- i) Busca informació i resumeix l’episodi de “El rapte de les sabines”(Pots llegir Titus Livi, Historia de Roma, Llibre I, cap.VIII-X)
- j) Funcions del rei. Qui eren els patricis?
- k) Qui era només poble (*populus*) durant la monarquia?

Activitat

Mostra en aquest mapa d’Hispania:

1r. El traçat de la via Augusta i la Via de la Plata amb les ciutats més importants que comunicaven.

2n. Les províncies d’Hispania a l’època d’August i a l’època de Dioclecià amb les capitals corresponents.

Tema 4: Cap. VII “Puella et rosa” & VIII “Taberna Romana”

Guia de gramàtica

El substantiu. Al capítol VII s’introdueix l’últim cas nominal que faltava per estudiar.

El datiu (lat. *datīvus* de *dat*, “dóna”) (D.). expressa la persona, rarament la cosa, a la qual es dóna alguna cosa, es veu afectada per l’acció verbal, o en profit o dany de la qual es fa alguna cosa. Les formes del datiu, en negreta, són les següents:

	<i>Singularis</i>			<i>Pluralis</i>		
	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>
<i>N</i>	<i>serv/us</i>	<i>īnsul/a</i>	<i>oppid/um</i>	<i>serv/ī</i>	<i>īnsul/ae</i>	<i>oppid/a</i>
<i>V</i>	<i>serv/e</i>	<i>īnsul/a</i>	<i>opid/um</i>	<i>serv/ī</i>	<i>īnsul/ae</i>	<i>oppid/a</i>
<i>Ac</i>	<i>serv/um</i>	<i>īnsul/am</i>	<i>oppid/um</i>	<i>serv/ōs</i>	<i>īnsul/ās</i>	<i>oppid/a</i>
<i>G</i>	<i>serv/ī</i>	<i>īnsul/ae</i>	<i>oppid/ī</i>	<i>serv/ōrum</i>	<i>īnsul/ārum</i>	<i>oppid/ōrum</i>
<i>D</i>	<i>serv/ō</i>	<i>īnsul/ae</i>	<i>oppid/ō</i>	<i>serv/īs</i>	<i>īnsul/īs</i>	<i>oppid/īs</i>
<i>Ab</i>	<i>serv/ō</i>	<i>īnsul/ā</i>	<i>oppid/ō</i>	<i>serv/īs</i>	<i>īnsul/īs</i>	<i>oppid/īs</i>

Exemples: *Iūlius Mārcō / filiō suō mālum dat* (7.46); *Iūlius Aemiliae osculum dat* (7.63); *Iūlius servīs {Syrō et Lēandrō} māla dat*; *Iūlius ancillīs {Syrāe et Deliae} māla dat*.

Feu **Ex Lat 7.7**

El pronom.

El pronom *is ea id*. També es dóna el datiu del pronom *is ea id*, amb la terminació *-ī* per al sing. i *-īs* per al plural. Es completen així tots els seus casos:

	Singularis			Pluralis		
	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>
<i>N</i>	<i>i/s</i>	<i>e/a</i>	<i>i/d</i>	<i>i/ī</i>	<i>e/ae</i>	<i>e/a</i>
<i>Ac</i>	<i>e/um</i>	<i>e/am</i>	<i>i/d</i>	<i>e/ōs</i>	<i>e/ās</i>	<i>e/a</i>
<i>D</i>	<i>e/ī</i>	<i>e/ī</i>	<i>e/ī</i>	<i>e/īs i/īs</i>	<i>e/īs i/īs</i>	<i>e/īs i/īs</i>
<i>G</i>	<i>e/ius</i>	<i>e/ius</i>	<i>e/ius</i>	<i>e/ōrum</i>	<i>e/ārum</i>	<i>e/ōrum</i>
<i>D</i>	<i>e/ī</i>	<i>e/ī</i>	<i>e/ī</i>	<i>e/īs i/īs</i>	<i>e/īs i/īs</i>	<i>e/īs i/īs</i>
<i>Ab</i>	<i>e/ō</i>	<i>e/ā</i>	<i>e/ō</i>	<i>(e/īs) i/īs</i>	<i>(e/īs) i/īs</i>	<i>(e/īs) i/īs</i>

Exemples: *Iūlius eī {Quintō/Iūliae} mālum dat*; *Iūlius iīs {servīs/ancillīs} māla dat*.

Recorda l'estudiat al tema 3 sobre l'ús d'aquest pronom:

Feu **Ex Lat 7.3**

El pronom *quis /quī* Al capítol VIII s'estudien el pronom interrogatiu *quis quae quid* i el pronom relatiu *qui quae quod*. Cal observar el següent:

- Tenen els mateixos casos llevat del N s en què l'interrogatiu també presenta les formes *quī* (N m s) i *quod* (N n s) quan actuen com adjectius. Per ex: **Quī** servus? **Quae** ancilla? **Quod** oppidum? (= “**Quin** servent?”; “**Quina** serventa?”; “**Quina** ciutat?”) Mentre que les formes masculines i neutres *quis* i *quid*, respectivament, s'usen soltes i són més pronoms, per ex. **Quis** saccum portat?; **Quid** dicit? (= “**Qui** porta el sac?”; “**Què** diu?”).
- Les formes del datius són *cuī* per al singular i *quibus* per al plural als tres gèneres.
- Quan el pronom personal està usat sense antecedent es pot suposar un pronom demostratiu, per ex. **Quī (is quī)** tabernam habet tabernarius est = **Qui (el qui)** té una botiga és un botiguer.

Feu de repàs **Ex Lat 8. 12,13,14.**

Els pronoms demostratius *is ea id, hic haec hoc i ille illa illud*:

- Hic haec hoc* fa referència a persona o cosa que és a prop de la persona que parla (cat. “aquest” / cast. “este”). Mentre que *ille illa illud* es refereix a persona o cosa que és lluny de qui parla (cat. “aquell” / cast. “ese”, “aquel”).
- Es poden fer servir com pronoms o com adjectius. Al capítol VIII, en què s'assenyala allò a què ens referim, apareix com adjectiu, per ex. **hic ānulum ad digitum tuum nōn convenit**. Per tant es pot dir *hic vir, haec femina, hoc oppidum* etc.
- En *hic haec hoc* el tema invariable és *h-*, cf. el plural *hī hae, hōs hās, hōrum hārum, hīs*, però en singular (i en neutre plural N i Ac) s'afegeix una *-c*. La terminació del datiu és sempre *-ī* per al sing (l'*hic* afegeix una *-c*: *huīc*) i *-īs* per al pl. (v. el quadre de FR p. 61).
- Terminacions característiques dels casos d'aquests pronoms:

G s : **-ius**, ex. *cuius, eius, illius, huius*.

D s : **-ī**, ex: *cuī, eī, huīc, illī* (la -c de *huīc* no és terminació de cas).

Feu **Ex Lat 8.15**

El verb. Es donen algunes formes noves dintre dels temps ja estudiats. Per exemple les segones persones del plural de l'imperatiu present: *es es/te; salve salvē/te*. La forma *salvē/te* s'usa com a salut fet a diverses persones ja que la fórmula "*salve!*" no deixa de ser un verb.

Els plurals d' *accip/it i aspic/it* són, respectivament, *accipi/unt i aspici/unt*. Són verbs situats entre la 3^a i 4ª conjugació i se'ls anomena "mixtes", ja que tenen terminacions de la 3^a, "*accipiunt*" com *audiunt*, i de la 4^a, *accipite* com *ponite*:

	Singular	Plural	Singular	Plural
Indicatiu	<i>accip/it</i>	<i>accipi/unt</i>	<i>aspic/it</i>	<i>aspici/unt</i>
Imperatiu	<i>accipe</i> (2 ^a p. s.)	<i>accip/ite</i> (2 ^a p. pl.)	<i>aspice</i> (2 ^a p. s.)	<i>aspic/ite</i> (2 ^a p. pl.)

Feu **Ex Lat 8.8**

La preposició. La preposició també pot usar-se com prefix o preverbi en verbs compostos: *in-est, ad-venit, ad-it, ex-it, ab-it*.

(1) El significat contrari de les preposicions es trasllada als verbs compostos, per ex.: *ad-est ↔ ab-est* ("és present" ↔ "és absent"); *ad-it ↔ ex-it* ("hi va" ↔ "se'n va").

(2) De vegades la preposició preverbi es torna a repetir davant un substantiu, per ex.: *Iūlius ad villam advenit*. Recordem valor i ús d'algunes d'aquestes preposicions:

Aproximació (Quo?)	Separació (Unde?)
<i>ad + Ac : Iūlius ad villam adit</i> = Juli va cap al mas .	<i>a, ab</i> (davant vocal o h) + <i>Ab: Iūlius a villā abit</i> = Juli marxa del mas
<i>in + Ac : venī in hortum</i> = Vine al jardí .	<i>e, ex</i> (davant vocal o h) + <i>Ab: Iūlia ex horto venit</i> = Júlia ve del jardí

Feu **Ex Lat 7.4**

La conjunció. Trobem les conjuncions repetides *et...et* i *neque...neque* (7.50, 57). La primera s'usa en les enumeracions (v cap 2), la segona és la contrària de l'anterior ("ni...ni"). Les conjuncions correlatives *non solum...sed etiam* ("no solament...sinó també") poden equivaler a *et...et*.

Feu **Ex Lat 7.6**

Partícules interrogatives. Recordem que la pregunta introduïda per *num* requereix una resposta negativa: *Num nāsus meus foedus est?* (7.20)

Si la partícula usada es *nōnne* la resposta és positiva: *Nonne fōrmōsus est nāsus meus?* (7.26).

Sintaxi

L'ablatiu instrumental (pregunta: amb què?) apareix sense preposició: *fēminae ōrnāmentis dēlectantur; Lydia tabernam Albinī digitō mōnstrat*. (8.12, 43)

Ablatiu de preu (*ablātīvus pretiī*) expressa el preu: *Hic ānulus centum nummīs cōnstat; ōrnāmenta quae...parvō pretiō emuntur*. (8.59, 104). Feu **Ex Lat 8.10**.

El datiu (D / C I). Pot aparèixer també amb un acusatiu complement directe (Ac / CD) si el verb és transitiu: *Albīnus Lydiae margarītās ostendit* (8. 46)

D / C I · Ac / CD

Vocabulari i etimologies

Vocabulari dels capítols V&VI

speculum –ī (7.8): *puella sē videt in speculō.*

aspicit (<ad-spicit) (8.39): *Lýdia tabernam Albinī aspicit.*

aperit (7.14) >< *claudit* (7.15): *ōstiārius aperit et claudit ōsstium*

mālum –ī n (7.45) / *pirum* –ī n (7.96).

Exspectat (7.81): *pater tuus tē exspectat.* (DC): expectació, expectativa

oculus –ī m (8.38): *Lýdia oculōs ad tabernam Albinī vertit*

Dē tabernā

taberna –ae f / *tabernārius* –iī m: *est quī tabernam habet.*

gemma –ae f / *margarīta* –ae / *ōrnāmentum* i n : *gemmae et margarītae ōrnāmenta sunt.* *emit* (8.14) >< *vēndit*: *tabernārius ōrnāmenta vēndit, fēmina pecūniōsa ea emit.*

ānulus –ī (8.21) / *digitus* –ī m (8.43): *hic ānulus ad digitum quartum convenit.*

constat (8.59) *pretium* –iī (8.61) / *sēstertius* –iī m (8.61): *hic ānulus magnō pretiō, centum sēstertiīs, cōstat.*

a) Estudia l'etimologia dels mots següents relacionats amb el vocabulari estudiat:

Etimologia de	Prové de...	Sentit / definició
Gemmologia		Ciència que s'ocupa de les gemmes, minerals (diamants) o substàncies orgàniques (perles) que per la seva bellesa i raresa són molt estimats en joieria.
Oculista, ocular		Metge dels ulls / (adj.) relatiu a l'ull
Ornament / Ornamental		Allò que s'afegeix a una cosa per adornar-la / (adj.) Que serveix per adornar o guarnir.
Especular		Meditar / Fer suposicions / Comprar un bé del qual s'espera que pugi de preu.
Clausura		Acte final d'algun esdeveniment sigui concurs, certamen, fèria etc
Apertura (cast.)		Acció d'obrir el que era tancat / Moment en què comença un acte o esdeveniment determinat.

b) Estudia l'evolució fonètica dels mots llatins següents:

Loculum (V,3;VI,2) >

speculum (IV,E;VI,2) >

pretium (II,1) >

lacrimam (1,3;IV,5) >

pirum (V,2) >

c) Observeu també l'origen de les formes catalanes següents:

HUNC ANNUM > enguany / hogaño (cast)

ANTE ANNUM > antany / antaño (cast)

ECCE ILLUM > aquell

ECCE ISTUM > aquest

d) Valor de les preposicions com a prefixos:

PREPOSICIÓ	SENTIT	EXEMPLES
AD-	Apropament, addició	ADEST (hi és, és a), ADVENIT (hi arriba, arriba a)
AB-	Allunyament, separació	ABEST (no hi és, és fora),
EX-	Sortida, separació des de dins	EXIT (surt de)
IN-	Interioritat Negació	INEST (és a dins de) INIUSTUS (injust)

Activitat: Explica les etimologies següents a partir dels prefixos estudiats : adherència, absència, *exit* (angl), induir, inexpert.

Tresors de l'humanisme

a) Expressions llatines: Comenta-ne l'ús o posa un exemple d'una frase en català en què s'hi pugui aplicar

Expressió llatina	Sentit literal	Ús / Exemple
AD HOC	per a això	S'usa a l'hora de fer referència a organismes o coses creades amb una finalitat concreta i determinada. Ex "quan hi ha problemes a la classe, la figura del delegat de curs ha estat creada <i>ad hoc</i> "
ID EST	Això és	Expressió que apareix, sobretot, introduint un aclariment.
IN ALBIS	Amb vestits blancs	En principi privació o mancança, o falta de preparació, dels primers cristians (els catecúmens anaven vestits de blanc). Després s'estengué al desconeixement en qualsevol àmbit de la cultura, la informació o la ciència: "que no sap res".
QUORUM	Dels quals	Aquest genitiu plural del pronom relatiu <i>qui, quae, quod</i> , ha pres el significat complet de la frase que devia ser: " <u>dels quals</u> hi ha els membres suficients (d'un organisme o col·lectiu) perquè, segons el reglament, es pugui celebrar la reunió convocada i prendre-hi els acords pertinents". Per tant el <i>quorum</i> es refereix al nombre mínim de persones perquè una reunió es pugui celebrar, normalment la meitat més un.

QUID	el què	Forma neutra del pronom interrogatiu <i>quis</i> , la qual utilitzem a l'expressió "el <i>quid</i> de la qüestió" fent referència al punt clau del tema.
QUID PRO QUO	El què en lloc del com (una cosa per altra)	Es vol indicar una inexactitud provocada per la confusió de prendre una cosa per una altra.

Cultura del tema 4 (cap. VII & VIII)

1. El comerç

1.1 Organització i rutes.

Els artesans i comerciants formen petites famílies, freqüentment de lliberts, que es dediquen a la mateixa activitat. les distintes famílies que es dediquen a un mateix ofici formen una corporació. Així hi havia la dels flequers, la dels teixidors, la dels orfèvres, la dels constructors, sabaters, ceramistes, etc. Cada corporació té com objectiu defensar els interessos materials del seus membres, assegurar-los una sepultura decent i es situa sota la el patronatge d'alguna divinitat particular.

L'estat reglamenta seriosament el comerç amb impostos i prohibicions, controla els preus dels aliments bàsics (el blat, la sal). El dret a comerciar (*ius commercii*), només el tenen, al principi, els ciutadans romans, després s'estendria a tots els que tinguessin el dret de ciutadania, i en algunes activitats també als estrangers.

Productes i mercaderies principals durant l'imperi (27 a C-476 d C):

a) Matèries primes:

Metalls. Hispània era productora de plom, plata, coure, ferro, estany, or i mercuri. A partir del s II d C Britània exporta plom, importants també van ser el ferro de la Gàl·lia i l'or de la Dàcia.

Del Bàltic, àmbar (d'ús en joieria i farmacopea), seda de la Xina i cotó de l'Índia.

b) Productes manufacturats:

D'alexandria paper, argenteria i cristalleria. De la Gàl·lia ceràmica; de Síria teles de lli i de seda; de l'Àfrica teles tenyides de porpra; d'Hispània abrics de llana.

c) Aliments. La política de Roma és crear una gran importació d'aliments des de les províncies cap a Roma. Així, per assegurar la provisió gratuïta de blat a la població de la ciutat, s'importaven quantitats ingents de blat des de Sicília, Egipte, i fins i tot, de Britània. Com a productes "exòtics" ja els arribava el sucre de canya i l'arròs de l'Índia.

Els establiments comercials es trobaven bé als pòrtics dels fòrums o bé a l'entresol de les *domus* o les *insulae*. Eren les *tabernae*, és a dir, botigues amb un mostrador que obrien, a peu pla, la seves portes als carrers (*viae*) de les ciutats, com és el cas del joier Albinus del cap VIII.

1.2 Les monedes.

Les monedes en curs durant el s. II d C, època de l'alt imperi, període en què té lloc la història del llibre Familia Romana, amb els seus respectius valors eren les següents:

AS	bronze		El seu pes era de 1/3 d'unça (9 gr.)
NUMMUS	llautó	4 asos	És el nom del sesterci (<i>sēstertius=nummus</i>) encunyat en llautó (1 unça = 27 gr.)
DENARIUS	plata	4 nummi	Queda com a moneda més usual durant l'imperi. Sota August pesa 3,41 gr.. Després es devalua.
AUREUS	or	4 denaris	Encunyats regularment durant l'imperi. A partir d'August el seu pes disminueix: 7.79 gr.

2. La república romana (1)

2.1. República primitiva (509-264 a C)

A l'interior. Els patricis dominen completament el senat, la milícia i, al començament d'aquest període, són els únics que tenen drets legals i poden ser considerats ciutadans. Els plebeus començaran, aleshores, una lluita política que els portarà a una igualtat de drets amb els patricis. Fins i tot els plebeus rics i els patricis formaran una nova classe social amb el nom de *nobilitas* (noblesa). Heu aquí algunes fites d'aquesta lluita:

494 a C: Revolta dels plebeus a causa dels deutes. Es retiren al turó de Aventí i amenacen amb fundar una altra ciutat. Els plebeus aconsegueixen els comicis per tribus en què poden elegir els tribuns de la plebs per defensar els seus interessos.

451-449 a C: promulgació de la llei de les XII Taules que sanciona la igualtat civil entre patricis i plebeus.

445 a C: Llei Camuleia: legalització del matrimoni entre patricis i plebeus. Formació de la nova classe social de la *nobilitas*.

287 a C: Llei Hortènsia: Ratificació de legalitat dels plebiscites (decisiones votades a les assemblees populars). Paritat o igualtat de drets entre patricis i plebeus.

A l'exterior. Expansió de Roma per la península itàlica

410-400: Guerra contra Veies. Cau així la darrera ciutat etrusca important.

387 a C: Invasió dels gals i ocupació de Roma exceptuant el Capitoli ("*Vae victis!*" = Ai dels vençuts!).

342-304 a C: Guerra contra els samnites, poble del centre d'Itàlia. Tot i patir dures derrotes (les forques caudines) els romans aconsegueixen sotmetre'ls.

281-272 a C: Guerra contra Tàrent que demana l'ajut del rei Pirrus de l'Èpir (Albània). Aquest aconsegueix derrotar els romans però a base de grans pèrdues (victòria pírrica) i es retira cap al seu país. Tàrent (272 a C) es rendeix i la resta de ciutats gregues del sud d'Itàlia (Magna Grècia) es federen amb Roma.

2.2. Les classes socials

Durant la república l'evolució de les classes socials respecte de la situació a la monarquia canvia substancialment en els punts següents:

1r. L'orde senatorial: la classe política. Durant el s V a C els plebeus aconseguixen igualtat de drets polítics amb els patricis. Es forma aleshores una nova classe social, la dels plebeus rics, anomenada *nobilitas* (noblesa), la qual amb el patricis formarà l'orde senatorial, la classe política per excel·lència

2n. L'orde eqüestre: la classe financera i econòmica. De la 1ª classe segons la constitució de Servi Tul·li van sortir els ciutadans més rics. Al principi formaven 18 centúries que complien el servei militar a cavall, per això es deien cavallers (*equites*). Mes endavant, però, van perdre el seu caràcter militar i se'ls va permetre dedicar-se als grans negocis i a la recaptació d'impostos, formant així una potent classe econòmica, l'orde eqüestre (*ordo equester*).

3r. La clientela. Els clients perden el lligam jurídic i religiós que l'unia amb el patró (*patronus*) en l'època monàrquica. Els clients, però, augmenten vertiginosament com a conseqüència de la ruïna de la classe mitjana, que bé perd la seves terres bé els seus negocis i ha d'acudir a la protecció d'un patró que li dona queviures i diners a canvi de suport polític en les eleccions. La quota de poder dels homes rics, nobles i cavallers, es mesurava per nombre de clients. La clientela, a més, era hereditària, creant-se així un lligam molt fort entre patró i client.

Vet aquí l'esquema de les classes socials durant la república romana:

Homes lliures	Privilegiats	Patricis
		Nobles
		Cavallers
	No privilegiats	Independents: Plebeus
		Dependents: Clients
	No ciutadans de ple dret: Lliberts	
Escalus		

Qüestions sobre els temes culturals

- Què és una *taberna*? On es situava normalment?
- Quins eren els noms de les monedes que usaven els comerciants romans?
- Assenyala de quins països importava Roma els següents productes: àmbar, ferro, plata, or, arròs, seda, ceràmica i argenteria
- Per què hi ha una lluita interna entre patricis i plebeus? Quines són algunes de les fites més important d'aquesta?
- Indaga i explica el significat d'aquestes tres expressions relatives a la història de Roma: 1-“*Vae victis*”, 2-“Forques caudines” 3-“victòria pírrica”
- Quina regió era coneguda aleshores com la Magna Grècia? Quan dominarà Roma aquesta regió?
- Diferència essencial entre l'orde senatorial i l'orde eqüestre.
- Quina relació hi havia entre el patró i el client? D'on sortien la majoria dels clients?
- Per què hi ha una lluita interna entre patricis i plebeus? Quines són algunes de les fites més important d'aquesta?

Activitat: Completa en la taula següent les definicions de cada classe social:

CLASSE SOCIAL	DEFINICIÓ
Patricis	
Nobles	
Cavallers	
Plebeus	
Clients	
Lliberts	

Tema 5: Cap. IX “Pastor et oves” & X “Bestiae et homines”

Guia de gramàtica

El substantiu. Apareixen al cap IX i següents uns substantius que tenen terminacions diferents a les que hem vist fins ara. Així el substantiu *ovis* té la terminació *-em* a l'acusatiu, *-is* al genitiu, etc. A aquests substantius se'ls classifica dins la tercera declinació.

El concepte de declinació i cas. Declinació és el conjunt de casos que té un substantiu, un adjectiu o un pronom (les formes nominals), en singular i en plural. Ja hem vist que hi ha sis casos en llatí (N, V, Ac, G, D, Ab) i dos nombres gramaticals, singular i plural. I també ja hem vist que el cas amb què posem el substantiu, l'adjectiu o el pronom depèn de la funció que faci aquest dins l'oració: si fa de subjecte en nominatiu, si fa de complement directe en acusatiu, etc.

En llatí es considera que hi ha cinc declinacions de substantius. Cada declinació ve definida per:

- El tema que és l'arrel o lexema (part invariable) més una vocal característica. Per ex.: *serv/o/m* > *serv/um*, on l'arrel o lexema és *ser-*, la vocal característica *-o-* (2ª decl.), i la desinència *-m*. També es pot considerar d'aquesta altra manera: Arrel o lexema: *ser-*, i la terminació *-um*
- La terminació del genitiu singular.
- Al vocabularis i diccionaris de llatí els substantius s'enuncien posant: la forma del nominatiu, la terminació del genitiu singular i la inicial del gènere (m, f, n)

De moment en coneixem les tres primeres declinacions:

1 ^a declinació	Temes en <i>-a</i> : <i>insula-</i>	Genitiu singular: <i>-ae</i>	Enunciat: <i>insula -ae f</i>
2 ^a declinació	Temes en <i>-o</i> / <i>-e</i> : <i>servo-</i>	Genitiu singular: <i>-i</i>	Enunciat: <i>servus -i m</i>
3 ^a declinació	Temes en consonant: <i>pāstor-</i>	Genitiu singular: <i>-is</i>	Enunciat: <i>pastor -ōris m</i>
3 ^a declinació	Temes en <i>-i</i> : <i>ovi-</i>	Genitiu singular: <i>-is</i>	Enunciat: <i>ovis -is f</i>

La 3ª declinació. Com pots observar la 3ª declinació es divideix en dos grups: els temes en consonant (*pāstor* –*ōris*) i els temes en –i (*ovis*, –*is*). Les declinacions d'aquests models les tens a la p.67 del FR. Les diferències entre els dos models són les següents:

<i>pāstor, pastōris</i>	imparisil·làbic: diferent nombre de síl·labes entre el nominatiu i el genitiu	Genitiu plural – <i>um</i> : <i>pastorum</i>
<i>Ovis, ovis</i>	parisil·làbics: igual nombre de síl·labes entre el nominatiu i el genitiu	Genitiu plural en – <i>ium</i> : <i>ovium</i>
<i>mons, montis</i>	mixtes, imparisil·làbic però temes en –i	Genitiu plural en – <i>ium</i>

La 3ª declinació té substantius masculins (*pāstor*), femenins (*ovis*) i neutres (*flumen*). En els capítols IX i X s'estudien sobretot el substantius masculins i femenins, els neutres es deixen per als dos capítols següents.

El quadre general de les terminacions de la 3ª declinació és el següent:

SINGULAR		PLURAL	
masculins i femenins	neutres	masculins i femenins	neutres
N –s	(Tema pur) –	N – <i>ēs</i>	–a / –ia
V –s	(Tema pur) –	V – <i>ēs</i>	–a / –ia
Ac –em (–im)	(Tema pur) –	Ac – <i>ēs</i> (<ems)	–a / –ia
G –is		G –um / –ium	
D –ī		D –ibus	
Ab –e (–ī)		Ab –ibus	

Les característiques principals dels temes en consonant són les següents:

- Als substantius masculins i femenins la desinència del nominatiu singular és –s. Aquesta –s amb la consonant del tema origina diferents resultats:
 - Oclusives dentals (*d*, *t*) davant *s* desapareixen: *pēs* (< *pēd-s*), *pēdis*
 - Oclusives labials (*b*, *p*) davant *s* es conserven: *princeps* (< *princep-s*), *principis*.
 - Oclusives guturals (*c*, *g*) davant *s* es converteixen en *x*: *vōx* (< *vōc-s*), *vōcis*.
 - Els temes en –*r*, –*l*, –*n* perden la –s: *pāstor*, *consul*–, *leo* (tema *leon*–)
 - Quan la consonant final del tema va precedida de vocal breu, aquesta es sol modificar en –i– (apofonia) als altres casos: *princep*, *principis*; la resta dels casos es declinen sobre el tema *princip*–: *princip/em*, *principis*, *princip/i* etc. Alguns temes en –*r*, com *pater*–, en comptes de canviar-la, la perden, per ex. *pater*, *patris* (< *pat(e)ris*)

- Per això, la forma de trobar el tema d'aquests substantius per declinar-los ha de seguir el passos següents:

1r. Cercar el genitiu singular	2n Treure la desinència del G s: – <i>is</i>	3r. El que queda és el tema amb el qual es declinen la resta dels casos
<i>hominis</i>	<i>Homin / is</i>	<i>homin</i> – : <i>homin/em</i> , <i>homin/is</i> , <i>homin/i</i> , <i>homin/e</i> , etc

Feu Ex Lat 9.1; 10.7

Els adjectius. T'has d'acostumar a declinar un adjectiu que segueix la 1^a i 2ª declinació amb un substantiu de la 3^a, per ex.: *magnus mōns, ovis alba*. Tot i que concorden en cas i nombre, no tenen la mateixa terminació: (Ac s) *magnum montem, ovem albam*; (G s) *magni montis, ovis albae*, etc.

És important, per la concordança substantiu + adjectiu, fer **Ex Lat 9.4,5**.

Els pronoms. El pronom demostratiu *ipse* s'usa per emfatitzar o recalcar (en cat. ell mateix, ella mateixa, en persona): *In terra inter arborēs sunt vestīgia lupī. ubi est lupus ipse?* (9. 55) (= a terra entre els arbres són les traces del llop. On és el llop mateix, en persona?). es declina com *ille*, excepte el neutre que és en *-um* (i no en *-ud*): *ipse, -a, um*.

El verb.

Apareix el verb irregular *ēst / edunt* (9. 9-11) que significa “menja / mengen” i no s'ha de confondre amb *est* (“és” o “està”). També apareix una forma apocopada (pèrdua de la vocal final), molt freqüent en el llenguatge col·loquial, dels imperatius de la 3ª conjugació: *dūc!* (9. 65) del verb *dūcit, dūcunt*.

L'infinitiu. És un mode verbal que s'anomena “impersonal” o “nominal” perquè no té persona gramatical i moltes vegades equival a un nom. En llatí hi ha un infinitiu actiu, acabat en *-re* (<*-se*), i un infinitiu passiu acabat en *-rī / -ī* (la 3ª conj.). Veiem com es formen els diferents infinitius actius i passius i, a la secció de sintaxi, veurem quin ús tenen:

Infinitius				
Actius		Passius		verb <i>esse</i> i compostos
1 ^a conj.	<i>vocāre</i> (< <i>-se</i>) ⁹		<i>vocārī</i>	<i>esse</i> (< <i>es-se</i>) <i>posse</i> (< <i>potesse</i>) <i>adesse</i> (< <i>ad-esse</i>) <i>abesse</i> (< <i>ab-esse</i>)
2 ^a conj.	<i>vidēre</i>		<i>vidērī</i>	
3 ^a conj.	<i>pōnere</i>		<i>pōnī</i>	
4 ^a conj.	<i>audīre</i>		<i>audīrī</i>	

Per practicar els infinitius feu **Ex Lat 10.4,5**.

La preposició. Hem vist *supra* que regeix acusatiu (9. 25 i 30), i *sub* que regeix ablatiu o acusatiu (si hi ha moviment).

Les preposicions *ad* i *in* quan actuen com prefixos verbals sofreixen modificacions: *ad-currit* > *ac-currit* (les consonants es fan iguals o idèntiques); *in-ponit* > *imponit* (consonant labial com *p*). Aquest fenomen pel qual una consonant es fa igual o semblant a una altra s'anomena “assimilació” (del llatí *similis* = “semblant”).

La conjunció. Apareix la conjunció *dum* amb dos valors o traduccions diferents:

1r. “mentre” (conj temporal): *dum pāstor in herbā dormit, ovis nogra...abit* (9.39)

2n “fins que” (conj. temporal): *ovis cōnsistit et exspectat dum lupus venit* (9.69)

⁹ La desinència original de l'infinitiu era *-se*, però la *-s-* intervocàlica es transforma en *-r-*, mentre que es manté en *esse* (<*es-se*)

La sintaxi

Ús de l'infinitiu. L'infinitiu com a substantiu verbal pot ser bé subjecte, bé complement directe del verb principal de l'oració:

(1) Spīrāre *necesse est*
Inf / subj

(2) *Neptūnus* natāre *potest*
Inf / CD

(3) *Gemmae edi non possunt* = les perles no poden menjar-se (= ser menjades)
Inf pass / CD

L'infinitiu, a més, com a verb pot tenir complements verbals:

<u>Pecūniam</u>	<u>habēre</u>	<u>necesse est</u>
CD	Inf	Verb Princ
Subj		

Oracions d'acusatiu amb infinitiu (*accūsātīvus cum īnfīnītīvō*). L'infinitiu com a CD ha aparegut amb verbs de percepció com *vidēre* i *audīre*. En aquestes oracions un substantiu en acusatiu (*puellam*) pot expressar la persona que realitza l'acció verbal (*canere*):

Pueri puellam canere audiunt (10.80) = Els nens senten la nena cantar
N / Subj Ac / Subj Inf Verb princ = Els nens senten com la nena canta
(V princ.) (Inf)

Per practicar les oracions d'Ac. + inf. feu **Ex Lat 10.9**

Datiu d'interès. La persona per a qui, en benefici de la qual cal fer o és necessari fer alguna cosa, s'expressa en datiu: *spīrāre necesse est hominī* (10. 58)

Ablatiu de mode (*ablātīvus modī*) L'ablatiu sense proposició pot expressar el mode, la manera amb què es fa l'acció verbal: *magnā voce clamat* (10. 112); "*leō*" *dēclinātur hōc mōdo*

Vocabulari i etimologies

Vocabulari dels capítols IX & X

De campō

pastor –ōris m
ovis –is m
campus –ī m
herba –ae f
silva –ae f
pānis –is m
mons montis m
vallis –is m
collis –is m
arbor-oris f
canis is m
lupus –ī m
nubes –is f
sōl sōlis m
umbra –ae f
lūcet (9.29): sōl lūcet
niger –a-um > < albus –a –um
vestigium –ī (9.54): ovis vestigia lupī
in terrā videt
timor –oris m / timēre
quaerere (9.63)
reperīre (9.64): canis ovem nigram
quaerit et reperit.
petere (9.30,80): pastor umbram petit.

Bestiae et homines

leō –ōnis m
homō –inis m
bestia –ae f
ferus –a –um
avis –is f
piscis –is m
ala –ae f
pēs pedis m
cauda –ae f
Mercurius –ī m (10.26): deus mercatōrum,
nuntius deōrum
Neptūnus –i m (10.35): deus maris
animal –alis n: homines et bestiae animalia sunt
nīdus –ī m
ovum –ī n
folium –ī n: nīdī inter rāmos et folia arborum sunt
parere (10.73): fēminae liberōs pariunt
pila –ae f: puerī pilā ludunt.
canere: puella laeta ridet et canit.
occultare (10.89) > < ostendere: parvae avēs
inter folia arborum sē occultant
reperīre (10.89): sī avēs sē occultant aquila
eās reperīre nōn potest.
spirāre (10.48,108): quī spirat mortuus esse nōn
potest.
lectus –ī m (10.125): Quīntus quī ambulāre nōn
potest en lectō ponitur.

a) Estudia l'etimologia dels mots següents relacionats amb el vocabulari estudiat:

Etimologia de	Prové de...	Sentit / definició
Caní, -ina		(adj) Relatiu als gossos.
Vestigi		Empremta, traça (cast huella)
Inspirar / expirar		En l'acte respiratori la fase en què s'introdueix l'aire en els pulmons./ En l'acte respiratori la fase en què s'expulsa l'aire en els pulmons
piscina		Cavitat plena d'aigua apta per la natació
Lúdic		(adj.) Relatiu al joc / divertit

b) Estudia l'evolució fonètica dels mots llatins següents:

umbram (V,2) >

silvam / *nigram* (V,2) >

lectum (IV,8; VII,2) >

lupum / *lupam* (I,3; II,1)

folium / *foliam* (VI,1; VII,2)

Tresors de l'humanisme

a) Expressions llatines: Comenta-ne l'ús o posa un exemple d'una frase en català en què s'hi pugui aplicar

Expressió llatina	Sentit literal	Ús / Exemple
AD PEDEM LITERAE	Al peu de la lletra	Expressió emprada per tal d'indicar la necessitat d'atenir-se, literalment, a un text, bé sigui en la seva interpretació, bé sigui en la seva transcripció.
AB OVO (USQUE AD MALA)	des de l'ou fins a les pomes	" Del principi al final" Expressió manllevada a Horaci (Sàtires 1,3,6) inspirada en els àpats que començaven per uns entrants, en què hi figuraven ous (<i>ova</i>), i acabaven pels postres, on es menjava fruita (<i>māla</i>).
HOMO HOMINI LUPUS	l'home (és) un llop per a l'home	Frase de Hobbes (filòsof anglès del s XVI) que expressa l'egoisme natural de l'home en voler explotar, per al seu benefici, el seu proïsme.
AD HOMINEM	a l'home, contra una persona concreta	S'aplica a arguments dirigits a rebatre algú en concret, atacant la posició o opinió que ha mantingut. Ex: "El president ha realitzat durant aquest anys una política molt equivocada, i l'oposició està elaborant una argumentació <i>ad hominem</i> per exposar-la al parlament."
ECCE HOMO	Vet aquí l'home	Paraules de Pilat en presentar Jesús a la turba després d'ésser horriblement nafrat. L'impacte d'aquesta imatge, difosa pel cristianisme i la devoció religiosa, ha fet que en l'imaginari popular sigui sinònim de "persona nafrada"
(CONDITIO) SINE QUA NON	Condicció sense la qual no	És emprada quan es vol fer referència a una condició considerada com a indispensable i innegociable per acceptar un pacte o arribar a un acord. En català se sol usar després de la paraula "condició"

b) El bon pastor. La figura del pastor que porta a coll l'ovella trobada (Cf. FR p.66) té unes connotacions bíbliques evidents. A l'evangeli de Joan, que és el més tardà i posa l'Amor com a

essència principal de Déu Pare, Jesús es presenta com el bon pastor (*pastor bonus*) que vetlla sobretot per les ovelles (imatge de tots els homes i dones) més perdudes. Et proposem el fragment, en versió llatina¹⁰, de l'evangeli de Joan que en parla:

“*Ego sum pastor bonus. Bonus pastor animam suam dat pro ovibus suis. Mercenarius autem, et qui non est pastor, cuius non sunt oves propriae, videt lupum venientem, et dimittit oves, et fugit: et lupus rapit et dispergit oves. Mercenarius autem fugit, quia mercenarius est....Ego sum pastor bonus: et cognosco meas (oves), et cognoscunt me meae (oves)*” (St Joan 10,1)

c) El poeta Virgili és el més gran dels poetes romans. A l'edat mitjana tan era encara la seva popularitat que dir “el poeta” era com dir Virgili. Té una especial sensibilitat per descriure la natura i per això ell, un gran enamorat del camp, composà *Les Geòrgiques* (títol en grec: “Treballs del camp”) on descriu, en forma poètica, les diferents feines del camp. Et proposem alguns fragments en una traducció poètica catalana¹¹:

Tot una jornada de pastura (Virgili, Geòrgiques III)

Ja en tenen prou les cabres amb arboços
fullats i amb aigües d'una ufana viva'
quan, a la fi de l'any, el fred
tomba desfet en pluges i rosades:
llavors de cara al sol posa els estables
guardats del vent, girats vers al migdia.
Quan ve l'alegre istiu, cridat pels zèfirs,
trametrà a pastures de muntanya
un i altre ramat. Camps frescorosos
donem-los en trencar l'estel de l'alba,
quan la claror és virginal i nova,
quan és gemat el gram, i la rosada,
plaent al bestiar, fa l'herba gerda.
I d'aquí, quan el cel a la quarta hora
plou set damunt la terra, i les cigales
amb llur cantúria persistent eixorden
els arbrissos torrats de les garrigues,
a pous o a estanys pregons mena les guardes

per ço que beguin dins canals de pedra
argent corrent de la bella aigua fresca.
Aquari Però al migdia vull que cerquis
una ombrívola vall a on estengui
damunt sa vella soca un gran brancatge
l'alzina augusta consagrada a Júpiter
o una espessa i negrejant roureda
que amb la densa foscura de sa fulla
escampi tenebror religiosa.
Torna a llavors a dar-los aigües primes
i torna-les al past altra vegada,
quan el sol va a la posta, quan l'atmosfera
calda atempera el fresc estel del vespre,
i quan la lluna, humida de rosada
refrigera la set de les pastures
quan l'alció fa ressonar la costa;
brava amb sos crits, i quan
la cardenera
damunt un ram de bruc fila son càntic

Cultura del tema 5 (cap. IX & X)

1. La república romana (2)

1.1 Òrgans de govern

La república romana era un sistema política que tenia el seu Consell Consultiu (SENATUS = El senat), els seus càrrecs executius i electes (MAGISTRATUS = els magistrats) i les seves eleccions o comicis (COMITIA = comicis). El quadre següent descriu el funcionament de tot plegat:

¹⁰ AUGUSTINUS MERK, *Novum Testamentum Graece et Latine*, Romae 1938

¹¹ Mn LLORENÇ RIBER, *Els IV llibres de les Geòrgiques de Publi Virgili Maró*, Institut de la llengua Catalana, Barcelona 1917

Imatge de Llatí I, Batxillerat, Ed Edebé

El senat. És l'autoritat més gran del govern de la Roma republicana. A diferència de la majoria de magistrats que són elegits anualment, el senat representa l'autoritat permanent.

Constitueix una assemblea formada pels patricis i els plebeus més rics que han exercit alguna magistratura major. Els censors són els encarregats d'elaborar el llistat (*album*) de senadors per ordre de dignitat.

Prerogatives o atribucions:

- o És el consell de la república, és a dir, se li consulta qualsevol afer públic.
- o Vigila la religió nacional.
- o Gestiona les finances i vota els pressupostos amb l'ajut dels qüestors.
- o Dirigeix la política exterior i rep els ambaixadors.
- o S'ocupa de l'organització de les operacions militars i del govern de les províncies.
- o Representen la primera classe social. Duen la *laticlava* (túnica amb bandes verticals de porpra) i la *toga praetexta*. Als espectacles hom els reserva les millors places (*locus senatorius*). Els està prohibit la indústria i el gran comerç, així com la recaptació d'impostos.
- o Es reuneixen normalment a la Cúria Hostília. La sessió la presideix el magistrat convocant i emeten el seu vot (*senatus consultum*) per desplaçament, dempeus cadascú s'uneix al grup al qual dona suport.

Els magistrats. En la constitució republicana, fonamentada en la separació de poders, els magistrats representen el poder executiu.

Les magistratures del *cursus honorum* o carrera política. Són les magistratures que un home polític ha d'anar exercint per arribar al cim del poder. Per ordre d'importància són les següents:

- o **Els qüestors** (2 al s VI a C, 20 amb Sul·la i 40 amb Cèsar). Són els encarregats de les finances, de custodiar el tresor, pagar els exèrcits i la tresoreria de les províncies).
- o **Els edils** (2 curuls i 2 plebeus) s'ocupen de l'administració municipal: policia, serveis, aprovisionament, jocs públics, etc.
- o **Els pretors** (2 al 241 a C, 8 amb Sul·la, 16 amb Cèsar) S'ocupen de l'administració de la justícia. Hi havia el pretor urbà, que administrava la justícia als ciutadans romans, i el pretor pelegrí, que n'administrava als estrangers.
- o **Els cònsols**. Són dos, són els principals magistrats de la república, convoquen i presideixen el senat, els comicis curials i per centúries, recluten i manen l'exèrcit, posen els seus noms a l'any del seu consolat.

A partir del s. III a C els magistrats majors (cònsols i pretors) que acaben el seu càrrec són enviats, per sorteig, a governar alguna província amb el títol de “procònsols” o “propretors”.

Fora del *cursus honorum* es troben:

Els censors. Són 2 i són elegits per cinc anys entre els consulars (antics cònsols). Realitzen el cens de la població o empadronament quinquennal dels ciutadans i la seva classificació segons les dades de la seva fortuna. Convoquen el senat, vetllen pels bons costums i poden fer fora un senador de l'orde senatorial pel seu mal comportament.

Els tribuns de la plebs (205 el 495 a C; 10 el 471 a C). Havien de ser plebeus. Són els únics que poden convocar les Assemblees de la Plebs (*concilia plebis*) i els comicis per tribus (*comitia tributa*). Posseeixen el dret de vet (*ius intercessionis*) contra els magistrats *cum imperio*, és a dir, els cònsols i els pretors.

El dictador. Quan el senat proclama l'estat d'excepció, un dels dos cònsols elegeix un dictador entre els antics cònsols i té plens poders durant 6 mesos.

Algunes característiques generals dels magistrats:

Tots els magistrats gaudeixen de la *potestas* o poder administratiu però només els magistrats superiors gaudeixen de l'*imperium*, dret sobre vida i mort, magistrats *cum imperio*.

La col·legialitat. Totes les magistratures són col·legiades, és a dir, tenen un o més magistrats (*collegae*) que tenen el mateix poder o atribucions. Tenen a més el dret d'*intercessio* o de cassació d'una decisió presa per un col·lega. Així un cònsol pot anul·lar la decisió presa per l'altre cònsol que és el seu col·lega (el consolat anual està format per 2 cònsols. V. Supra).

La candidatura. El candidat es presenta al poble i porta una toga blanca (*candida*) i fa la seva campanya amb cartells, assemblees i, de vegades, amb intimidació i violència. És aleshores que la clientela li pot retre un bon servei.

Els comicis (*comitia*)

Són les reunions del poble per votar els magistrats o qualsevol llei o proposta. N'hi ha de tres classes:

Comicis curials o per cúries (*comitia curiata*). Són un vestigi de l'època monàrquica. Només hi participen els patricis. Confereixen religiosament l'*imperium* als magistrats *cum imperio*, ratifiquen o validen les lleis votades pels altres comicis.

Comicis centuriats o per centúries (*comitia centuriata*). Assemblea fundada sobre el cens de la constitució de Servi que divideix els ciutadans en cinc classes segons la seva renda i per centúries. Les centúries formen les unitats de les legions que constitueixen l'exèrcit. La seva funció:

1a Elegir els magistrats superiors (cònsols i pretors)

2a Votar certes lleis com la declaració de guerra.

Comicis tribals o per tribus (*comitia tributa*). Són les primeres reunions del poble per tribus. Sorgeixen dels concilis o assemblea del poble (*concilia plebis*) que poden emetre lleis o disposicions amb valor legal (*plebiscites*)

La tribu és una divisió del poble a partir del seu lloc de residència. així Servi Tul·li va dividir el poble en 21 tribus:

{ Ciutadans: 4 tribus urbanes, Palatina, Collina, Suburana, Esquilina (dominen els gran propietaris)	
POPULUS	{ Camperols: 17 tribus rurals
La pertinença a una tribu era un distintiu imprescindible per a qualsevol ciutadà romà	

Els seus objectius són:

1r. Elegir els tribuns de la plebs i els edils curuls, magistratures reservades només als plebeus. També elegeixen per votació els 24 tribuns militars anuals.

2n. A partir del s III d C. representen el poble sencer (fins els patricis van a votar) i eren l'òrgan de la sobirania popular. És així que voten la majoria de la lleis que el senat només ha de ratificar.

1.2 Rep mitjana i tardana (264-27 a C)

1.2.1 La república mitjana. A la república mitjana Roma s'expandeix cap a l'occident (guerres púniques) i cap a l'orient (Macedònia, Grècia, Àsia Menor). Com a resultat d'aquesta expansió afluïx una gran quantitat de riquesa (esclaus, clients, terres, matèries primes, drets d'explotació) a la ciutat, però només en gaudeix una petita part, els *optimates*, en contrast amb la immensa majoria (plebeus independents, clients) que està endeutada o ha perdut les poques terres que tenien per enrolar-se a les legions.

A l'exterior. Les guerres púniques (264-146 aC) entre Roma i Cartago pel domini de la Mediterrània occidental:

1ª guerra púnica (264-241 a C): Cartago perd el domini de Sicília que passa a ser província romana.

2ª guerra púnica: (218-201 a C). Després d'atacar Sagunt, ciutat aliada de Roma, Aníbal, general cartaginés, travessa el Pirineus i els Alps amb els seus elefants i venç el romans a Trèbia, Trasimè i Cannes (màxima derrota: moren 40.000 romans).

Contraofensiva romana: Publi Corneli Escipió inicia una campanya a Hispània per tallar els reforços cartaginesos. Escipió venç els cartaginesos a Ilipa (Alcalà del Rio) l'any 206 a C i arriba a Gades. L'any 204 a C. el general romà desembarca a l'Àfrica i venç Aníbal a Zama l'any 202 a C. Cartago signa un armistici amb Roma en virtut del qual ha de pagar fortes indemnitzacions. Cartago, tot i ser derrotada, continuarà sent un perill per a Roma i l'aristocràcia romana mai no es refiarà de la seva ciutat rival, com demostra la cèlebre frase de Cató el Vell: "*censeo Cathaginem delendam esse*" (= penso que Cartago ha de ser destruïda), que repetia sempre al final dels seus discursos al senat. Així és com mig segle després, un altre Escipió, Corneli Escipió Emilià la destruí definitivament l'any 146 a C.

Amb un primer peu a l'occident, Roma, durant el segle II a C, efectua la seva expansió cap a l'orient. Així passen a ser províncies romanes: Macedònia (148 a C), Corint i tota Grècia (146 a C.), Pèrgam (133 a C.).

1.2.2. La república tardana (264-27 a C)

Dues són les característiques d'aquest període decisiu de la història de Roma en què es produeix la transició de la república cap a un sistema quasi monàrquic o imperial.

1a: Gran crisi social i política provocada per la desigualtat que hi havia entre els *optimates* i la resta del poble.

2a: El poder polític cada cop més depèn de qui domina les legions, és a dir, l'exèrcit resulta decisiu per obtenir el poder.

Fets principals

- 102 a C: El cònsol Mari reforma l'exèrcit:
 - a) A l'exèrcit entren els proletaris (els qui no comptaven en les centúries a causa de les seves baixes o nul·les rendes).
 - b) L'exèrcit es professionalitza: jurament de lleialtat al general i un servei militar que dura fins la jubilació.
- 88-82: 1a Guerra civil entre Mari i Sul·la.
- 82-79: Dictadura de Sul·la
- 69 a C: Conjuració de Catilina sufocada pel cònsol Ciceró.
- 60 a C: 1er triumvirat format per Pompeu, Cèsar i Cras
- 58-51 a C.: Cèsar conquereix la Gàl·lia
- 49-46 a C: 2a Guerra civil entre Cèsar i Pompeu
- 15/5/44 (Idus de març): Assassinat de Cèsar
- 43 a C: 2n triumvirat format per Marc Antoni, Octavi i Lèpid
- 32-30 a C: 3a Guerra civil entre Marc Antoni, aliat amb Cleòpatra, reina d'Egipte, i Octavi.
- 31 a C: Octavi derrota Marc Antoni i Cleòpatra a la batalla naval d'Acci.
- 27 aC: El senat atorga a Octavi el títol d'August i comença així el principat o imperi.

Qüestions

a) Completa el quadre següent assignant a cada magistrat la seva funció o prerrogativa:

Funcions a assignar (poseu només el número corresponent): 1-Administració de justícia, 2-Obres públiques, 3-Assumptes financers, 4-Elaboració del cens, 5-Direcció del exèrcit, convocatòria del senat i el poder executiu més alt, 6-Cura de la policia i els mercats

MAGISTRATS	FUNCIÓ	ELEGIT PER
Cònsols		COMICIS PER CENTÚRIES: Assemblees del poble (populus) distribuït per classes i centúries (v. supra Reforma de Servi Tul·li). Com que les classes eren per renda tenien preferència el ciutadans més rics, és a dir, els optimates o nobles.
Pretors		
Censors		
Qüestors		COMICIS PER TRIBUS: Assemblees del poble distribuït per tribus (4 urbanes i 17 rústiques). Es celebraven al fòrum o al Cam de Mart (classificació del poble segons districte o barri)
Edils curuls		
Edils plebeus		
Tribuns de la plebs		

b) Segons aquest quadre completa les prerrogatives o funcions de cada òrgan polític:

ÒRGANS	PRERROGATIVA O FUNCIO
SENAT	• política exterior • Administració de les províncies • Supervisió de la religió nacional
MAGISTRATS (completar amb la pregunta b)	• Es nomenaven més d'un (<i>collega</i>) • Inviolabilitat
COMICIS CENTURIATS	
COMICIS PER TRIBUS	

- c) Fes una analogia entre els òrgans de govern de la república romana i els de l'estat espanyol o el govern de Catalunya.
- d) Què era un dictador dintre de la república romana? Quina accepció té actualment aquest terme?
- e) Qui pot exercir una mena de vet al govern de la república romana?
- f) Quina importància van tenir els personatges següents: Publi Corneli Escipi, Mari, Marc Antoni.
- g) Quines foren les guerres púniques? Esmenta-ne els fets principals

Activitats

- a) Llegeix el fragment de les Geòrgiques de Virgili a la secció *Tresors de l'humanisme*, que dona una sèrie de consells sobre el pasturatge i tria algunes de les expressions que et semblin més afortunades en la descripció de la natura. Fes-ne també un resum dels consells que dona Virgili als pastors.
- b) Tradueix amb l'ajut del professor el text de Joan de l'apartat b) de *Tresors de l'humanisme* i comenta el valor simbòlic que el cristianisme atorga a la figura del pastor i l'ovella perduda de la plana 66. (Cf. Jn X,1-18)
- c) Quins són els atributs de Mercuri i Neptú? Quins són els seus noms grecs?
- d) Consulta un diccionari de mitologia i digues el parentiu que tenien Mercuri i Neptú amb Júpiter, respectivament. (Pots consultar també el tema 9 on es tracta la mitologia clàssica).

Tema 6: Cap. XI "CORPUS HUMANUS" i XII "MILES ROMANUS"

Guia de gramàtica

El substantiu.

Els neutres de la 3ª declinació. Al cap XI s'estudien els neutres de la 3ª declinació. Com els masculins i els femenins, els neutres poden tenir o bé tema consonàntic,

corpus, corpor/is, o bé tema en *-i*, *mare, mari/s* (v. FR p. 83). La declinació dels neutres de la 3ª declinació presenta les següents característiques:

1. EL N, V i Ac singulars presenta la mateixa forma, normalment el tema pur sense desinències.
2. EL N, V i Ac plurals acaben en la desinència *-a*
3. El tema de *corpus* acaba en *-s* que es transforma en *-r-* quan queda entre vocals, *corpor/is* (< *corpos/is*).
4. En molts substantius de tema consonàntic la vocal de davant la consonant canvia de timbre, per ex: *corpus, corporis*; *caput, capitis*; *flumen, fluminis*, (apofonia).

Feu **Ex Lat 11.1**.

Ara que hem vist els neutres, presentem un quadre general de les terminacions de la 3ª declinació:

Singular		Plural	
<i>m i f</i>	<i>n</i>	<i>m i f</i>	<i>n</i>
N <i>-s / - / -is</i>	N <i>-</i>	N <i>-ēs</i>	N <i>-a</i>
V <i>-s / - / -is</i>	V <i>-</i>	V <i>-ēs</i>	V <i>-a</i>
Ac <i>-em</i>	Ac <i>-</i>	Ac <i>-ēs</i>	Ac <i>-a</i>
G <i>-is</i>	G <i>-is</i>	G <i>-um / -ium</i>	G <i>-um / -ium</i>
D <i>-ī</i>	D <i>-ī</i>	D <i>-ibus</i>	D <i>-ibus</i>
Ab <i>-e</i>	Ab <i>-e / -ī</i> (temes en <i>-i</i>)	Ab <i>-ibus</i>	Ab <i>-ibus</i>

Per repassar la 3ª declinació, feu **Ex Lat 12.2,5**.

La 4ª declinació (llatí *dēclīnātiō quārta*). S'estudia al cap XII (v. FR p. 91 o 12. 145-154). les característiques generals són:

- a) Són temes en *-u* i fan el genitiu singular en *-ūs*.
- b) Al singular l'acusatiu té la desinència *-um*, el datiu *-uī*, i l'ablatiu *-ū* (allargament de la vocal temàtica).
- c) Al plural el nominatiu i l'acusatiu acaben en *-ūs*, el genitiu en *-um*, i el datiu i l'ablatiu, com la 3^a, en *-ibus*
- d) Normalment són masculins (*exercitus*), però també hi ha femenins (*manūs*) i algun neutre que s'estudien més endavant (v. cap XXI).

Feu **Ex Lat 12.10**

L'adjectiu. Fins ara havíem estudiat els adjectius que es declinen seguint la 1^a i la 2ª declinació, com per ex. *altus alta altum* (v. FR p.91 o 12.155-171). En efecte *altus* es declina com *servus*, *alta* com *insula* i *altum* com *oppidum*. Aquests adjectius s'anomenen de la 1ª classe o de la 1^a i 2ª declinacions. Feu **Ex Lat 11.4**

Adjectius de la 2ª classe o 3ª declinació Al cap XII trobem adjectius que es declinen seguint la 3ª declinació (v. FR p.91-92 o 12. 172-198). Aquests adjectiu s'anomenen de la 2ª classe o de la 3ª declinació. Cal observar:

- a) La seva declinació: *brevīs*, que és per al masculí i el femení, es declina com *ovīs*, *breve*, que és per al neutre, com *mare*.
- b) Com que segueixen la declinació dels temes en *-i*, el genitiu plural és *-ium*.
- c) Noteu que l'ablatiu singular es *-ī* com els neutre de tema en *-i* (*mare, maris*; Ab s: *marī*).

- d) Enunciat d'un adjectiu. Als vocabularis i diccionaris els adjectius s'enuncien posant les formes del nominatiu singular, per ex: *altus* –a –um ; *brevis* –e.

Per practicar la concordança entre el substantiu i l'adjectiu, feu **Ex Lat** 12.6,13.

L'adjectiu en grau comparatiu de superioritat en –ior. A un adjectiu en grau positiu, *altus*, *longus*, *plēnus*, de la 1ª classe, o *brevis*, *fortis*, *gravis*, de la 2ª classe, se'l pot afegir un sufix –ior, –ius, i es forma un adjectiu en grau comparatiu de superioritat. Així:

Positiu	Arrel / Lexema	Comparatiu de superioritat
<i>altus</i> –a –um	<i>alt-</i>	<i>altior</i> –ius: més alt
<i>longus</i> –a –um	<i>long-</i>	<i>longior</i> –ius: més llarg
<i>brevis</i> –e	<i>brev-</i>	<i>brevior</i> –ius: més curt
<i>fortis</i> –e	<i>fort-</i>	<i>fortior</i> –ius: més fort

De la declinació de l'adjectiu comparatiu en –ior –ius, (v.FR p 92 o 12. 200-225), cal observar:

- La terminació –ior és per al masculí i el femení, la de –ius per al neutre.
- Segueix la declinació dels temes en consonant tal com es veu al genitiu plural en –um (*altiōrum*).
- Quant a l'ús, pot aparèixer amb la partícula *quam*, per ex: *Mīlitēs Rōmānī fortiores sunt quam hostēs*. El segon terme de la comparació (*hostēs*) es posa en el mateix cas que el primer (*mīlitēs Rōmānī*), precedit de la partícula comparativa *quam*. Tal com es veurà al cap XIX també es podria posar directament en ablatiu sense la partícula *quam*, és a dir, *Militēs Romani sunt fortiores hostibus*.

Feu **Ex Lat** 12.7,14.

Adjectius possessius. Apareixen els adjectius possessius *noster* –tra –trum i *vester* –tra –trum referint-se, respectivament, a la 1^a p i a la 2^a p quan els posseïdors són més d'un.

Els verbs. La 3ª conjugació de temes en consonant (*pōnere*, *sūmere*) també té un petit grup de verbs de tema en –i (*capi-*) que algunes gramàtiques anomenen “verbs mixtes”, perquè sembla que tinguin formes de la 3^a i de la 4ª conjugació. En els verbs de tema en –i, la “i” es transforma en “e” davant de –r, per ex. a l'infinitiu: *capere*, *iacere*, *fugere*. Però a la 3ª del plural conserva la “i”: *capunt* (tema *capi-*), en canvi, *ponunt* (tema *pon-*)

També s'estudien formes del verb *ferre* (<*fer-re*), “portar”. Així a l'indicatiu present actiu *fert* / *ferunt*, i al passiu, *fertur* / *feruntur*. A l'imperatiu: *fer!* / *ferte!* (“porta” / “porteu”).

Les conjuncions. La conjunció copulativa *atque* (<*ad-que*) té la mateixa funció que *et* i –*que*. La forma *ac*, que és equivalent, es troba normalment davant consonant que no sigui *h*, i la forma *atque* davant vocal, *h* i les guturals *c*, *g*, *q*. (v.12. 59)

La conjunció copulativa negativa *nec* és la forma abreujada de *neque* (v.11. 54).

La sintaxi

L'oració subordinada completiva o substantiva d'infinitiu (*accūsātīvus cum īnfīnītīvō*).

És una oració subordinada que completa el sentit del verb principal tot fent bé de subjecte bé de complement directe de la principal. Es diu d'“infinitiu” perquè en llatí pot aparèixer amb el grup Acusatiu + Infinitiu (*accūsātīvus cum īnfīnītīvō*) en què el

substantiu en acusatiu és el subjecte lògic de l'infinitiu. (v. FR 11. 169-179). Per exemple:

	<i>Syra</i>	<i>Iūliam</i>	<i>dormīre</i>	<i>dicit</i>
Subj	Ac / Subj	Inf	V.princ	
			de “dormīre”	

	Or. completiva o substantiva			
	d'infinitiu (<i>accūsatiuus cum īnfīnītīvō</i>)			

Altres: *Medicus linguam eius esse rubram videt* (11.72); *Medicus Quīntum oculōs claudere iubet* (11.94); *Syra eum [: Quīntum } mortuum esse putat* (11.108)

L'oració d'acusatiu amb infinitiu “*Iūliam dormīre*” completa al verb principal “*dīcit*” i expressa el que diu Sira en “estil indirecte”. Aquestes oracions en cat / cast les hem d'introduir amb la conjunció “que”. Així: “Sira diu que Iúlia dorm”.

Aquestes oracions de acusatiu amb infinitiu depenen, generalment, dels verbs següents (v. FR 11. 173-179): a) Verbs de percepció (*vidēre*); b) Verbs de manament (*iubēre*); c) Verbs de llengua i enteniment (*dīcere*, *putāre*); d) Verbs de sentiment (*gaudēre*); e) Verbs impersonals (*necesse est*).

Feu **Ex Lat** 11.5,6,8

Oració completiva amb *quod*. Amb el verb *gaudere* / *gaudet* (cat. “gaudir”) es poden construir oracions completives introduïdes per *quod* que equivalen a les de Ac + inf. Així l'oració *Aemilia gaudet quod fīlius vivit* (11.114) equival a *Aemilia fīlium vivere gaudet*. Feu, per treballar aquesta construcció, **Ex Lat** 11.10

Verbs intransitiu. Apareixen dos verbs intransitiu en llatí com *imperāre* i *pārēre* (“manar” i “obeir”) que es construeixen amb datiu. *Dux exercitū imperat, exercitus ducī suo pāret* (12. 82). Feu **Ex Lat** 12.9

Ablatiu de limitació o de relació. Expressa a quina part afecta una cosa. Per exemple es pot trobar amb l'adjectiu *aeger*: *Nec modo pede, sed etiam bracchiō aeger est* (11.131)

El datiu possessiu. Expressa a qui pertany alguna cosa, és a dir, el posseïdor. Per exemple: *Marcō una soror est* (12. 6). L'oració equivaldria a la construcció *Mārcus unam sororem habet*. A destacar l'expressió per dir el nom d'algú: *Et nomen est Lūcius Iūlius Balbus* (= El seu nom és Luci Iuli Balb). El llatí clàssic prefereix la construcció del datiu possessiu amb el verb *esse* que no pas la del verb *habet*, més tardana. Feu **Ex Lat** 12.1

Vocabulari i etimologies

Vocabulari dels capítols XI & XII

corpus hūmānum

corpus –oris n
hūmānus –a um < homō –inis m
membrum –i nn
bracchium –iī n
caput –itis n
capillus –ī m
cerebrum –i n
auris –is f
collum –ī n
pectus –oris n
pulmō –ōnis m
sanguis –inis m
ruber –ra –rum: sanguis ruber est
cor cordis n
iecur –eris n: īnfra pulmōnes est iecur
venter –tris m
sanus –a –u >< aeger –a-um
frōns frontis f
gena –ae f
ōs oris n: in ōre sunt lingua, dēntes etc
labrum –i n
dēns-dēntis m
detergēre (10.119): sanguinem dē bracchiō
detergēre
Dē nōmine Rōmānōrum
nōmen / prae-nōmen / cog-nomen –inis n
frāter –tris
soror –ōris
pater –tris
māter –tris
avunculus –ī: frāter mātris.
Mīles Rōmānus
mīles –itis m
arma –ōrum n pl

gladius –iī m
pīla –ae f
hasta –ae f
scūtum –ī n
sagitta –ae f
arcus –ūs m
pēs pedis m / pedes –itis m / peditātus –ūs m
equus –i m / eques –itis m / equitātus –ūs m
barbarus –a –um: nec Rōmānus nec Graecus.
pars (< parts) partis f: prōvincia est pars ...imperī
Rōmānī ut membrum pars corporis ...est.
flūmen –inis n
patria –ae f: terra patrum nostrōrum
hostis –is m >< amīcus –i m
longus –a –um >< brevis –e
gravis –e / crasus –a –um >< levis –e
bellum –ī n
exercitus –ūs m
Hispanī –ōrum m pl: quī Hispāniam incolunt.
Gallī –ōrum m pl: quī Galliam incolunt.
Castra Rōmāna
castra –ōrum n pl: sunt mīlitum oppidum
fossa –ae f
vallum –i n
op-pugnare (< ob-p. (12.78): pugnāre contra
ex-pugnare (12.112): hostēs castra nostra
.....expugnāre nōn possunt.
impetus –ūs m: impetum facere in hostem=
...hostem armīs petere, oppugnare.
fugere (12.116): hostēs in silvās fugiunt
dēfendere (12.125): mīlites nostrī patriam
....nostram ā Germānīs dēfendunt

a) Estudia l'etimologia dels mots següents relacionats amb el vocabulari estudiat:

Etimologia de	Prové de...	Sentit / definició
corporal		(adj.) Relatiu al cos
capital, capitular, decapitar.		Ciutat principal d'un estat / Rendir-se amb certes condicions / Execució a mort tallant el cap
capil·lar		(adj.) Relatiu al cabell, "loció capil·lar".
pectoral		(adj.) Del pit o que té relació amb el pit, "un xarop pectoral"
Fraternitat, fratern, fraile (cast), fray (cast)		Relació d'amistat com si es tractés de germans / (adj) propi de germans / "fray" abreviació de "fraile" que s'usa per a religiosos de certes ordes.
paternitat, patern		Qualitat de ser pare / (adj.) propi dels pares.
nòmina		Llistat dels noms dels treballadors d'una empresa. Full explicatiu de la remuneració o paga que rep un treballador per part de l'empresa.
hostilitat		Acció o sentiment d'enemistat. Acció de guerra envers un poble
bèl·lic, bel·ligerant		(adj.) Relatiu a la guerra, de guerra, "conflicte bèl·lic" / (adj) que fa o que presuposa la guerra, "una actitud bel·ligerant".

Activitats:

Escriu en català el significat de cada mot de les famílies de paraules:

EQUUS / EQUA / EQUES, -ITIS / EQUITATUS, -US =

PUGNARE / OPPUGNARE (< OB-PUGNARE) / EXPUGNARE =

b) Estudia l'evolució fonètica dels mots llatins següents

capillum (II,1;V,2) >

medicum (VIII,7) >

bracchium (VIII,3) >

auriculam (dim de *auris*) (V,3;VI,2)

scūtum (IV,3)

Colloquia Latīna

Persōna A: Quod nōmen est patrī tuo (mātrī tuae / fratrī tuo / sororī tuae)?

Persōna B: Patrī meō (mātrī meae / fratrī meō / sororī meae) nomen est.....

Tresors de l'humanisme

a) Expressions llatines: Comenta-ne l'ús o posa un exemple d'una frase en català en què s'hi pugui aplicar

Expressió llatina	Sentit literal	Ús / Exemple
CORPORE INSEPULTO	Amb el cos no enterrat	Es diu de l'acte religiós o civil abans de l'enterrament del difunt. Acompanya normalment a la paraula missa, v.gr. "missa de <i>corpore insepulto</i> ".
IN PECTORE	En el pit	Originalment quan el papa tenia previst nomenar uns cardenals, els noms dels quals encara no eren públics. Extensivament a qualsevol nomenament que encara no s'ha concretat o no s'ha fet públic.
MOTU PROPIO (< <i>mōtus</i> – <i>us</i> <i>m</i> : moviment, iniciativa)	Per iniciativa pròpia	Ablatiu modal que s'usa quan un vol remarcar que actua per la seva lliure decisió.
STATU QUO (ANTE BELLUM) (< <i>status</i> – <i>ūs</i> <i>m</i> : posició, situació)	En l'estat en què estaven les coses (abans de la guerra)	En el camp de la diplomàcia, reivindicava la restauració d'una situació al seu estat original, alterat per l'acció d'una guerra.
STRICTO SENSU / LATO SENSU (< <i>sensus</i> – <i>ūs</i> <i>m</i> : sensació // sentit)	En sentit estricte / En sentit ampli	Correlativa a <i>lato senso</i> , s'aplica a la interpretació fidel i sense concessions d'un text legal o un concepte. Interpretació àmplia i generosa d'un text, especialment, d'un text legal.
LAPSUS (LINGUAE / CALAMI) (<i>lapsus</i> – <i>ūs</i> <i>m</i> : reliscada)	relliscada	Error que es comet sense voler. Cf. <i>Lapsus calami</i> (error de ploma), <i>lapsus linguae</i> (error de paraula)

b) Llegeix i tradueix aquest text que és el començament de la Guerra de les Gàl·lies (*Dē Bellō Gallicō*). Gai Juli Cèsar (104-44 a.C.) escriví els seus comentaris mentre conqueria i pacificava tota la Gàl·lia (l'actual França i els Països Baixos).

Gallia est omnis divisa in partes trēs, quārum ūnam incolunt Belgae, aliam Aquitanī, tertiam quī ipsōrum linguā Celtae, nostra Gallī, appellantur. Hī omnēs linguā, institutīs, legibus inter sē differunt. Gallōs ab Aquitanīs Garumna flumen, ā Belgīs Matrona et Sequana dividit (Dē Bellō Gallicō I,1)

Vocabula: Belgae –ārum: els belgues; Aquitanī –ōrum m pl: els aquitans; Celtae –ārum m pl: els celtes; institutus –ūs m: institucions. Flumnina Garumna, Matrona et Sequana sunt Catalaunicā linguā: "Garona", "Marne" i "Sena".

Cultura del tema 6 (cap. XI & XII)

1. La medicina a Grècia i Roma

La medicina a Grècia ja feia temps que havia estat rescatada de la màgia. Hipòcrates (s. VI a C), considerat el pare de la medicina, és el primer grec que estudia les causes de les malalties i no les atribueix a forces màgiques. Va viure a l'illa de Cos on va fundar la seva escola de medicina. Encara avui dia els metges, en acabat els seus estudis fan el jurament hipocràtic, una mena de codi ètic o deontològic que ha de regular la pràctica sanitària de tot bon metge.

També a Roma, abans de la medicina, la curació es basava en receptes màgiques. “Durant sis segles els romans han viscut sense medicines” deia el naturalista Plini el Vell al s I. d C. Els primers metges arriben de Grècia el s. II a C i, a partir d'aleshores, la història de la medicina romana es confon amb la del hel·lenisme.

Existeixen metges privats i metges públics. Obren consultes i cases de salut, fan visites a domicili o, fins i tot, viatges d'inspecció (*circulatores*). Fins el s. I a C el mateix metge ven els seus medicaments que prepara amb ingredients comprats a herboristes i droguers. La venda de verins està prohibida per la llei.

La major part dels metges són esclaus o lliberts. La llei imposa sancions als incapaços. Cobren bons honoraris.

2. La vida militar

2.1 Armes d'un soldat romà (*miles*) (cf.FR p.85)

Al començament de la república cada soldat s'equipava segons la seva fortuna. Més tard reben de l'estat el *sagum*, una mena de casaca que es cordava amb un gafet, el calçat o *calligae*, i un casc de metall (*cassis*). Les armes de l'infanteria, o soldats a peu, estan ben representades a FR p.85. N'afegim algunes característiques

HASTA	llança, reservada als veterans fins a l'època de Marius (s I a C)
PILUM	javalina amb mànec de fusta. Longitud 2 m (1 de mànec, 1 de punxa. Pes 1.200 gr. distància llançament: 30 m.). Cada soldat en porta dues.
GLADIUS	Espasa curta de dos tallants (llargària fulla: 50 cm). La porten tots els soldats.
SCUTUM	Escut de fusta, oval i convex (0,70 m X 1,20 m)
LORICA	Cuirassa. Al principi de plaques de ferro, després de cota de malles
CASSIS	casc de metall

El soldats d'armes lleugeres (*velites*) tenen:

PARMA	escut rodó
GALEA	casc especial de cuir
FUNDA	fona o corda per llençar projectils a 180 m de distància
ARCUS	arc, fletxes, <i>sagittae</i> , de 60 cm de llarg.

2.2 Composició de l'exèrcit.

Durant la monarquia només els patricis formen part de l'exèrcit. EL *populus* (només patricis) es divideix en 3 tribus i 30 cúries. Cada cúria ha de donar 100 infants (centúria) i 10 genets (decúria). Això dona 3000 infants (*militēs*) comandats per 3 tribuns militars (*tribuni militum*) i 300 genets (*celerēs*) sota el comandament d'un *tribunus celerum*.

La reforma de Servi Tul·li. Amb l'entrada de la plebs tots els propietaris (plebeus i patricis) tenen l'obligació de dirigir i defensar l'estat. La primera reforma d'aquest tipus té lloc el s V a C i s'anomena reforma de Servi Tul·li perquè la legió comprèn uns 4000 homes, dividits en centúries, unitats de 100 homes que ha de proporcionar cada classe censària segons la seva renda (Constitució de Servi Tul·li).

El servei militar (*militia*) és obligatori per a tots els ciutadans, tan patricis com plebeus, que s'agrupen per centúries segons la seva renda. Cada ciutadà s'ha de pagar el seu equip i els qui no poden en queden exclosos (*proletarii*, ciutadans sense renda).

La lleva o reclutament (*dilectus*) té lloc en cas de guerra, o, regularment, es fa una lleva a la primavera i l'exèrcit es llicencia, es desfà, a la tardor.

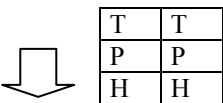
L'esquema de tot l'exèrcit era més o menys aquest:

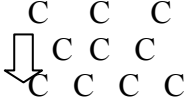
Els més rics: 18 centúries	CAVALLERIA
1 ^o , 2 ^a i 3 ^a classe: (2 legions) 42 centúries de <i>iuniores</i> + (2 legions) 42 centúries de <i>seniores</i>	INFANTERIA PESADA (<i>LEGIO</i>)
4 ^a i 5 ^a classe	INFANTERIA LLEUGERA (<i>VELITES</i>)
2 centúries de <i>fabri</i>	COS D'ENGINYERS
2 centúries de <i>tibicines</i>	MÚSICA MILITAR

La reforma de Màrius. Amb la reforma de Màrius (107 a C) es crearà l'exèrcit professional, el qual, amb les guerres quasi constants, es convertirà en permanent. La reforma consisteix en:

1r. El reclutament ja no és obligatori, ni es formen les centúries segons la renda. Es forma així un exèrcit professional i mercenari en què hi poden entrar els proletaris (els sense renda), i fins i tot els esclaus en cas d'emergència.

2n Substituir el manípul com unitat de combat per la cohort que agrupa tres manípuls: *hastati*, *principes* i *triarii*. Els *velites*, infanteria lleugera, són suprimits. L'esquema és el següent:

General en cap de l'exèrcit (<i>DUX</i> o <i>IMPERATOR</i>) és el cònsol o el pretor		
CENTÚRIA La mana 1 centurió	100 homes	
MANÍPUL el manen 2 centurions	2 centúries	
COHORT (unitat tàctica)	3 manípuls (600 homes): 3. Triarii ((T) 2. Principes (P) 1. Hastati (H) <i>Hastati</i> : joves, <i>Principes</i> : més grans; <i>Triarii</i> : veterans.	

LEGIÓ la manen 6 tribuns militars	10 cohortes (C) = 6000 homes	
EQUITATUS (Cavalleria)	• 1 decúria = 10 genets, mana un decurió. • 3 decúries = 1 esquadró, mana el 1r decurió. • 10 esquadrons = 1 ala, mana el <i>praefectus alae</i>.	

2.3 Parts d'un campament romà (*castra*) (cf. FR pl.89)

La paraula exèrcit (*exercitus*) és genèrica i abstracta, perquè, de fet, l'exèrcit o bé està en marxa (*agmen*), bé en ordre de batalla (*acies*) o s'arregla al campament (*castra*)

El campament (*castra*) es munta cada tarda després de la marxa, però també pot servir per passar l'hivern (*hiberna*) o bé es poden convertir en permanents (*stativa*). El plànol d'un campament s'assembla al d'una ciutat. Es construeix de forma rectangular (uns 550 m x 800 m) a partir de dos carrers principals i perpendiculars: La *Via Principalis* o *Cardo maximus* de nord a sud i la *Via Decumana* d'est a oest, que condueixen a les quatre portes del campament. El fòrum, el tribunal, la tenda del general (*praetorium*), al centre, i les tendes dels soldats (*tabernacula*) sempre es troben al mateix lloc per facilitar el ràpid muntatge del campament. Delimita el campament una fossa (*fossa*), un terraplè (*agger*) fet amb el material resultant de cavar la fossa, i una estacada o palissada (*vallum*).

2.4. El combat

L'exèrcit en posició de combat (*acies*) en camp obert, abans de Marius, es distribuïa de la manera següent: al mig l'infanteria pesada formada per les legions i les tropes aliades (*socii*). Per les ales la cavalleria (*equitatus*)

Amb la reforma de Màrius la cohort és la unitat tàctica. Les 10 cohortes es distribueixen en tres línies (*acies* I, II i III). A cada cohort els qui entren primer en combat són els mànuls dels *hastati* i dels *principes*. Si el combat arriba al tercer mànul, els *triarii*, que són els veterans, vol dir que la situació és crítica.

El setge (*oppugnatio*) és l'atac a una ciutat. Els romans van elaborar una tècnica militar molt avançada per al setge de ciutats emmurallades. N'exposem algunes.

- o Elevació de terra (*agger*) sobre la qual construïen torres més altes que les muralles assetjades.
- o Catapulta, ballesta de tir llarg que envia grans projectils.
- o Per obrir una bretxa els soldats disposaven de:
 - *Aries* o moltó (carnero) de ferro impulsat per homes recoberts.
 - *Turris mobilis* repleta d'homes i màquines.
 - *Testudo* o refugi blindat sobre rodes.
 - *Vinea* o galeries de fusta recobertes de pells fresques contra els productes inflamables
 - *Cuniculi* o passadissos de mines per arribar fins la ciutat assetjada
- o Per a l'assalt la formació s'organitza en "*testudo*", en formar els soldats una veritable closca, com de tortuga, amb els escuts per sobre del cap.
- o

3. Els tria nomina (cf FR pl.85-86)

Els romans tenien tres noms: el *praenomen*, el *nomen* i el *cognomen*.

- El *nomen*. Generalment acabat en *-ius*, acaba sent el nom propi de cada família, patrícia o plebea.
- El *praenomen*. Es donava al nen el dia del seu reconeixement (*dies lustricus*, v. cap 3&4). Sempre n'és algun que ja havia portat un avantpassat. S'abreuja quan va seguit pel *nomen*. Per exemple *Q.* que és l'abreviació de *Quintus*. No n'hi havia gaires (v. FR cap. XII p.86)
- El *cognomen*. A l'origen distingia millor que el *praenomen* els diferents membres de la família, però després també va servir per a distingir millor les diferents branques d'una mateixa família o *gens*.

L'adoptat adquireix els tria nomina de l'adoptant més un segon *cognomen* acabat en *-anus* que recorda el de la seva *gens* d'origen

Les dones només porten el nom de la seva *gens* en femení, així *Iūlia* de la *gens Iūlia*.

4. Mesures de longitud

El peu, el pas i la milla apareixen a la lectura del cap. XII (cf. FR pl. 87)

Les principals mesures de longitud eren les següents:

Submúltiples	<i>DIGITUS</i> (dit o polzada)	0,0184 m
	<i>PALMUS</i> (palmell) = 4 polzades	0,0739 m
Unitat	<i>PES</i> (peu) = 4 palmells	0,0736 m
Múltiples	<i>CUBITUS</i> (colze) = 1 peu + 4 palm = 24 polzades	0,4416 m
	<i>PASSUS</i> (pas) = 5 peus	1,472 m
	<i>MILIA PASSUUM</i> (milla) = 1000 passos	1472 m

El peu ha estat en ús fins els temps moderns quan al s XIX es va substituir pel sistema mètric decimal.

El colze és la longitud que va des del colze fins la punta del dit mig.

A les carreteres romanes (*viae*) es mesuraven les distàncies per milles. Cada milla hi havia un *lapis* o *miliarium* indicant la distància recorreguda des de l'origen, normalment Roma.

Qüestions sobre els temes culturals

- En què consistia la curació abans de la medicina? Qui era Hipòcrates? Què és el jurament hipocràtic?
- Els metges a Roma: a) quina procedència tenien?; Com era la seva activitat sanitària?
- Esmenta algunes de les armes dels soldats romans amb llurs característiques principals.
- Era el reclutament de l'exèrcit romà obligatori o voluntari? Raona la resposta comparant l'exèrcit de la reforma de Servi Tul·li amb el de la de Màrius.
- Unitats i llurs característiques de l'exèrcit eixit de la reforma de Màrius.
- Quina funció tenia el campament. Descriu les seves parts principals.
- Descriu algunes de les tècniques de setge.
- Quins eren els tres noms que es posaven els romans? Què indica cadascú d'ells.

Activitats

1. Dibuixa la planta d'un campament romà amb les seves parts.
2. Mira algun "peplum", pel·lícula de romans, en què hi hagi algun combat i descriu els elements militars (equip, armament, tàctica) que observis. Per exemple als films *Gladiator* o *Espàrtac*.
3. Calcula les distàncies que et doni un mil·liari en metres o quilòmetres.

Tema 7: Cap. XIII "Annus et menses" i XIV "Novus dies"

Guia de gramàtica

El substantiu. El cap. XIII i XIV s'estudia la cinquena i última declinació del substantiu (llatí *dēclīnātiō quīnta*). Els substantius de la 5ª declinació tenen el tema acabat en *-e*, la qual és llarga excepte a l'Ac s. Les característiques principals d'aquesta declinació són les següents:

- a) El nombre d'aquests substantius és petit. La majoria fa el N. s. en *-iēs*, com *diēs*, *meridiēs*, *faciēs* i *glaciēs*.
- b) El substantiu *res* (14.111) que significa "cosa, fet" presenta una petita diferència respecte el grup anterior: la *e* del tema és breu en la terminació del G./D. s.: *-eī*. Per tant la forma és *reī*. (v. infra quadre terminacions).
- c) Els substantius d'aquesta declinació són femenins llevat de *diēs* (i *meridiēs*) que és generalment masculí, tot i que, quan significa "data, diada" pot aparèixer en femení.
- d) La declinació de *diēs* és a la p. 111 del FR (13. 159-163); la de *res* a la p. 107 del cap XIV. Aquest és el quadre de les terminacions de la 5ª declinació:

Terminacions de la 5 ^a declinació	
<i>Singular</i>	<i>Plural</i>
N <i>-ēs</i>	N <i>-ēs</i>
V <i>-ēs</i>	V <i>-ēs</i>
Ac <i>-em</i>	Ac <i>-ēs</i>
G <i>-ēī/-eī</i>	G <i>-ērum</i>
D <i>-ēī/-eī</i>	D <i>-ēbus</i>
Ab <i>-ē</i>	Ab <i>-ēbus</i>

Ja hem estudiat les cinc declinacions llatines del substantiu. Recorda que la classificació es basa en la vocal final del tema, i als diccionaris o vocabularis, per la terminació del G. s. que és característica a cada declinació. Completant el quadre dels cap IX i X, el quadre de les cinc declinacions és el següent:

1 ^a decl.	Temes en <i>-a</i> : <i>īnsula-</i>	Genitiu singular: <i>-ae</i>	Enunciat: <i>īnsula -ae f</i>
2 ^a decl.	Temes en <i>-o / -e</i> : <i>servo-</i>	Genitiu singular: <i>-ī</i>	Enunciat: <i>servus -ī m</i>
3 ^a decl.	Temes en cons.: <i>pāstor-</i>	Genitiu singular: <i>-is</i>	Enunciat: <i>pāstor -ōris m</i>
3 ^a decl.	Temes en <i>-i</i> : <i>ovi-</i>	Genitiu singular: <i>-is</i>	Enunciat: <i>ovis -is f</i>

4 ^a decl.	Temes en <i>-u</i> : <i>exercitu-</i>	Genitiu singular: <i>-ūs</i>	Enunciat: <i>exercitus -ūs</i>
5 ^a decl.	Temes en <i>-e</i> : <i>die-</i>	Genitiu singular: <i>-ēi</i>	Enunciat: <i>dies, -ēī</i>

El substantiu *mane* és indeclinable (Cf. 13. 36-37 i 14. 55). Els noms dels mesos són adjectius: *mēnsis Iānuārius* etc., però s'empren sovint sense *mēnsis*. *Aprīlis, September, Octōber, November, December* són adjectius de la 3ª declinació; per això fan l'ablatiu en *-ī*. (*mēnse*) *Aprīlī, Septembrī, Octobrī* etc. Observa N. s. *-ber*, i G. s. *-bris*.

L'adjectiu. Per comptar els mesos i les hores es fan servir els ordinals de l'u al dotze que ja coneixes: *prīmus, secundus, tertius, quārtus*, etc.). Els ordinals es combinen amb el mot *pars* per formar les fraccions: $\frac{1}{4}$ *quārtā pars*, però $\frac{1}{2}$ *dīmidia pars*.

Has après també ja els tres graus de l'adjectiu:

1r Positiu: *longus -a -um* ("llarg")

2n Comparatiu: *longior -ius* ("més llarg que")

3r. Superlatiu: *longissimus -a -um* ("el més llarg", "llargíssim").

El pronom. Les formes *uter, neuter, alter* i *uterque* només s'usen quan es refereixen a dues persones o coses. El pronom interrogatiu *uter, utra, utrum* s'usa quan només hi ha dues alternatives: Qui dels dos?, per ex. *Uter puer, Marcusne an Quintus?*. Fixa't que s'usa la conjunció *an* en comptes de *aut* a la interrogació. La resposta pot ser:

1a *neuter -tra -trum*: "ni l'un ni l'altre". Per ex.: *neuter puer, nec M. nec Q.*

2a *alter -era -erum*: "l'un / l'altre". Per ex.: *alter puer, aut M aut Q*

3a *uter utra utrum*: "l'un i l'altre". Per ex.: *uterque puer, et M. et Q.*

El pronom *uterque*, tot i que es refereix a dos, "l'un i l'altre", concorda amb el verb en singular, per ex. *uterque puer vēnit*, "van arribar els dos nois"

Els pronoms personals de 1^a i 2ª persona. *Mihi* i *tibi* són els datius que corresponen als acusatius *mē* i *tē*: "*Affer mihi aquam*" i "*Da mihi tunicam*" diu Quintus (14. 43 i 71 respect.). L'ablatiu d'aquests pronoms és igual a l'acusatiu, *mē, tē*. La preposició *cum* s'afegeix com a sufix formant l'ablatiu de companyia: *mē-cum, tē-cum, sē-cum*. Per ex.: *Dāvus eum sēcum venīre iubet*; "*Venī mēcum*!" (14. 87); *Medus tēcum īre nōn potest* (14. 117). Aquesta és la declinació completa:

	N	Ac	G	D	Ab
Pr. pers. 1 ^o p.	<i>ego</i>	<i>mē</i>	<i>mei</i>	<i>mihi</i>	<i>mē / mēcum</i>
Pr. pers. 2 ^a p.	<i>tu</i>	<i>tē</i>	<i>tui</i>	<i>tibi</i>	<i>tē / tēcum</i>

El verb.

El pretèrit imperfet. S'introdueix el pretèrit imperfet d'indicatiu del verb *esse* (*praeteritum imperfectum*) que indica una acció duradora en el passat. En efecte, es refereix al passat: *Tunc (=in illo tempore) Mārtius mēnsis prīmus erat, nunc (= hōc tempore) Mārtius mēnsis tertius est*.

El participi. (llatí *participium* < *pars*) és una forma verbal que en part és un adjectiu i en part funciona com a verb. Com adjectiu té la declinació de l'adjectiu de la 3ª decl. en *-ns -ntis*, així tenim *vigilans -antis* (1° conj.), *dormiens -entis* (4ª conj.). Com verb pot tenir complements verbals, com un CC en l'oració *Dāvus cubiculum intrans interrogat...* (14. 25) on *cubiculum* és CC del participi *intrans*: "Davus tot entrant a l'habitació pregunta..."

Aquest participi s'anomena participi de present (*participium praesens*). Vet aquí els models o paradigmes de les quatre conjugacions i la declinació completa d'un d'ells:

Participi de present (participium praesens)	
(1 ^o) amāns –antis; (2 ^a) monēns –entis; (3 ^a) legēns –entis, (4 ^a) audiēns, –entis	
<i>m i f n</i>	<i>m i f n</i>
N amāns	N amantes amantia
V amāns	V amantes amantia
Ac amantem amāns	Ac amantes amantia
G amanti	G amantium
D amantī	D amantibus
Ab amante / amantī	Ab amantibus

(v. Gramatica Latina FR, 14. 135-150)

Característiques de la declinació del participi de present:

- Formen adjectius de la 3ª declinació de tema en –i. Així tenim que el tema de *amāns antis* és *amanti-* i el G. pl. és en –ium, *amantium*.
- El participi té normalment la desinència –e a l'Ab. s. Per exemple: *Parentēs ā filiō intrante salūtantur* (14. 91). Només quan s'usa com simple adjectiu fa l'Ab. s. en –ī.
- El participi té una traducció sempre activa. Es pot traduir per un gerundi o per una oració de relatiu. Per ex. *Gallus canēns novum diem salūtat* (= “El gall **tot cantant** {= **que canta**} saluda el nou dia”). Quan el participi (*canens*) “concerta” amb un substantiu que forma part del nucli de l'oració (*gallus* / Subj.), s'anomena “concertat”.

Les conjuncions. L'infinitiu de *volo* és *velle*, forma irregular, d'on es forma la conjunció disjuntiva *vel*, que implica una lliure elecció entre dues expressions o possibilitats: *hōra sexta vel merīdiēs* (13. 43) a diferència d'*aut* que expressa una alternativa exclusiva: *XXVIII aut XXIX diēs* (13. 28)

La sintaxi

Les formes verbals impersonals (“es diu”, “hom diu”). Observa la forma passiva *dīcitur* amb l'infinitiu: *luna “nova” esse dīcitur* (13. 52) (=la lluna es diu [: se dice] que és ‘nova’). La 3^a p. s. de les formes passives poden ser formes verbals impersonals, és a dir, que no especifiquen qui és qui fa l'acció verbal. També es podria fer amb “dicunt” (=“diuen”) però l'estructura de l'oració canviaria: *lunam “novam” esse dīcunt*

Datiu d'interès. Quan hem estudiat els pronoms personals en datiu, ens han aparegut en oracions com *pēs et caput eī dolet* (14. 64). El datiu *eī* es denomina “datiu d'interès” (llatí *datīvus commodī*) i designa la persona a qui interessa l'acció verbal, a qui es fa bé o mal, o per a qui es certa una asseveració: *Multīs barbarīs magna pars corporis nūda est* (= (literalment) per a molts bàrbars gran part del cos és despullada = Molts bàrbars tenen gran part del cos despullat) (14. 77).

Estructures sintàctiques

(1) Nominatiu atribut amb verbs copulatiu que no són *esse*:

Dies mēnsis primus “Kalendae” nominatur (13.57)

N/Subj G/CN N/Subj N/ Atr V. copulatiu

Diēs prīmus mēnsis Ianuārii dīcitur “Kalendae Ianuariae” (13. 57-58)

N/ Subj G/CN V Cop N/ Atr.

(2) Verbs impersonals:

Luna “nova” esse dīcitur (13. 52) / *Lunam “novam” esse dīcunt*

N / Subj N / Atr Inf V. Imper Ac / Subj Ac / Atr Infv V. princ

(3) Dativus d'interès:

Mihi quoque caput dolet (14. 65)

Dativus conj Subj V.Intr

Interès

(4) Participi de present concertat

Dāvus Quīntum in lectō iacentem relinquit (14. 33)

N/Subj Ac/ CD Prep Ab /CC Part pr V.princ

Vocabulari i etimologies

Vocabulari dels cap XIII & XIV:

annus et menses

annus –i m

mēnsis –is m

Iānuarius –iī: nomen ā Deō Iānō (13.14)

Februarius –iī m

Martius –iī m: nomen ā bellī deō Martiō (13.16)

Aprīlis –is m

Māius –iī m

Iūnius –iī m: ā matrimonī deā Iūnō

Iūlius –iī m: ā Iūliō Caesare.

Augustus –iī m: ā prīmō principe Octaviō

....Augustō

September –bris m: ā septimō mēse imbris

Octōber –bris m: ā octavō mēse imbris

November –bris m: ā nonō mēse imbris

December –bris m: ā decimo mēse imbris

diēs –ei m / meridiēs / postmeridiēs

nox noctis f

māne

vesperus –i m

hōra –ae f

luna –ae f

Kalendae –ārum f pl

Iduus –uum f pl

nōnae –ārum f pl

Tempus –oris n: tempora annī sunt quattuor

....(13.80)

vēr vērīs n

aestās –atis f

autumnus –i m

hiems –hiemis f

calidus –a –um >< frigidus –a –um

imber –is m

nix nivis f

operīre: montēs nive operiuntur.

glaciēs –eī f

lacus –ūs: puerī super glaciem lacuum lūdunt

Vocabula dīversa

urbs urbis f (13.100) = oppidum –i n

dormīre >< vigilat

gallus –i m / Gallia –ae f

excitāre: quī modō excitātur nōn iam dormit.

afferre (<ad-ferre): affer mihi aquam ad manus!

pūrus –a –um >< sordidus –a –um: lavā manūs

sordidās.

vestīmentum –ī n

tunica –ae f

toga –ae f

calceus –ī m: Mārcus calceōs in pedēs se induit.

induere (14.74): induere togam.

gerere (14.81): gerere togam

nūdus –a –um

dexter –tra –trum >< sinister –tra –trum

dolet / valēt

omnis –e >< nullus –a –um

a) Estudia l'etimologia dels mots següents relacionats amb el vocabulari estudiat:

Etimologia de	Prové de...	Sentit / definició
calendari		Sistema de computar el temps
urbà, urbanització		(adja) De la ciutat / Acció de convertir un terreny en ciutat, construint carrers, habitats, serveis, etc
sinistre, siniestro (cast)		(adj) pervers, mal intencionat, desgraciat. (subs) Dany irreparable, accident.

neutral		(adj) que no és ni d'un ni de l'altre bàndol.
omni-, omnipotent, , omnivor, omnibus (abreujat: "bus")		Prefix omni-: tot. Que ho pot tot, que menja de tot, vehicle public de transport ("per a tots")
vespertí -ina, vespres		(adj) Del vespre / pregàries litúrgiques del vespre

Altres mots: temporal, temporalitat; anual, anualitat, anuari; trimestral, menstrual; marcial, marcialitat; vigilant, vigilància; convalescent.

b) Estudia l'evolució fonètica dels mots llatins següents

annum (IV,6) >

saeculum (V,5; V,3) >

tempus (V,4) >

noctem (VII,1) >

vigilāre (V,2; V,2) >

mēnsēs (VIII,2) >

c) Suffixos derivatius

Suffix derivatiu	Sentit	Exemples
-TIO, -SIO (3a decl, fem.) -ció, -sió / -ción, -sión (cast)	Estat, acció	NATIO, -ONIS; MISSIO, -ONIS
-TOR (3a decl) > -tor, -dor	<i>Nomen agentis</i>	LIBERATOR, ORATOR
-TUS (4a decl)	nom abstracte	EQUITATUS

Qüestions: Troba derivats llatins d'aquests suffixos estudiats, i si n'hi ha de semblants en cat. o cast. dels següents ètims llatins:

Ètim llatí	Derivat llatí	Derivat cat. o cast.
NASC / NAT		
DOCE / DOCT		
MONE / MONIT		
AUDI / AUDIT		

Colloquia Latīna

Colloquium primum

Persona A: *Salvē, amīce/-a (aut nomen eius)!*

Persona B: *Salvē, tu quoque!*

A: *Da mihi, quaeso, librum tuum!*

B: *Libenter, liber meus tibi est.*

A: *Plurimas gratias tibi ago! Vale, amice / -a (aut nomen eius)!*

B: *Vale tu quoque, carissime/-a amice/-a. Hodiē tibi, crās mihi.*

Colloquium secundum

Persona A: *Salve, amice/-a*

Persona B: *Salve tu quoque, amice/-a.*

A: *Facies tua mihi laeta non vidētur. caput-ne tibi dolet?*

B: (1m responsum) *Minime. Caput mihi nōn dolet sed valet.*

(2m responsum) *Facies mea laeta tibi non videtur quia caput mihi dolet*

A: *Necesse est medicum vocāre.*

B: *Certe, amīce/-a carissime/-a! Vocā medicum quia mihi multum dolet.*

Colloquium tertium (De diē nātālī)

Persona A: *quandō est diē nātālis tuus?*

Persona B: *Diēs nātālis meus est (dīc diem nātālem ut mos Rōmānōrum est, indicans diem mēnsis et annum)*

Tresors de l'humanisme

a) Expressions llatines: Comenta-ne l'ús o posa un exemple d'una frase en català en què s'hi pugui aplicar

Expressió llatina	Sentit literal	Ús / Exemple
ANTE MERIDIEM (a.m)	Abans del migdia	Les hores abans del migdia. Per dir les hores fins les 12, s'empra l'abreviació a.m. per indicar que són les hores del matí.
POST MERIDIEM (p.m)	Després del migdia	Les hores després del migdia. Per dir les hores fins les 12, s'empra l'abreviació p.m. per indicar que són les hores de la tarda..
SINE DIE	Sense dia	Es refereix a un ajornament de qualsevol esdeveniment (judici, reunió, festa, etc) sense data encara no determinada.
AD KALENDAS	per a les calendes	Prové de Suetoni (August 87,1) que recull

GRAECAS	gregues	aquesta expressió de l'emperador August quan volia dir que alguna cosa no esdevindria mai, ja que el grecs no compten el dies per kalendes.
AD HOC (Cf 14.125)	per a això	S'usa a l'hora de fer referència a organismes o coses creades amb una finalitat concreta i determinada. Ex "quan hi ha problemes a la classe, la figura del delegat de curs ha estat creada <i>ad hoc</i> "

b) ***Primum vivere deinde philosophāre***. Aquest lema de la saviesa tradicional es refereix a aquelles persones, normalment massa joves, que es donen a la filosofia i a donar consells sense tenir gaire experiència. L'estructura de la frase recorda a FR 14.104.

c) **Els (les) idus de març**. Títol de la famosa novella històrica de Thornton Wilder¹² que narra, en forma de cartes, els dies que van precedir a l'assassinat de Juli Cèsar al senat. Des d'aquell dia aquesta data, els idus de març (el 15 de març), ha adquirit cert aire funest. Com hem vist *idus -ūs f* és un substantiu femení, però el costum l'ha fet masculí.

d) Llegeix i comenta aquest text d'Isidor de Sevilla (s IV d C) sobre les edats humanes:

De aetate

Gradus aetatis sex sunt: infantia, pueritia, adolescentia, iuventus, gravitas atque senectus. Prima aetas infantia est pueri nascentis ad lucem, quae prorrigitur in septem annis. Secunda aetas "pueritia" tendit usque ad quartum decimum annum. Tertia "adolescentia", quae prorrigitur usque ad viginti octo annos. Quarta "iuventus", firmissima aetatum omnium, finiens in quinquagesimo anno. Quinta aetas senioris, id est "gravitas", quae est declinatio a iuventute ad senectutem; nondum senectus sed iam nondum iuventus...Quae aetas a quinquagesimo anno incipiens septuagesimo terminatur. Sexta aetas "senectus", quae nullo annorum tempore finitur. (Isidorus, Origines 11,2)

Cultura del tema 7 (cap. XIII & XIV)

1. El còmput del temps

La veritat és que tot el cap XIII és una bona descripció de com els romans comptaven el temps: els anys, els mesos, els dies del mes i les hores del dia. Aquí t'exposem un resum

1.1 Els anys

Els anys es poden designar de la manera següent:

A partir de la fundació de Roma, *A(b) U(rbe) C(ondita)* :753 a C.

A partir de l'expulsió dels reis, *post exactos reges*:509 a C.

Pel nom dels dos cònsols de cada any. La llista així confeccionada s'anomena *Fasti Consulares*.

¹² THORNTON WILDER, *Los idus de marzo*, Alianza Emecé

1.2 Els mesos i els dies

Roma va trigar bastant a equilibrar el seu calendari i, tot la reforma de Juli Cèsar, va quedar força complicat encara.

El calendari era redactat per pontífex màxim i tenia a la vegada una importància religiosa, política i social.

a) duració de l'any romà:

Abans de Cèsar, l'any, anomenat de Numa, tenia 355 dies: 12 mesos lunars. El pontífex màxim afegeix, cada dos anys, 1 mes intercalar, *mensis intercalaris*, del qual ell fixa la duració, uns 20 dies, per recuperar el retard sobre l'any solar.

El calendari es desajusta durant les guerres civils del s I a C, quan els pontífexs no tenen cura de les seves funcions.

L'any 46 a C Juli Cèsar, dictador i pontífex màxim, institueix l'any de 365 dies, amb un dia suplementari cada 4 anys, intercalat entre el 24 i 25 de febrer. Aquest any, anomenat "julià", lleugerament modificat al s. XVI, és el fonament del nostre.

b) Els mesos de l'any julià són 12:

31 dies <i>JANUARIUS</i>	En honor del déu Janus, déu que simbolitza la porta (janua) i és bifront, doble cara, una de vell l'altra de jove
28 o 29 dies <i>FEBRARIUS</i>	Mes de purificacions
31 dies <i>MARTIUS</i>	En honor del déu Mart
30 dies <i>APRILIS</i>	Nom d'origen dubtós
31 dies <i>MAIUS</i>	Dedicat a Maia, assimilada després a Maias, mare de Mercuri
30 dies <i>IUNIUS</i>	Dedicat a Juno, dea del matrimoni
31 dies <i>QUINTILIS</i>	Anomenat <i>IULIUS</i> a partir del 44 a C en honor de Juli Cèsar
31 dies <i>SEXTILIS</i>	S'anomenarà <i>AUGUSTUS</i> l'any 8 a C en honor del primer emperador
30 dies <i>SEPTEMBER</i>	L'ordre dels mesos d'aquest quadre és vàlid solament a partir del 153 a C. Abans d'aquesta data l'any començava el mes de març i per això <i>September</i> coincidia amb el setè mes, <i>October</i> , amb el vuitè, etc..
31 dies <i>OCTOBER</i>	
30 dies <i>NOVEMBER</i>	
31 dies <i>DECEMBER</i>	

1.3 La divisió del mes

El està dividit en tres parts desiguals. La divisió en setmanes és d'origen judeo-cristià i es va introduir cap al final de l'imperi.

El dia de les Calendes (*KALENDAE*) és el 1er dia de cada mes. Eren *Kalendae* el dies des del 16 o del 14 del mes anterior. (v FR 13, 57-61)

El dia de les Nones (*NONAE*) era el dia 7, per als mesos de març, maig, juliol i octubre, i el dia 5 per als restants.

El dia de les Idus (*IDUS*) era el dia 15 per als mesos de març, maig, juliol i octubre, i el dia 13 per als restants. (v. FR 13, 62-71)

El càlcul de la data. Sempre es feia comptant enrere a partir del dia de les Calendes, les Nones o les Idus. El dia que serveix com a punt de partida també entra dintre del compte. Per ex.: "*Diēs octāvus ante Kalendās Ianuariās*"(13, 72), si comptem el dia 1

de gener (*Kalendas Ianuarias*) i tenim en compte que desembre té 31 dies, es refereix al 25 de desembre, el dia de Nadal.

Els romans però deien la data de la següent manera¹³: “*Ante diem octāvum Kalēndas Ianuariās*” (13,73) i abreujaven l’expressió: *a.d. VIII Kal. Ian.* (v. FR p.98)

1.4 La divisió del dia

Tal com s’explica al cap XIII (13, 35-45) el dia es divideix en 12 hores. El migdia (*meridiēs*) correspon amb l’hora sisena (hora sexta). Per tant també les hores abans del migdia són “*ante meridianas*” (a.m.) i les de després “*post meridianas*” (p.m.). La nit es dividia en quatre vigílies, *prīma vigilia*, *secunda vigilia*, *tertia vigilia* i *quārta vigilia*, de tres hores de duració, més o menys, i que tenen el seu origen en els guàrdies militars.

S’ha de tenir en compte el que es diu al cap XIII, que les hores diürnes seran més llargues a l’estiu i més curtes a l’hivern

Usus: Computatio temporis

Mēnsēs anni sunt: Iānuārius, Februārius, Mārtius, Aprilis, Māius, Iūnius, Iūlius, Augustus, September, Octōber, November et December.

Hōra est duodecima pars in qua diēs dīviditur. Mane est prima pars diēi, vesper pars postrēma. Hōra sexta vel meridiēs diem dīvidit in duās aequās partēs: “ante merīdiem” et “post meridiem”. Nocte sōl non lūcet sed lūna et stēllae lūcent.

Dies mēnsis primus “Kalendae” nominatur. In mense Iānuāriō diēs tertius decimus post Kalendās Decembres “idus” nominatur. “Nonae Iānuāriae” est diēs quīntus mēnsis Iānuārii. Tempora anni sunt quattuor: aestās et hiems, ver et autumnus.

Vocabula: Mēnsis –is (13, 1); annus –i (13, 1); Hōra –ae f (13, 40); diēs –ēi m o f (13, 8,35); māne indēcl n (13, 36); vesper –eri m (13, 36); meridiēs –ēi m (13, 42); nox noctis f (13, 37); sōl –is m (9, 25); lūna, –ae f (13, 37); stēlla –ae f (13, 37); Kalendae –arum f (13, 57); Idūs –uum f ((13, 62); Nōnae –ārum f (13,69); Aestās –ātis f (13, 80); hiems –mis f (13, 80); ver –is n (13, 80); autumnus –i m (13, 81)

2. El vestit i el calçat

La túnica era una peça de roba interior (*indumenta*). És una mena de camisa formada de dues teles cosides que arriben fins al genoll, sense mànigues al començament i amb mànigues fins a les mans a mitjan imperi. Era la peça d’anar per casa.

La toga era una peça de vestit exterior (*amictus*). Era un el vestit distintiu dels ciutadans romans, de tal manera que era prohibida als estrangers. Consisteix en una sola peça, al principi de llana, d’un color blanc gris, de forma semicircular i que s’enrotllava amb molta elegància al voltant del tot el cos deixant nu el braç dret: “*Bracchium dextrum est nūdum, brachium sinistrum togā operitur* (14, 80-81). Els nens fins a la majoria d’edat (17 anys) i els senadors portaven la *toga praetexta*, brodada de porpra a la part inferior o recta.

¹³ En origen es deia en ablatiu temporal: *die octavo ante Kalendas Ianuarias*. La preposició *ante* es desplaçà a l’inici de l’expressió i generà, il·legítimament, l’acusatiu *ante diem octavum*, mentre que *Ianuarias* continuà en acusatiu

La stola era el vestit de les dones casades. Era un vestit llarg que arribava fins als peus formant nombrosos plecs. Es subjectava a la cintura amb un cingol o cordó de seda o lli. La vora inferior solia ser brodada.

La palla o pallium era un xal rectangular que es col·locava lliurement sobre la stola

El calçat (calceamentum) dels romans constava de diverses classes de calçat (*calceus*):

Les sandàlies (*sandaliae* vel *soleae*) que tenien sola de cuir. Els esclops (*soccus*) que eren de fusta. Les botes militars (*caligae*). El coturn (*cothurnus*), sabata de sola alta que s'utilitzava a les tragèdies. Les dones feien servir el mateix tipus de calçat però més amb la pell més suau.

Usus: De vestimentis et calceis

Mārcus vestīmenta sua, tunicam et togam, a servo poscit. Toga est vestīmentum album quod virī et puerī Rōmānī gerunt. Mārcus prīmum tunicam induit, deinde togam Mārcus, qui pedibus nudis ante lectum stat, calceōs a servo suo Davo poscit.

Vocabula: tunica –ae f (14, 71); toga –ae f (14, 71); poscere (14, 70); induere (14, 110); calceus –ī m (14, 85)

3. L'imperi (1)

3.1 L'època d'August i la nova organització de l'estat

Poders d'August. Octavi, després de la victòria sobre Marc Antoni i Cleòpatra, resta com a amo absolut de l'imperi i rep el títol d'"August" pel senat l'any 27 a C. Els historiadors el conegueren amb el nom de "*princeps*" (un "*primus inter pares*"), ja que el nom de emperador (*imperator*) té un significat més militar, i aquest nou sistema de govern amb el nom de "principat" (*principatus*). De totes maneres més endavant s'imposà el nom d'emperador (*imperator*) que té, originàriament, un sentit més militar.

El poder del "*princeps*" es fa quasi absolut i reuneix en si mateix funcions importants que a la república tenien els magistrats. El quadre següent indica les funcions dels magistrats que ara exerceix l'emperador:

PRÍncep (EMPERADOR)	FUNCIÓ	MAGISTRAT REPUBLICÀ
<i>Potestas tribunicia</i>	dret de vet	Tribú de la plebs
<i>imperium maius</i>	comandament suprem	cònsol o pretor
<i>Potestas censoria</i>	Selecció dels membres del senat Elaboració del cens	censor

Les institucions republicanes continuen existint però sota la vigilància de l'emperador. El senat, els magistrats, les assemblees del poble van perdent força política davant el poder que exerceix l'emperador i el conjunt de funcionaris i soldats que són sota la seva direcció. Per tant el govern d'Octavi August només és "aparentment" republicà.

3.2 Les reformes d'August.

Octavi August va poder dur a terme una sèrie de reformes de l'administració de l'exèrcit i de la justícia que van consolidar l'autoritat de l'emperador durant tota l'època imperial. En conjunt són aquestes:

- I. El consell del príncep: grups d'assessors del príncep, poc a poc van substituint el senat en el seu paper consultiu.
- II. Alts funcionaris: paral·lels als magistrats acabaran exercint el poder executiu.
- III. La guàrdia pretoriana: guàrdia personal del príncep, formada per cohorts urbanes: úniques tropes que podien ser a la ciutat i que eren totalment fidels al príncep.
- IV. Distribució dels ciutadans rics en dos ordes: l'orde senatorial i l'orde eqüestre.
- V. El dret de successió: El príncep determinava en el seu testament o per adopció qui havia de ser el nou emperador.
- VI.

3.3 Les classes socials

El dret de ciutadania. Roma sabé administrar bé aquesta gran avantatge que era el dret de ciutadania. Després d'estendre aquest dret a tots els pobles d'Itàlia durant la república, durant l'imperi l'acabarà concedint a totes les ciutats provincials.

Per posar fi a les lluites entre senadors i cavallers, August crea un sistema d'ordes basat en la riquesa:

a) L'orde senatorial. El formen el patriciat i la noblesa amb més d'1.000.000 sestercis de patrimoni. Tenien l'honor d'exercir les antigues magistratures que ja no tenien gaire pes polític.

b) L'orde eqüestre. El formen els ciutadans amb una fortuna de 400.000 sestercis. Ocupen els nous càrrecs: prefectures, conselleries, etc.

c) La plebs. La formen tots ciutadans lliures que no integren els ordes anteriors. Els lliberts també hi formen part. El seu *modus vivendi* és generalment la clientela, és a dir la dependència econòmica d'un patró o *patronus* (v. cap IX & X). L'emperador té com a clients els *proletarii* inscrits en l'*annona*, llistat de ciutadans amb dret amb un repartiment gratuït de menjar. Es calcula que eren uns 150.000. Al final de l'imperi sorgeixen els colons, que estaven subjectes al gran propietari gairebé com si fossin servents, tot i conservar els seus drets com ciutadans.

Els esclaus. Encara són molt nombrosos però cada cop rebran un tracte més humà i gaudiran, fins i tot, de certa protecció de l'estat contra els maltractaments. La influència que exerciren l'estoïcisme i el cristianisme va contribuir notablement a aquest canvi.

3.4 El seu govern

Octavi August ha estat considerat un bon governant perquè va donar estabilitat a l'imperi i una desitjada època de pau (*pax Augusta*). Va voler també renovar moralment la societat romana tornant als costums i virtuts tradicionals (*mos maiorum* = manera de fer i viure dels avantpassats). Poetes com Virgili i escriptors com Titus Livi van contribuir a aquesta política cultural d'August. Com que durant el seu regnat es suposa que va néixer Jesús a Betlem, quan el cristianisme s'imposà com a religió de l'imperi (Teodosi 380 d C), hom li dedicà el vuitè mes de l'any "Augustus", és a dir, agost.

4. L'imperi (2)

4.1 L'alt imperi (27 a C – 192 d C)

El sistema imperial es desenvolupa en la línia que havia empès August. Les fronteres es mantenen segures fins a la segona meitat del s II d C. Governen diverses cases o famílies imperials. Assenyalen de cada casa els emperadors més representatius:

Casa o dinastia Júlia-Clàudia (27 a C – 68 d C)	Neró	- o És el darrer emperador d'aquesta casa iniciada per Octavi August. - o Govern despòtic (assassinat de la seva mare, condemna a mort Sèneca, el seu preceptor) - o Incendi de Roma (64 d C) i acusació als cristians
Casa Flàvia (69-96)	Titus o Tit	- o 70 d C: Destruïx Jerusalem (arc commemoratiu a Roma, al costat del Colosseu) - o 79 d C: Erupció del Vesubi i destrucció de Pompeia
Emperadors adoptius o Antonins (96 – 192 d C)	Trajà (98-117 d C)	- o Primer emperador de províncies (Itàlica = Sevilla) - o 101-105 d C: Conquesta de la Dàcia (Romania). Columna de Trajà. - o Màxima expansió de l'imperi romà amb la conquesta de Mesopotàmia, Armènia i Síria.
	Adrià (117-138)	- o Construcció del mur d'Adrià a Britània (Gran Bretanya) - o Gran amant de la cultura i la pau
	Marc Aureli (161-180 d C)	- o Emperador filòsof ("Meditacions") - o Intenta assegurar les fronteres i fer la pau amb els pobles veïns. Tot i així va haver de fer la guerra contra els parts, els marcomans...)

4.2 El baix imperi (193 - 476/8 d C)

L'imperi comença a cedir sota la pressió dels pobles bàrbars o estrangers que traspassen les fronteres cada cop amb més facilitat, buscant el botí, la riquesa i el benestar del món civilitzat. Finalment Roma caurà en mans dels bàrbars l'any 476 d C,. L'imperi d'orient, amb capital Constantinoble, encara durarà fins l'any 1453. Passen a esmentar els emperadors més representatius d'aquesta darrera etapa.

Els Severs (193 – 235 d.C)	Septimi Sever	o Acaba amb l'anarquia militar , sorgida després de Comode i reorganitza l'imperi
----------------------------	---------------	---

Període d'anarquia militar (235-305)	Deci (299-351)	o Emprèn la 1a gran persecució contra els cristians.
Grans reformadors del segle IV	Dioclecià (284 – 305 d C)	o La tetrarquia: Divisió l'imperi entre Dioclecià (orient) i Maximià (occident) amb el títol de “August”. Nomenen sengles successors: Galeri i Constanci respectivament, amb el títol de “Cèsar” o divisió de l'imperi en 12 diòcesis i 101 províncies. o Divinització de l'emperador que rep un culte quasi de monarca oriental o persa.
	Constantí el Gran (324 – 337 d C)	o Bizanci es converteix en la capital de l'imperi amb el nom de Constantinoble o 312 d C: Edicte de Milà de tolerància del cristianisme.
	Teodosi (338 – 395 d C)	o Converteix el cristianisme en la religió oficial de l'imperi romà. o A la seva mort divideix l'imperi entre els seus dos fills: Arcadi a l'orient (Constantinoble) i Honori a occident (Ravena)
Caiguda de Roma		o 410 d C: Alaric, rei dels gots, saqueja Roma o Per frenar els bàrbars els emperadors contracten mercenaris i posen al davant de l'exèrcit generals bàrbars (Estilicó, Aeci, Ricimer) o 476 d C: Ròmul Augústul, l'últim emperador d'occident, és deposat per Odoacre, rei dels bàrbars.

Qüestions sobre els temes culturals:

- En quin mes començava el primitiu calendari romà? Per què el setembre no correspon al 7è mes de l'any al calendari actual?
- A quins personatges es van dedicar els mesos de Quintilis i Sextilis del primitiu calendari romà? Per quina raó en cada cas?
- Explica com dividien els romans els mesos i com comptaven les hores diürnes i nocturnes?
- Qui portava la toga? Classes de toga. Forma de portar-la (FR p. 105)
- Descripció d'una túnica
- Busca informació sobre el vestit femení
- Describeix el tipus de calçat (*calceus*) més freqüent entre els romans.
- Qui va instaurar l'imperi a Roma Per què s'anomena Principat la primera època?
- En què va consistir fonamentalment la reforma d'August?
- Per què van deixar de tenir vigència els comicis, el senat i les magistratures durant l'imperi?
- Quan creus que l'imperi va gaudir de més pau i tranquil·litat dins les seves fronteres? Esmenta dos emperadors, amb fama de savis, que van regnar aleshores.

- l) Quines mesures va adoptar Dioclecià davant la crisi de l'imperi? Per què les va prendre? Quin paper adquirirà la figura de l'emperador des de llavors?
- m) Esbrina alguna de les causes de la caiguda de l'imperi romà.
- n) Amb totes les dades que hem donat sobre el cristianisme, fes-ne un resum amb les dates i els fets més rellevants? Quina importància tindrà aquesta religió en la història immediatament posterior?

Activitats sobre els temes culturals

- a) Expressa en el calendari romà les dates següents:

25 de gener de 1542
1 de febrer de 145
15 de març de 44 a.C
La data del teu naixement

b) Representa l'any per mitjà d'un cercle i assenyala els dos solsticis i els dos equinoccis, amb les seves dates corresponents en llatí, així com les quatre estacions i els mesos de l'any, també amb el seu nom llatí.

Tema 8: Cap. XV “Magister et discipuli” i XVI “tempestas”

Guia de gramàtica

El substantiu. El substantiu *puppis -is (f)* és un tema pur en *-i* que té l'Ac s en *-im* i l'Ab s en *-ī* (16. 41 i 67). Hi ha pocs temes que es declinin d'aquesta manera, per ex. *Tiberis -is m* (16. 7 i 9)

Els substantius de la 1ª decl. de temes en *-ā* són en general femenins, excepte un petit nombre que designen persones que realitzen una tasca o ofici, per ex. *nauta: nauta Rōmānus*.

El verb. S'estudien, a aquests capítols, les persones gramaticals 1° i 2° del singular i del plural, tan de la veu activa, al cap XIV, com dels verbs deponents que tenen forma passiva però traducció activa o mig-passiva, al cap XV. Se completa així el quadre de les desinències actives i passives:

Desinències personals actives		Desinències personals passives	
sing.	plur.	sing.	plur.
1. <i>-ō</i>	1. <i>-mus</i>	1. <i>-or</i>	1. <i>-mur</i>
2. <i>-s</i>	2. <i>-tis</i>	2. <i>-ris</i>	2. <i>-minī</i>
3. <i>-t</i>	3. <i>-nt</i>	3. <i>-tur</i>	3. <i>-ntur</i>

Els exemples que apareixen a les línies (15. 45-58) i a la secció GRAMATICA LATINA mostren com s'afegixen als diversos temes verbals les desinències personals actives. En canvi totes les desinències personals passives no es veuran fins al capXVII.

A continuació exposem el present d'indicatiu de les quatre conjugacions verbals llatines de la veu activa i les observacions principals.

	(1) <i>amāre</i>	(2) <i>monē/re</i>	(3) <i>leg/ere</i>	(3) <i>cap/ere</i>	(4) <i>audī/re</i>
sing.	1 <i>am/ō</i> 2 <i>amā/s</i> 3 <i>ama/t</i>	1 <i>mone/ō</i> 2 <i>monē/s</i> 3 <i>mone/t</i>	1 <i>leg/ō</i> 2 <i>leg/is</i> 3 <i>leg/it</i>	1 <i>capi/ō</i> 2 <i>capi/s</i> 3 <i>capi/t</i>	1 <i>audi/ō</i> 2 <i>audī/s</i> 3 <i>audi/t</i>
plur.	1 <i>amā/mus</i> 2 <i>amā/tis</i> 3 <i>ama/nt</i>	1 <i>monē/mus</i> 2 <i>monē/tis</i> 3 <i>mone/nt</i>	1 <i>leg/imus</i> 2 <i>leg/itis</i> 3 <i>leg/unt</i>	1 <i>capi/mus</i> 2 <i>capi/tis</i> 3 <i>capi/unt</i>	1 <i>audī/mus</i> 2 <i>audī/tis</i> 3 <i>audi/unt</i>

Observacions:

1. La *-ā* del tema de la 1° conj. desapareix, mentre que *-ē* i *-ī* s'abreugen davant de la desinència de la 1 p.s. *-ō*: *puls/ō*, *ride/o*, *audi/ō* (temes: *pul-*, *ridē*, *audī-*).
2. Als temes consonàntics de la 3° conj s'insereix una *i* breu davant de les desinències *-s*, *-t*, *-mus*, *-tis*; i una *u* davant de *-nt*: *dicis*, *dic/it*, *dic/imus*, *dic/itis*, *dic/unt*.
3. A la 3° conj s'inclou el verb *capere*, com exemple de verb, el tema del qual acaba en *i* breu, la qual apareix només davant de *-ō* i *-nt*. Altres verbs com aquest són *facere*, *aspicere*, *fugere*, *iacere*, *incipere*, *parere*.
4. El verb *esse* (= "ser") és irregular i es conjuga sobre un tema doble *s-* / *es-* :

(1) <i>es/se</i>	
sing.	plur.
1. <i>s/um</i> 2. <i>es</i> (< <i>es/s</i>) 3. <i>es/t</i>	1. <i>s/umus</i> 2. <i>es/tis</i> 3. <i>s/unt</i>

Feu Ex Lat 15.1,4,7

Els verbs deponents. Molts verbs del cap XVI es troben només en passiva (inf. *-rī*, 3ª pers. *-tur*, *-ntur*), per ex. *laetāri*, *verēri*, *sequī*, *orīrī*. Aquests no tenen formes actives excepte el participi de present en *-ns* (v. cap 14). Són els verbs deponents (llatí: *verba dēpōnentia*), verbs que deposen el seu sentit actiu (llatí *dēpōnere* = "deposar"), és a dir, que **tenen forma passiva però sentit actiu**: *laetāri* = *gaudēre*; *opperīrī* = *exspectāre*; *nauta Neptūmum verētur* (= *timet*); *ventō secundō nāvēs ē portū ēgrediuntū* (= *exeunt*)

Feu Ex Lat 16.4,10,14.

Verbs irregulars. El verb *eō* d'*īre* és irregular. Té un doble tema *ī-* / *e-*. El present d'indicatiu és: *eō*, *īs*, *it*, *īmus*, *ītis*, *eunt*.

El verb *fiō* de *fieri* també és irregular: *fiō*, *fīs*, *fit*, *fīmus*, *fītis*, *fiunt*. Funciona com a passiva del verb *facere* (v. cap XVIII); però també, unit amb un adjectiu, té el sentit de "tornar-se", "fer-se", "esdevenir" i pot funcionar com un verb copulatiu: *Mare tranquillū fit* (16. 98); *Flūctūs multō altiorēs fiunt* (16. 124)

Els pronoms. Apareixen els pronoms personals de 1° i 2° pers.de sing i plur. Només s'usen quan s'insisteix sobre el subjecte, normalment la desinència personal verbal és suficient per expressar de quina persona es tracta. Així quan el mestre pregunta a en Marc: "*Quid tū librum Titī habēs, Mārce?*" (15. 86), hi ha una intenció de recalcar (èmfasis) que és ell, en Marc, qui té el llibre del seu company.

En comptes del genitiu possessiu s'acostumen a usar els pronoms possessius. Recorda que el pronom pers. de 3^a p se i el pronom possessiu *suus* *-a* *-um* són reflexius, és a dir, es refereixen sempre al subjecte de l'oració. Recorda també que per expressar el

posseïdor, quan no és el subjecte de l'oració, es fa servir el G s *eius* del pronom *is ea id* (v. cap IV, 61-63)

	pronoms personals				pr possessiu
1 ^a s	N <i>ego</i>	Ac <i>mē</i>	D <i>mihi</i>	Ab <i>me, tecum</i>	<i>meus -s -um</i>
1 ^a pl	N <i>nōs</i>	Ac <i>nōs</i>	D <i>nōbīs</i>	Ab <i>nōbīs</i>	<i>noster -a -um</i>
2 ^a s	N <i>tū</i>	Ac <i>tē</i>	D <i>tibi</i>	Ab <i>te, tecum</i>	<i>tuus -a -um</i>
2 ^a pl	N <i>vōs</i>	Ac <i>vōs</i>	D <i>vōbīs</i>	Ab <i>vōbīs</i>	<i>vester -a -um</i>
3 ^o s i pl	N <i>sē</i>	Ac <i>sē</i>	D <i>sibi</i>	Ab <i>sē / sēcum</i>	<i>suus -a -um</i>

Feu **Ex Lat** 15.7ç

La sintaxi

L'acusatiu exclamatiu. S'usa en exclamacions com la del mestre quan diu: "O, *discipulōs improbōs!* (15. 23). Quan ens dirigim a persones presents fem servir el vocatiu: "O *improbī discipulī!* (15. 101).

El genitiu partitiu. Expressa "el tot del qual s'extrau una part", per ex.: *Italia inter duo maria interest, quōrum alterum "mare nostrum" appellātur* (16. 1-3) on el genitiu "quōrum" és del pr. relatiu i es refereix al tot, és a dir, als dos mars (*duo maria*). La noció de genitiu partitiu es veu més clarament quan aquest depèn d'adverbis de quantitat, com *multum* i *paulum*, i expressen "de què cosa" hi ha certa quantitat, per ex.: *paulum/multum aquae* (16. 9 i 117), *paulum cibi nec multum pecūniae* (16. 61-62), *paulum temporis* (16. 108). Fixeu-nos en aquest exemple en català: "Ens serviran begudes de totes menes, no pas **d'alcohòliques** (no pas begudes alcohòliques)". "D'alcohòliques" és un partitiu després de la negació "no pas" i que depèn d'un substantiu sobreentès "begudes".

Feu **Ex Lat** 16.8,9

L'ablatiu adverbial. L'ablatiu de *multum* i *paulum* serveix per reforçar o atenuar un comparatiu: *Nāvis paulo levior fit...flūctūs multō altiorēs fiunt* (16. 123-124). També s'usa davant d'*ante* i de *post*: *paulō ante; paulō post* (16. 83 i 123).

L'ablatiu de temps. Contesta a la pregunta quan? (*quandō?*). Amb *ante* i *post* expressa quant de temps abans o després s'ha produït un esdeveniment: *annō post; decem annīs ante* (v. cap 19, 83 i 123).

El substantiu *locus* pot emprar-se sense preposició tant en l'ablatiu locatiu, per ex. *eō locō* (=in eō locō), com en l'ablatiu de separació, per ex. *eō locō* (=ēx eō locō) *movēre* (16. 140).

L'ablatiu absolut. (llatí *ablātivus absolūtus*). L'ablatiu *ventō secundō* ens diu en què circumstàncies salpen els vaixells ("amb un vent suau", "quan el vent és favorable"). Trobem d'altres exemples: *plēnis vēlīs* (16. 39-40), *fenestrā apertā, pedibus nudīs* (14, 15 i 85). aquest ús de l'ablatiu, que moltes vegades es pot traduir per una proposició adverbial temporal, es denomina "ablatiu absolut" ("absolūtus", "lliure", perquè és gramaticalment independent de la resta de l'oració). És molt corrent amb un participi: *Sōle oriente nāvis ē portū ēgreditur multīs hominibus spectantibus* (16. 64-65) "en sortir el sol.....mentre molts homes observaven". Fins i tot dos substantius poden formar un ablatiu absolut: *Sōle duce nāvem gubernō* (16. 94) ("Amb el sol com a guia" "sent el sol el meu guia").

Feu **Ex Lat** 16.3,5.

Estructures sintàctiques

(1) Construcció de participi concertat:

Haec verba audientēs Titus et Sextus rident (15. 74)

Ac pl / CD Part pr N pl / Subj V
N pl

El participi de present *audientes* “concerta” en cas i nombre amb *Titus et Sextus* que és el subjecte del verb *rident* (Participi concertat).

(2) Construcció d’ablatiu absolut:

Sole oriente nāvis ē portū ēgrediuntur

Ab s Part pr N / Subj Prep Ab s / CC V dep
Ab s

El participi de present *oriente* concerta en Ab amb el substantiu *sole* i equival a una proposició adverbial de temps, independent de la resta de l’oració (Participi absolut o ablatiu absolut)

(3) Estil directe i estil indirecte:

Estil directe: Quintus: “ego sum aeger”

N / subj 1p s N / Atr

Estil indirecte: Quintus dicit sē aegrum esse (15. 81-82)

N / Subj V pr Ac / Subj (Inf) Ac / Atr Inf

La proposició “*ego sum aeger*” en passar a l’estil indirecte es converteix en una proposició d’acusatiu amb infinitiu (v. cap XI). Per tant “*ego*” passa a ser el reflexiu “*se*” en Ac que és el subjecte lògic de l’infinitiu “*esse*”. “*Aeger*”, un adjectiu en funció atribut a l’estil directe, ha de concertar ara en acusatiu amb “*se*”, per tant “*aegrum*”.

Vocabulari i etimologies

Vocabula thematis 8: cap XV&XVI

Magister et discipulī in lūdō

Tabula –a f (15.1): *Instrumentum quadratum, ex cerā factum, in quō scribī potest.*

Lūdus –ī m (15. 2): *Studia quae discipulī in scholā agunt.*

punīre (5.7): *magister sevērus discipulōs improbōs punīre solet.*

Magister –ī m (15. 4): *Is qui docet.*

Discipulis –ī m (15. 6): *Is qui discit*

Sella –ae f (15. 14): *Est locus aut supellex (vulgō “moble”) in quā discipulus sedēre solet.*

Virga –ae f (15. 6): *Instrumentum quo magister discipulōs pigrōs verberat.*

Recitāre librum (15. 96-97): *sive legere librum*

Reddere (< re-dare) (15.88): *rūsus dare*

Dormīre (15. 99): *Qui non vigilat dormit*

Vigilāre (15. 104): *Quī non dormit vigīlat.*

Tacēre (15. 113): *Tacet qui in silentiō manet.*

sedēns >< stāns (15.126)

Sedēre (15. 72): *Sedet qui super sellam est et nōn stāt.*

Nāvigātiō

Mare Superum sive Hadriaticum (16. 2)

Mare Inferum sive Tuscum (16. 3-4)

Mare Nostrum (16. 5-6): *Mare quod in mediīs terrīs imperiū Rōmānī est. Dicitur quoque “Mare Mediterranaeum”.*

Nāvis –is f (16.11): *Quī nāvem nōn habet nāvigāre nōn potest.*

Ostia –ae f (16. 11): *oppidum in Tiberis fluminis ore, sive ōstiō, situm*

Ostium –ī n (16. 14): *ōs fluminis quō flūmen in mare influit.*

Ora –ae f (16. 19) / **finis –is m** (16.20): *Ora maritima est finis terrae unde mare incipit.*

Portus, ūs m (16. 20) *Portus est locus in ōra maritimā quō nāves ad terram adīre possunt.*

Mercēs ēdis f (16. 24). *Mercēs sunt rēs quās mercātōres emunt ac vēdunt.*

Ventus us m (16. 25): *Aēr qui movētur.*

Ventus secundus (16. 56): *Ventus quī ā tergō flat ac nāvēs ē portū dūcit.*

Tempestās –ātis f (16. 32): *Ventus quī mare turbat ac flūctūs facit altiōrēs.*

Puppis –is f (16. 68): *Dicitur “puppis” pars nāvis posterior.*

Gubernātor –oris m (16. 100): *quī dūcit nāvem.*

Oriēns ēntis m (16. 45): *Pars caeli unde sōl oritur.*

Occidēns ēntis m (16. 47): *Pars caeli quō sōl mergit vel occidit.*

Septemtriones –um m pl (16. 47): *Apellātur “septemtriones” ā septem stēllis quae semper in eā caelī parte sunt quae vulgō “nord” nominātur.*

Meridiēs ēī m (16. 42): *Pars contraria septemtriōnum ubi sōl meridiē vidētur. Vulgō “sud”, “migdia”, “mitjorn”, “mediodía” hispanice.*

loqui (16.196): *quī loquitur verba dicit*

Neptūnus –ī m (16. 103): *Deus maris ac tempestatum est dominus.*

a) Estudia l'etimologia dels mots següents relacionats amb el vocabulari estudiat:

Etimologia de	Prové de...	Sentit / definició
lúdic / ludopatia		(adj) Relatiu al joc / Inclinació patològica cap a les jocs atzar.
seu (cast. “sede”) / sedentari		Lloc on es troba el domicili d'una institució, societat, etc / (adj) Es diu dels pobles o persones que s'estableixen a viure permanentment en un mateix lloc. Persona que no té gaire moviment.
rèdit		Diner que produeix periòdicament un cabdal, interès, renda.
punitiu / punible		(adj) Que castiga / que pot ser motiu de càstig.
tàcit / taciturn		(adj) Que es suposa o es sobreentén tot i no ser expressat formalment, “acord tàcit”. / Persona callada, de poques paraules.
apel·lació		Acció de sol·licitar a un tribunal l'anul·lació o l'esmena d'una sentència dictaminada per un altre de rang inferior.
eloqüència / locutor		Capacitat de parlar bé, de dir les coses de manera correcta i efectiva per convèncer el públic.
meridional / septentrional		(Adj) Referit al sud / (adj) Referit al nord. “regió meridional” “regió septentrional”.
orientar-se		Ocupar una posició segons els punts cardinals.
occident		Punt de l'horitzó on es pon el sol, oest, ponent.

b) Estudia l'evolució fonètica dels mots llatins següents

magistrum (II,2; III,2; VII,1) >

plorātis (excepció de II,1) >

portum > (V,4 al cat. i cast.)

gubernāre (II,2; V,2) >

Colloquia Latīna

Verba quae usuī sunt magistrō et discipulīs

Magister: Salvēte, discipulī! Consīdite omnes, quaeso (precor)

Discipulus /-a: Salve, magister!

Magister: Iūlia, ut vales? (Iūlia aut nomen alumnī cuiuslibet)

Iūlia: a) Valeo!

b) Bene valeo!

c) Optime valeo!

d) Male valeo!

e) Pessime valeo!

f) Non ita bene Magister: Carole, Tibi est (sunt) pensum (pensa)? Carolus: a)

Etiam, magister!

b) Ita, magister!

c) Certe, magister!

d) Mihi non est (sunt)

Magister: Intellegis-ne totum exercitium?

Carolus: a) Intellego

b) Ita

c) Maxime

d) Minime

e) Non totum

f) Paulum

g) Non ita bene / mediocriter.

Laura: Ignosce mihi (quaeso / precor), magister! (Perdoni / Si us plau)

Quid significat hic locus / haec sententia / hoc verbum?

Magister: Significat.....

Laura: Gratiās tibi ago, magister!

Magister: Faveō discipulō aut discipulae quī doctus et industrius est. Nōn faveō discipulō aut discipulae qui ignarus et ignavus est.

Vocabula: **doctus** –a –um: docte, savi; **industrius** –a –um: treballador; **ignārus** –a –um: ignorant; **ignāvus** –a –um: peresós, indolent, inactiu.

Tresors de l'humanisme

a) Expressions llatines: Comenta-ne l'ús o posa un exemple d'una frase en català en què s'hi pugui aplicar

Expressió llatina	Sentit literal	Ús / Exemple
(MAGISTER) DIXIT	El mestre ha dit	Quan es posa una autoritat en la matèria com a base d'una argumentació
A PRIORI (< comp. de <i>prae</i> :- <i>prior</i> – <i>ius</i>)	a partir d'allò que és abans, anteriorment	Expressió de l'escolàstica relativa als arguments deductius // adverbis temporals: "anteriorment"
A POSTERIORI (< comp. de <i>post</i> :- <i>posterior</i> – <i>ius</i>)	a partir del que és després, posteriorment	Expressió treu de l'escolàstica relativa als arguments trets de l'experiència o inductius.// Sentit d'adverbis temporals: "posteriorment"; ex.: "Vist <i>a posteriori</i> , és una història divertida i insòlita".

INTER NOS	Entre nosaltres	Quan es vol que un afer o notícia quedi reservada al grup de persones més pròxim
INFRA / SUPRA	a sota / amunt	Adverbis usats en citacions per a significar que allò a què es fa referència es troba “més avall” / “més amunt” del text en qüestió.
DEO VOLENTE	Déu volent-ho, si Déu vol	Expressió col·loquial que equival a “si Déu vol”. Observeu que l’expressió llatina és un “ablatiu absolut”.
NUMERUS CLAUSUS	Nombre tancat	Es diu quan un centre, generalment universitari, ha de limitar el nombre d’alumnes admesos. V.gr.: “ A aquesta universitat hi ha <i>númerus clausus</i> ”

b) *Gubernātor* i *gubernāre* són dues paraules llatines que han donat, respectivament, “governador” i “governar”, que responen no a l’àmbit mariner sinó al polític. La metàfora és clara: el governant necessita per “governar” la nau de l’estat o república, a l’igual que el timoner, una barreja de teoria i pràctica, de formació i d’experiència. Sovint, com Odisseu, entre Escil·la i Caribdis, ha de triar entre dos mals el que no sigui pitjor. Així el capità de la nostra narració, quan es desferma una terrible tempesta, mana llançar al mar totes les mercaderies per salvar la nau i les vides humanes, la qual cosa treu de polleguera el mercader perquè perdrà tota la seva inversió. Per això, abans de jutjar els governants, hem de veure quines situacions han afrontat, les quals, com a la vida mateixa, no sempre són fàcils de resoldre.

Cultura del tema 8 (cap. XV & XVI)

1. Etapes i característiques de l’ensenyament a Roma

L’educació a Roma fins a les Guerres púniques (s III a C) es rebia dins la casa i la família. El pare mateix ensenyava el fills les labors del camp, els inculcava l’amor al seu país, l’austeritat, la moderació i els respecte pels costums dels avantpassats (*mos maiorum*). Roma encara és una societat eminentment agrícola. La mare educava sobretot les filles en les activitats domèstiques. Per al noi l’educació a casa acabava quan arribava a la majoria d’edat (als 16 o 17 anys), moment en què es celebrava una cerimònia familiar durant la qual es treia la *toga praetexta* i la butlla i es vestia amb la toga viril (v. cap III i IV). Les noies, en canvi, no celebraven aquesta cerimònia fins que es casaven.

Va ser amb la conquesta de Grècia i de l’orient que la cultura hel·lènica va entrar amb força a Roma i va canviar el món de l’educació. En efecte, a partir d’aquell moment l’educació va passar a mans de mestres o professionals de l’ensenyament com el que ens mostra el capítol XV i que rep el nom de Diodor. El seu nom mateix ens diu que era grec com la majoria dels mestres de llavors. L’educació era privada i se l’havia de pagar cada família, per això no estava a l’abast de tothom. Els més rics feien venir un mestre particular a casa seva, però en general s’obriren escoles on un mestre ensenyava a un nombre més o menys reduït d’alumnes. A les darreries de la república (s I a C) la instrucció del romà nascut en una família benestant passava per tres etapes.

L'ensenyament primari. Dels set als onze o dotze anys, els nens i nenes anaven a l'escola del *litterator* o *magister lūdi*. Normalment un esclau, el *paedagogus*, acompanyava el nen a l'escola i li portava els estris. Així sembla ser que és Davus, i no Medus, qui portarà les coses a en Marc (v. 14, 11-116). La jornada durava tot el dia amb una pausa per al *prandium* al migdia. Els dies festius i les *nundinae* (el dia de mercat, cada nou dies) l'escola era tancada.

L'escola secundària. Des dels onze o dotze fins a la majoria d'edat en els nois (17 anys). Impartia la instrucció un mestre més ben considerat que l'anterior, el *grammaticus*. Es llegien i es comentaven els autors clàssics com Virgili, Terenci, Horaci etc. L'ensenyament d'aquesta etapa consistia en "*recte loquendi scientiam et poetarum enarrationem*" (= l'estudi de l'ús correcte de la llengua l'explicació dels poetes). Normalment les escoles eren petits locals que s'obrien a mode de *tabernae* al fòrum o plaça pública. La dels nostres protagonistes sembla que es troba al fòrum de Túscol (v 15. 1-3).

L'ensenyament superior. Un cop acabat l'ensenyament secundari del *grammaticus* el noi, que ja havia atès la majoria d'edat i havia pres la toga viril, podia continuar els seus estudis si es pensava dedicar a l'oratória i a la vida política. Passava aleshores a l'escola del *rethor*, professor de retòrica, generalment grec. Amb ell aprenia l'art de l'oratória, amb tot el seu complicat sistema de regles, fórmules i models d'expressió, i una instrucció general en les arts, les ciències i el dret.

L'oratória és l'art de parlar bé (*ars bene loquendi*). Els alumnes s'ensinistraven en la composició i declamació de discursos que podien ser, per exemple, "*suasoriae*", discursos deliberatius sobre temes històrics, o "*controversiae*", discursos sobre temes o tesis contràries que s'havien de defensar des d'angles diferents.

Per últim cal destacar que, tot i que l'escola va ser fonamentalment privada, sobretot a l'època imperial l'estat es preocupa cada cop més de l'educació. Així sabem que Quintil·lià, famós mestre d'eloquència i pedagog, va rebre una assignació o paga per part de l'estat; i que els emperadors Antonins (s I d C) impulsaren escoles primàries fins als llocs més recòndits de l'imperi, així com centres d'estudis generals en les principals ciutats (Roma, Milà, Atenes, Antioquia, Alexandria etc)

Usus : De ludō vel institūtione

Primō infantes a mātribus ērūdīuntur. Puellae a mātribus cōquere ac stāmina nere discunt. Temporibus posteriōribus Rōmānae nōbilēs liberōs suōs nutricibus vel servīs commendant. Puerī, septem annōs natī, patres aemulant ac, ut patres eōrum, rusticī vel fabrī vel milites fieri volunt. Infantes, nobili genere nati, legere atque scribere discunt a magistris Graecis qui domi eos erudiunt. In saeculo secundo ante Christi natum, pueri iam scholam frequentant. Magistrī severi esse solent atque discipulos pigrōs castīgant.

Discipulī minōres stilō in tabulis ceratis inscribunt ac errōrēs facile corrigere possunt. Maiores natū pennīs atramentō immersis in papyrō inscribunt. Pennae calamō aut metallō sunt. Abacus arithmeticae usuī est.

Vocabula: *ērūdīre* (4): aprendre; *cōquere* (3): cuinar; *stamina nere*: filar; *nutrix –icis* : nodrissa, dida, *sevērus –a –um*: sever; *cēratu*s –a –um: de cera; *corrigere* (3): corregir; *penna –ae f*: ploma; *calamus –i* : canya; *metallum –i n*: metall

2. Navegació i comerç

Els principals aspectes del comerç ja s'han tractat als cap VII i VIII. Aquí només ampliarem l'aspecte de la navegació comercial.

Els vaixells de l'antiguitat podien transportar molta càrrega en poc espai i temps. Això els va convertir en un sistema ràpid i econòmic de transport, el més utilitzat, sobretot per a llargues distàncies. Tot i així els pirates i les tempestes (v cap XVI) podien malmetre o fer desaparèixer tota la càrrega, o fins i tot, la nau i la vida dels tripulants i viatgers. Eren construïts principalment amb fusta de pi, faig o olivera. Mesuraven de 30 a 35 metres d'eslora i navegaven a vela amb uns timons laterals. A la bodega es col·locava la càrrega. El recipient més freqüents era l'àmfora. Era de terrissa i buides pesaven a l'entorn de 19 Kg. Normalment es feien servir per transportar oli, vi i salaó, es fabricaven en el lloc d'origen i eren envasos sense retorn, pel fet que era més barat fer-ne de noves que transportar-les buides al lloc d'origen. Precisament l'oli de la Bètica (Andalusia) era una de les mercaderies que més s'exportaven a Roma des d'Hispania, com demostra el vaixell romà trobat al Cap de Creus, el Culip IV.

Els ports navals adquirien una gran importància per ser el lloc d'arribada de les naus i dels magatzems de les mercaderies. Com que Roma capitalitzava la major part del comerç, el port d'Òstia, situat a la desembocadura del Tíber, va esdevenir el mercat subministrador de la gran ciutat. L'admirable fòrum de les Corporacions de Marins d'aquesta ciutat portuària així ho testimonia.

3. La Hispania romana

3.1. La romanització d'Hispania

L'any 218 a C un exèrcit romà capitanejat per Gneu Escipió desembarca a Hispania per Empúries (Alt Empordà), no amb la intenció de conquerir-la, sinó per frenar l'avanç dels cartaginesos. Però Roma ja havia posat el peu a la península i la seva petjada ja no s'esborraria mai més.

3.2 Fases de la dominació romana

1ª Fase: Roma posa fi a la presència cartaginesa (226-206 a C).

Tractat de l'Ebre (-226): Tractat entre Roma i Cartago segons el qual els cartaginesos es comprometien a posar com a límit de la seva expansió a la península Ibèrica el riu Ebre.

Aníbal conquereix Sagunt (-219): Aquest fet és considerat com el *casus belli* que provocà la II guerra púnica entre Roma i Cartago. Sagunt era ciutat aliada de Roma i aquesta no podia tolerar les vel·leïtats conqueridores dels seus enemics. El que no calculaven els romans era el ràpid avenç d'Aníbal i la invasió d'Itàlia pel nord (v. cap IX i X)

Gneu Escipió desembarca a Empúries (-218): Poc després el seu germà Publi: Publi Corneli Escipió conquereix Cartago Nova (Cartagena) (-209) i Gades (Càdis) (-206): Quan Aníbal arriba a Itàlia després d'haver organitzat la defensa de les seves posicions a Hispania, els romans contraataquen enviant un exèrcit sota el comandament de Gneu Escipió (-218). Però, després d'alguns èxits, són derrotats Gneu i el seu germà Luci a Castulo (Linares de Jaen) (-211).

Desembarca després Publi Corneli Escipió qui aconsegueix inclinar la balança cap als romans amb la conquesta de Cartago Nova (Cartagena) (-209). Acaba sotmetent la resta de les ciutats púniques del Gualdalquivir i, després de la derrota d'Aníbal a Zama, Roma es queda amb les possessions cartagineses a Hispània.

2ª Fase: Guerra contra els lusitans (Viriat 151 a C) i Guerra contra els celtibers (Numància: 133 a C)

Molts dels pobles que havien ajudat els romans contra els cartaginesos, es revoltien després contra el nou dominador. Roma va haver de sostenir una guerra molt dura primer contra els lusitans, als quals no derrotaren fins la mort a traïció del seu cap principal, Viriat (-139), i després contra un conjunt de ciutats celtiberes (sites per l'actual Castella i Lleó), l'última de les quals va ser Numància, famosa per la seva heroica resistència, i que va ser sotmesa per Escipió Emilià

3ª Fase: Intervenció d'Hispània en les guerres civils

La guerra sertoriana (82-72 a C) A la guerra civil entre Màrius i Sul·la, Sertori, que és perseguit per aquest últim, mantindrà una guerra contra Roma amb el suport d'un exèrcit format per partidaris polítics i soldats d'Hispània. Finalment fou assassinat i la seva resistència derrotada.

La guerra civil entre Cèsar i Pompeu (49-44 a C). Hispània jugarà un paper important ja que Pompeu hi tenia gran influència militar i econòmica. A Ilerda Cèsar derrotarà els lloctinents de Pompeu (-49), i anys després, a Munda, els fills de Pompeu Cneu i Sextus

4ª Fase: Guerra contra els càntabres i àstures (29-19 aC): Octavi i Agripa

Els continus aixecaments dels pobles indígenes amb el suport dels pobles del nord va fer que el mateix emperador August en persona volgués acabar de sotmetre aquestes regions. August intervingué els anys 26 i 25 a C, mentre que el seu millor general, Agripa, completà la conquesta l'any 19 a C.

3.3 Organització político-administrativa

Per administrar millor els territoris que anava dominant Roma dividia el territori en províncies (PROVINCIA). Al llarg de la història de Roma Hispània va tenir diferents divisions territorials. Durant l'època de l'alt imperi la divisió fou de tres províncies: la tarraconensis (Tarraco), la Carthaginensis (Cartago Nova) i la Baetica (Corduba).

Al capdavant de cada província hi havia el governador, triat entre un excònsol o un expretor (v. cap IX i X) i que exercia el poder judicial, militar i fiscal.

L'àmbit polític i administratiu d'una ciutat era el municipi. aquest tenia una estructura política i religiosa a imatge de la de Roma. Hi havia dos duumvirs, que representaven el governador i equivalien als dos cònsols, qüestors que s'encarregaven dels tributs i de la comptabilitat de l'erari públic, els edils que dirigien la policia i superposaven els mercats. també hi havia una cúria (senat provincial) que el formaven els decurions.

Les colònies eren ciutats fundades directament per ciutadans romans, normalment soldats llicenciats que rebien com a paga terres en la província on havien exercit.

3.4 Factors de la romanització

S'anomena romanització el procés d'assimilació per part dels pobles sotmesos de la manera de viure i la cultura romanes. Hispània fou una de les províncies més romanitzades. Els factors més importants de la romanització foren:

1r. L'exèrcit. Gran influència pels campaments estables on els veterans acabaven formant famílies amb les indígenes. També els indígenes reclutes i fets soldats legionaris adquirien la el dret de ciutadania.

2n. El dret de ciutadania. Constituïa l'aspiració els pobles sotmesos ja que comportava grans privilegis. Donava la capacitat de gaudir de tots els drets polítics i civils. Des del punt de vista penal, per exemple, un ciutadà romà no podia ser condemnat a cap pena sense un judici previ.

3r. La llengua. El llatí va aconseguir imposar-se a totes les llengües nacionals llevat de l'euskera, per mitjà de l'exèrcit, l'ensenyament, el dret, els funcionaris i el culte religiós

4t. Les vies de comunicació. La gran xarxa de vies que els romans van construir a la península ibèrica (la Via Augusta, la Via de la Plata) va contribuir a la comunicació i desenvolupament dels seus habitants (v cap V i VI)

5è. El cristianisme. A la caiguda de l'imperi romà d'occident (476 d C) el cristianisme va ser un factor d'unió entre els diferents pobles que havien viscut a l'empira i la legalitat de l'imperi i ara es trobaven sense cap lligam polític entre si.

Qüestions dels temes culturals XV i XVI

- Describeix les principals de l'ensenyament a Roma.
- Defineix breument aquests mots que tenen relació amb l'ensenyament: *ludus, magister, paedagogus, grammaticus, rhetor*.
- Com es transportava la carrega als vaixells? Quines eren les rutes principals? Comenta la importància d'Òstia.
- Quant de temps van necessitar els romans per dominar la península ibèrica?
- Per quin motiu els romans entren a Hispània?
- Describeix breument les diferents fases de la conquesta d'Hispània.
- Explica l'organització política i administrativa d'una província.
- Esmenta i explica alguns dels factors de la romanització d'Hispània.

Activitats dels temes culturals XV i XVI

- Defineix en llatí els quatre punts cardinals? (Cf. FR p.120)
- Com s'orientaven els mariners per saber el rumb que havien de prendre? Raona la resposta a partir de l'etimologia del verb "orientar-se"
- Amb l'ajut d'un mapa polític de l'època divideix cada un dels tres mapes d'Hispània en províncies segons l'època que li correspongui.

Època d'August (-27)

Època de Caracal·la (+230)

Època de Dioclecià (+300)

d) Consulta la pàgina Web: <http://www.mnat.es> del Museu Arqueològic de Tarragona i prepara un petit treball amb els apartats següents:

- I. Ubicació i història de la ciutat de Tarraco
- II. Descripció de cinc monuments de la ciutat i la província, per exemple: l'amfiteatre, el fòrum provincial, la Torre dels Escipions, l'aqüeducte i l'Arc de Berà.

e) Consulta la pàgina Web <http://www.mac.es> del Museu d'arqueologia de Catalunya i fes un petit treball amb els apartats següents:

- I. Història i descripció general d'Empúries
- II. Història i descripció de *Barcino*

Tema 9: Cap. XVII “Numeri difficiles” & XVIII “Litterae Latinae”

Guia de gramàtica

Les lletres llatines i llur pronunciació. A la p.135 tens els noms de les 23 lletres llatines i alguna referència general sobre l'alfabet: com per exemple el fet que les lletres Y i Z són d'origen grec, que la K és una lletra molt rara en llatí, així com que la I i la V poden ser també consonants (v. & Ortografia i pronunciació p. 8)

En el període clàssic l'ortografia llatina ofería una imatge generalment fiable quant a la pronunciació. En alguns casos se seguien escrivint lletres que no es pronunciaven en el llatí col·loquial, per ex. la *h-* i la *-m* en els finals àtons *-am*, *-em*, *-um*, i també la *n* davant *s*. Una mostra d'això són les faltes d'ortografia en antigues inscripcions, segurament redactades per persones no gaire cultes, per ex. *ora* per *horam*, *septe* per *septem* i *meses* per *menses*. Aquestes són algunes de les faltes que comet en Marc en el seu dictat del cap. XVIII.

Els adjectius numerals. El quadre general dels adjectius numerals es troba a la secció TABVLA DECLINATIONUM de la p. 308 del FR. Aquí ens limitarem a assenyalar les seves característiques principals.

- a) Els cardinals de l'1 al 10 ja han estat estudiats (7, 9-11).
- b) De l'11 al 19 es fan amb el sufix final *-decim*, una forma afeblida de *decem*, llevat del 18 i del 19 que es fan per sostracció de 20: *duo-dē-vīgintī* i *ūn-dē-vīgintī*.
- c) Les desenes dels múltiples de 10 fins al 100 es fan amb el sufix final *-gintā*, per ex.: *trīgintā*, *quadrāgintā*, etc. Hi ha però dues excepcions. el 10, *decem*, i el 20, *vīgintī*. Els números entre desenes del 21 al 99 es fan combinant la desena amb les unitats, amb o sense la conjunció *et*, per ex. *vīgintī duo* o *duo et vīgintī*. També es fan per sostracció els dos últims números abans de la desena superior, per ex: 28 és *duo-dē-trīgintā*, i 29 *ūn-dē-trīgintā* (s'escriuen sense separació de guions).
- d) Els múltiples de 100 (*centum*) terminen en *-centī* (200, 300, 600) o *-gentī* (400, 500, 700, 800, 900). Es declinen com adjectiu de la 1^a i la 2ª decl. en plural: *ducentī -ae -a*; *quadrīgentī -ae -a*.

- e) La majoria dels cardinals no es declinen, com *quot*, interrogatiu que pregunta sobre el nombre (“quants /-es?”), i el demostratiu *tot* que remet al nombre (“tants /-es”). Entre els cardinals 1-100 només es declinen *ūnus* –a –um, *duo* –ae i *trēs* –ia:
- f) *ūnus* –a –um es declina com *solus* –a –um: G. –ūs; D. –ī. *Duo* i *tres*, en canvi:

	masc	fem	neutr	masc/fem	netr
N	<i>duo</i>	<i>duae</i>	<i>duo duo</i>	<i>trēs tria</i>	
Ac	<i>duōs/duo</i>	<i>duās</i>	<i>duōrun</i>	<i>trēs tria</i>	
G	<i>duōrum</i>	<i>duārum</i>	<i>duōbus</i>	<i>trium</i>	
D	<i>duōbus</i>	<i>duābus</i>	<i>duōbus</i>	<i>tribus</i>	
Ab	<i>duōbus</i>	<i>duābus</i>		<i>tribus</i>	

- g) Els ordinals són adjectius de la 1^a i la 2ª decl. a partir de les desenes 20 a 90 i de les centenes 100 a 1000. Es formen amb el sufix –ēsimus –a –um, per ex. *vīcēsīmus* –a –um, *trīcēsīmus* –a –um, etc (v. quadre p.308).

Feu **Ex Lat** 17.1,2.

Superlatius irregulars. El superlatiu dels adjectius que acaben en –r es fa amb el sufix *errimus* –a –um, per ex. de *pulcher* –a –um el superlatiu és *pulcherrimus* –a –um. També és irregular el de *facilis* –e que és *facillimus* –a –um.(18. 102). Feu **Ex Lat** 18.6.

Els pronoms. El pronom demostratiu *īdem eadem idem* (18. 21-22-33) que expressa la identitat (“el mateix /-a”) es declina com *is ea id* amb l’addició de –dem. S’han de tenir en compte alguns canvis fonètics: a) el canvi *is-dem* > *īdem* on la s cau i s’allarga la vocal anterior i; b) els canvis *eum-dem* > *eundem*, *eam-dem* > *eandem* es produeixen per assimilació ja que la n és una consonant dental com la d. Feu **Ex Lat** 18.1.

El pronom *quis-que, quae-que quod-que* es tradueix per “cada”(18. 55 i altres) es declina com l’interrogatiu *quis* amb l’addició de –que. Feu **Ex Lat** 18.5

El verb. Pel text del cap XVII i a l’apartat de GRAMATICA LATINA (17. 155-187) es donen les terminacions de les desinències passives de la 1^a i la 2ª que completen el quadre general:

Desinències personals passives	
sing.	plur.
1. -or	1. -mur
2. -ris	2. -minī
3. -tur	3. -ntur

Recordem que aquestes desinències també es fan servir per als verbs deponents (17.177-193) El quadre complet del present d’indicatiu passiu (*Indicātīvus praesēntis passivus*) de les quatre conjugacions és el següent:

Inf:	(1) <i>amārī</i>	(2) <i>monē/rī</i>	(3) <i>legī</i>	(3) <i>capī</i>	(4) <i>audī/rī</i>
sing.	1 <i>am/or</i> 2 <i>amā/ris</i> 3 <i>amā/tur</i>	1 <i>mone/or</i> 2 <i>monē/ris</i> 3 <i>monē/tur</i>	1 <i>leg/or</i> 2 <i>leg/eris</i> 3 <i>leg/itur</i>	1 <i>cap/ior</i> 2 <i>cap/eris</i> 3 <i>capi/tur</i>	1 <i>audi/or</i> 2 <i>audī/ris</i> 3 <i>audī/tur</i>
plur.	1 <i>amā/mur</i> 2 <i>amā/minī</i> 3 <i>ama/ntur</i>	1 <i>monē/mur</i> 2 <i>monē/minī</i> 3 <i>mone/ntur</i>	1 <i>leg/imur</i> 2 <i>leg/iminī</i> 3 <i>leg/untur</i>	1 <i>capi/mur</i> 2 <i>capi/minī</i> 3 <i>capi/untur</i>	1 <i>audī/mur</i> 2 <i>audī/minī</i> 3 <i>audi/untur</i>

Característiques:

- Les desinències personals passives s'afegeixen als diferents temes verbals de les quatre conjugacions: (1) *amā*, (2) *monē*-, (3) *leg*-, (3) *cap*- / *cap(i)*-, (4) *audī*.
- En els temes consonàntics, *leg*- i *cap*-/ *cap(i)*-, s'insereix una *-i*- davant de *-mur* i *-minī* (*leg/imur*, *leg/iminī*, *cap/imur*, *cap/iminī*), i una *-e*- davant de *-ris* (*leg/eris*, *cap/eris*) i una *-u*- davant de *-ntur* (*leguntur*). Els verbs de la 3ª conj. com *capere* afegeixen una *i* davant de *-or* i de *-untur* (*cap/ior*, *cap/iuntur*).

Feu **Ex Lat** 17.4,5,8

Els adverbis

Definició d'adverbi (llatí *adverbium* < *ad-verbum*). L'adverbi és una paraula que dintre de l'oració qualifica o modifica la significació del verb, de l'adjectiu o d'un altre adverbi, p. ex.:

Puer stulte agit. L'adverbi "*stulte*" es refereix al verb; pregunta: *quo modo agit puer?*, resposta: *stulte*. Aquí modifica el verb.

"*Litterae vestrae aequē foedae sunt*" (18. 78). el mestre declara que les lletres dels dos nens són "igualment" lletges. Aquí modifica un adjectiu: "*foedae*".

La majoria dels adverbis es formen a partir dels adjectius, en general de la manera següent:

Adjectius	Adverbi gr. positiu: <i>-ē</i> / <i>-iter</i>	adverbi gr comparatiu: <i>-ius</i>	adverbi gr. superlatiu: <i>-issimē</i> / <i>-errimē</i>
1 ^a i 2 ^a decl: <i>stultus</i> -a -um <i>pulcher</i> -a -um	<i>stult/ē</i> <i>pulchr/ē</i>	<i>stult/-ius</i> <i>pulchr/ius</i>	<i>stult/issimē</i> <i>pulch/errimē</i>
3 ^a dec: <i>fortis</i> -e	<i>fort/iter</i>	<i>fort/ius</i>	<i>fortissimē</i>

L'adverbi comparatiu i superlatiu. Es forma a partir del comparatiu neutre dels adjectius (v. cap XII i XIII), així de *pulchrrior* -*ius* l'adverbi és *pulchrius*. I la forma de l'adverbi superlatiu també es forma a partir de l'adjectiva: de *pulcherrimus*-a -*um* es forma *pulcherrimē*.

L'adverbi comparatiu també admet perífrasis amb "*quam*", per ex. "*Tu, Tite, neque pulchrius neque foedius scribis quam Mārcus*" (18. 799-80).

Per practicar el grau comparatiu i superlatiu tant de l'adjectiu com de l'adverbi, feu **Ex Lat** 18.6,7,8,9.

Els adverbis numerals. Es formen amb el sufix *-ies*: *quinqūes* 5 x, *sexiēs*, 6 x, *septiēs* 7 x. Només els quatre primers tenen formes especials: *semel* 1x, *bis* 2 x, *ter* 3 x, *quater* 4 x. A partir de *quot*, *tot* es formen *quotiēs*, *totiēs* (18. 118-126, 133-134). Feu **Ex Lat** 18.12

Estructures sintàctiques

A) Règim del comparatiu

Meae litterae pulchriores sunt quam (litterae) Marci (18.74)

Adj N pl Adj comp 3 p pl Conj N pl G s
Subj Atr V cop 2n terme comparació

Quam (litterae) Marci és el 2n terme de la comparació de l'adjectiu en grau comparatiu de superioritat *pulchriores*. Trad: "més maques que les (lletres) d'en Marc".

B) Ús dels graus dels adverbis de mode

(1) Sextus **pulchrē** scribit. (2) Titus **pulchrius** scribit quam Mārcus. (3) Sextus **pulcherrimē** scribit

Adv Adv Adv
normal comparatiu superlatiu

Les tres oracions ens mostren l'ús de l'adverbi en els seus tres graus: positiu *pulchrē* ("bellament"), comparatiu de superioritat *pulchrius* ("més bellament que"), i en grau superlatiu *pulcherrimē* ("bellíssimament"). la traducció es massa literal, escauria millor traduir: "En Marc fa la lletra maca", "Titus fa la lletra més maca que en Marc", "Sext fa la lletra maquíssima"

C) Traducció del pronom identificatiu *īdem, eadem idem* amb la conjunció *ac /atque*

Non semper idem dīcimus atque scribimus (18.97)

pr ident Conj
Ac n s / CD

El pronom identificatiu *idem* pot tenir un 2n terme de la comparació introduït per la conjunció *atque*: "No sempre parlem igual (tal) com escrivim".

D) L'oració completiva o substantiva d'infinitiu (*accūsātivus cum infīnītīvō*)

(1) *Oportet tē epistulas ad eum scribere*

V Ac Ac pl Prep Ac Inf
Subj (Inf) CD CC

Or. compl d'infinitiu (subjecte)

(2) *Scribo te esse discipulum improbum*

V Ac Inf Ac Adj
Subj(Inf) Atr

Or compl d'infinitiu (CD)

A la frase (1) l'oració "*te epistulas ad eum scribere*" fa de subjecte del verb *oportet*, per això les gramàtiques l'anomenen "oració subordinada completiva o substantiva funció subjecte". En efecte tot plegat equival a "*oportet hoc*" i "*hoc*" seria el subjecte d'"*oportet*". A la frase (2) en canvi l'oració d'acusatiu amb infinitiu depèn del verb *scribo* i és clarament CD d'aquest verb (*scribo hoc*). Per tant rep el mateix nom que l'anterior però amb l'afegit "funció CD".

Per practicar l'estil directe i l'estil indirecte amb l'oració d'infinitiu, feu **Ex Lat** 17.9

E) Construccions de participi

(1) *Epistulam signat anulum suum in cēram imprimens* (18. 192)

Ac	V	Ac	Adj	Pr	Ac	Part pres
CD		CD	CC		N s	

Construcció de Participi concertat

(2) *Magistro scribente, Marcus "pravē scribes" inquit*

Ab s	Part pres	N	Adv	V	V
Ab s	Subj	CD			

Participi Absolut Oració principal

A la frase (1) el participi de present *imprimens* concerta amb el subjecte el·líptic del verb *signat*, que sabem que és *magister*. Quan el participi concerta amb un substantiu de l'oració principal (*imprimens* concerta amb *magister*) la construcció del participi s'anomena de "participi concertat". Observeu també que com a participi té també complements verbals: *anulum suum* (CD) i *in cēram* (CC). La traducció pot ser un gerundi ("tot marcant el seu anell en la cera") o bé una oració subordinada temporal ("en marcar el seu anell en la cera").

A la frase (2) en canvi, el participi concerta en ablatiu amb un substantiu (*magistrō*) que no forma part de l'oració principal. La construcció del participi s'anomena aleshores de "participi absolut" o "ablatiu absolut". En efecte tota la construcció *magistrō scribente* queda com independent (*ab-solūtus*: independent) de l'oració principal. La traducció també pot ser aleshores, bé un gerundi ("tot escrivint el mestre"), o bé una subordinada temporal ("mentre el mestre escriu"). En ser el temps del participi el present, l'acció es simultània o contemporània a la principal. Per això la traducció és amb un gerundi simple o amb una subordinada temporal. En aquest últim cas la conjunció "mentre" tradueix bé aquesta simultaneïtat. ocabulari i etimologies

Vocabula thematis

Scīre >> *Nescīre* (17.3-4)

Doctus -a -um >> *Indoctus -a -um* (17.4-5): *Quī doctus est multās rēs scit. Quī indoctus est paucās rēs scit.*

Stultus -a -um (17.6): *Quī discere nōn vult.*

Piger -ra -rum (17.8): *Quī discere nōn vult atque in lūdō dormit.*

Prudēns -ēntis >> *stultus -a -um* (17.9): *Quī discere vult ac non dormit.*

Industrius -a -um >> *piger -ra -rum* (17.9): *Quī in lūdō nōn dormit.*

Quisque (pr) (17.12): *et ūnus et alter et tertius...etc.*

Tollere (3) *manum* (17.17): *Aut levare manum. Discipulus quī respondēre vult manum tollit*

Prāvē (adv) (17.50): *Respondt prāvē quī non scit id quod respondet.*

Rēctē (adv) (17.49): *Respondet rēctē quī bene scit id quod respondet.*

reprehendere >> *laudāre* (17.63-64): *Mārcus, quī pravē respondit a magistrō reprehenditur nec laudātur*

Promere (3) (17.97): *Quī promit denariōs, sumit eōs ex aliquō locō.*

Computāre (1) (17.101): *Bene computat quī numerōs bene scit. Vulgō "comptar".*

Sēstertius -ii m (17.99): *Sēstertius nummus Rōmānus est: ūnus sēstertius est quattuor assēs.*

Dēnarius -ii m (17.99): *Dēnarius est quoque nummus Rōmānus: ūnus dēnarius est quattuor sēsstertiū.*

computāre (17.137): *"XLVIII sēstertiū sunt XII dēnariū", respondet Sextus. "Bene computās", dicit magister.*

rarus -a -um >> *frequēns -entis* (18.13-14)

facere / fierī (18.23): *actīvum / passīvum. (Ex Lat 18.4)*

Vōcālis -is f (18.23): *Vōcālis est littera quae per sē syllabam facere potest.*

Consonāns –āntis f (18.25): Consonāns est littera quae semper cum vōcālī in eādem syllaba iungitur.

varius –a –um >> īdem (18.34,57-58): Discipulī eandem sententiam nōn eōdem modō sed variīs modīs scrībunt.

Fortiter (adv) (18.45): Est adverbium ex adiectivō “fortis”. Mīles fortis est quī fortiter pugnat.

Sententia –ae f (18.30): Sententiae cum vocābulīs fiunt. Vocābula cum syllabīs, syllabae cum litterīs fiunt.

Regula –ae f (18.53): Instrumentum cum quō linia recta ducitur.

Foedē (adv) (18.71): Adverbium ex adiectivō foedus –a –um. Qui foedē scribit litteras bene non facit.

Sevērē (adv) (18.72): Adverbium ex adiectivō sevērus –a –um.

Mendum –i n (18.102): Qui mendum facit, errat. Mendum facere est pravē scrībere.

Addere (3) (< ad-dare) (18.104): scribere aut ponere ea quae desunt.

Cera –ae f (18.109): Est māteria mollis quam apēs faciunt.

Apis –is f (18.109): Apēs sunt bēstiōlae industriae quae mel ac ceram faciunt.

Ferrum –i n (18.103): Est māteria dūra ex quā cultrī, gladiū aliaque rēs efficiuntur.

desse >> superesse (18.140): In vocabulō HOCULOS nōn deest at superest littera H.

Stilus –i m (18.145): Est instrumentum quo discipulī scribere aut delēre litterās in tabulīs ceratīs possunt

a) Estudia l’etimologia dels mots següents relacionats amb el vocabulari estudiat:

Etimologia de	Prové de...	Sentit / definició
ciència (< “scientia”)		conjunt de coneixements i principis ordenats sistemàticament que formen una branca del saber.
neci –a (cast: necio –a)		(adj) que no sap, ignorant, estúpid.
depravat		(adj) que té un comportament viciós; que s’aparta dels costums i normes establertes.
esmenar (cast: “enmendar”)		Corregir un error o defecte. Es diu també d’una llei que el parlament “esmena” abans de ser aprovada definitivament.
diner (cast: “dinero”)		Conjunt de monedes i bitllets que s’usen com a mitjà legal de pagament en un país, o comunitat determinada
apicultura		Tècnica de criar abelles per aprofitar la mel i la cera

b) Suffixos derivatius i prefixos

Suffix derivatiu	Sentit	Exemples
-MEN (3 decl. neutre)	objecte, nom abstracte	FLUMEN, -INIS; NOMEN, -INIS
-CULUM (2 decl. neutre)	objecte (com a resultat d’una acció), diminutiu	ORACULUM, -I; VINCULUM, -I
Prefixos	Sentit	Exemples
COM- / CUM-	companyia, perfecció	COMPARO (1): comparar (posar una cosa al costat d’una altra) CONFICIO (3): acabar de fer, acabar
PRAE-	davant, abans	PRAECEDO (3): precedir, anar davant

RE-	repetició	REFICIO (3): refer, tornar a fer REDDO(3): retornar, <i>devolver</i> (cast)
-----	-----------	--

Qüestions: A partir d'aquests prefixos i sufixos estudiats, raona l'etimologia de les següents paraules catalanes: gravamen, habitacle (tingues en compte la regla d'evolució fonètica &VI,2), compondre, completar, prejudici, rèdit

c) Estudia l'evolució fonètica dels mots llatins següents

sententia (v. cap V i VI) >

ferrum (I,1;V,4) >

charta (IV,4) >

corrigere (V,2) >

signāre (IV,6) >

legere (I,3) >

laudāre (I,3;V,5;II,2) >

computāre (V,3) >

Colloquia Latina

Dē salutatiōne et dē libīdinum quaestiōne

Persona A: *Salvē, amīce/-a* (*Salvēte amīci/-ae*)

Persona B: *Salvē, amice/-a* (*Salve amici/-ae*)

A: *Mihi nomen est.....et praenomen vulgo* (en la llengua habitual).....*Latine autem* (en llatí en canvi).....

Tibi (vobis) licet me appellare.....

Mihi Libet / mihi placet (m'agrada)

a) *corpus exercēre* (fer exercici) / *ludere pedifolle, manufolle* (jugar al futbol, a handball) / *ludere tenisiam mensulam* (jugar a tennis de taula) / *equitare* (montar a cavall) *natare* (nadar), *nartare* (esquiar), *in locis rusticis ambulare* (fer senderisme)

b) *saltare/cantare* (ballar / cantar) / *canere* (+ *Ab*) *tibiā, citharā Hispanicā, violinā, tubā, clavili, tympanis* (la flauta, la guitarra espanyola, el violí, la trompeta, el piano, la bateria)

c) *ludere, somniare* (divertir-me, somiar) / *colloqui, ambulare cum amicis* (conversar / sortir amb els amics) / *itinera facere* / *peregrinari* (viatjar) / *situs* (< *situs us m*) *interretiales visitare* (navegar per internet) / *libros legere, musicam audire, televisionem spectāre* (llegir llibres, escoltar música, mirar la televisió)

d) *studēre* (+ *datiu*), *discere* (interessar-se per, aprendre) *litteras, scientiam, physicam* (literatura, ciència, la naturalesa)

B: (idem)

Tresors de l'humanisme

a) Expressions llatines: Comenta-ne l'ús o posa un exemple d'una frase en català en què s'hi pugui aplicar

Expressió llatina	Sentit literal	Ús / Exemple
DEFICIT SUPERAVIT	/ (en) falta	Present d'indicatiu del verb <i>deficio</i> que, com substantiu, s'usa com a terme econòmic per tal d'indicar les mancances d'un pressupost o d'una operació econòmica.
EXTRA MUROS	Fora dels murs	Indicava la part de la ciutat fora de les muralles. Es pot haver incorporat a algun topònim: la basílica de <i>St. Joan extra muros</i>
IDEM	El mateix	Pronom neutre identificatiu emprat quan es vol evitar la repetició innecessària d'una cosa que s'ha esmentat abans en el mateix context.
LAUS DEO	Lloança a Déu	Expressió cristiana molt freqüent en els còdexs i llibres, que, a vegades, s'incorpora en el llenguatge quotidià com a senyal de satisfacció per algun fet.
INTELLIGENTI PAUCA	Per a l'intel·ligent poques (paraules)	A bon entenedor no calen gaires paraules. Dita freqüent trobada arreu i que sembla tenir origen en el teatre clàssic de Plaute i Terenci.
SUUM CUIQUE (TRIBUERE)	(Donar) a cadascú el que és seu	Ciceró (<i>De legibus</i> 1.6,19) ja al·ludeix a aquest principi de la justícia, que serà recollit com un precepte del dret en el <i>Digest</i> de Justinià.
IN ARTICULO MORTIS	En el moment de morir	Expressió que indica la benedicció o absolució que un sacerdot dona a un moribund. També s'aplica a actes jurídics (matrimonis, testaments,) que aquest vulgui o pugui fer abans de morir.
OPUS DEI	Obra de Déu	Fundació catòlica de caràcter conservador fundada per Escrivà de Balaguer
IN DUBIO PRO REO	En el dubte a favor del reu (acusat)	Aforisme jurídic que proclama la presumpció d'innocència en favor de l'imputat, quan les proves del delictes no són suficientment clares.

b) “*Fortiter in rē, suaviter in modō*”. Aquest adagi llatí ve a dir que has de ser fort i ferm (*fortiter in rē*) a l'hora de defensar els teus principis, valors o idees. Ara bé, sempre ho has de fer amb un tracte i respecte exquisits (*sauviter in modō*), sense insultar o menysprear els que no pensen com tu.

c) “*Cogito ergo sum*”. Aforisme filosòfic introduït per Descartes (s. XVI) al seu *Discurs del mètode*. La sentència posa l'accent en el pensar (*cogito*) com a fonament i essència del “jo” i la seva existència. Aquesta nova perspectiva de l'home enceta el període de la filosofia moderna amb el corrent que s'ha denominat “racionalisme”.

Cultura del tema 9 (cap. XVII & XVIII)

1. Els edificis públics

1.1 El fòrum romà.

El fòrum era el centre polític, religiós i mercantil de la ciutat. La seva situació també acostumava a ser central, normalment a l'encreuament dels dos eixos principals a partir dels quals es planificava la ciutat: el *Cardo Màxim* (eix N-S) i la *Via Decumana* (eix E-O). Hem heretat aquesta distribució quan la majoria de les nostres poblacions han crescut a l'entorn d'una plaça on conviuen església, ajuntament i altres edificis emblemàtics. Roma, que a llavors era *caput mundi*, va tenir més d'un fòrum, el Fòrum Romà (el més antic d'època republicana), el d'Octavi, el de Trajà,, el de Nerva, el de Vespasià, etc. Normalment, però, una ciutat important tenia un màxim de dos fòrums, com és el cas de la ciutat de *Tarraco*, que, en ser capital de la província *Tarraconensis*, tenia el fòrum local o municipal i el fòrum provincial. Els edificis públics que hi havia al fòrum eren els següents:

El temple. Edifici religiós d'origen grec, de planta rectangular, construït sobre un podi elevat (*podium*) amb una escalinata que duu a la façana principal. Aquesta constava d'un pòrtic de columnes i un frontó triangular adornat d'escultures, els quals precedien l'estança amb la imatge de la divinitat (*cella*). Només els sacerdots i magistrats tenien accés a la cel·la, perquè el culte i els sacrificis es feien a l'entorn d'un altar (*ara*) que era davant les escalinates. Els millors conservats són el *Panteó d'Agripa* (Roma), la *Maison Carré* de Nîmes (França), el de Vic que està restaurat. De la Roma més antiga es conserva el temple circular de Vesta.

La basílica. Era un altre dels edificis emblemàtics del fòrum. Era de grans dimensions, de planta rectangular, acabada de vegades en un absis. A l'interior es distribuïa en tres naus separades per columnes, de les quals la central era la més grandiosa i espectacular. S'usava com a centre de contractació i de transaccions comercials (l'equivalent als edifici de la borsa actuals), però també com a Tribunal de Justícia. A penes queden restes de les basíliques romanes, la Basílica Júlia al fòrum romà per exemple. Ens podem, però, fer una idea de la magnificència d'aquests edificis visitant la Basílica de St Joan de Letrà (*San Giovanni in laterano*) a Roma, aquesta primera catedral de Roma copia fidelment la planta de tres naus separades per altes columnes de les antigues basíliques.

La Cúria. Era el edifici on es reunia el senat. Dins el conjunt del fòrum romà és un dels edificis millor conservats gràcies al fet que es va convertir en una església. Aquesta en concret tenia una capacitat per a 300 senadors i és el lloc on Ciceró va pronunciar la seva famosa primera Catilinària: "*Quo usque tandem; Catilina, abutere patientia nostra?...?*". És d'arquitectura austera tan a l'exterior com a l'interior. Els fòrums municipals també tenien la seva Cúria on es reunien els senadors de la ciutat o decurions.

Altres edificis públics: les Termes. Les termes (*thermae*) o balnearis (*balnea*) eren establiments públics on la gent anava fonamentalment a prendre el seu bany. Però les termes també tenien biblioteques, sales de gimnàs (*palaestra*) i altres serveis: era per tant un lloc d'oci i d'esbarjo. L'àrea dedicada al bany constava de vestidors (*apodyterium*), sala de bany tebi (*tepidarium*), de bany calent (*calidarium*) i piscina d'aigua freda on es podia nedar (*frigidarium*). Per escalfar l'aigua s'encenien uns forns, que podien tenir altres utilitats, i per unes canalitzacions que recorrien les parets i el terra es distribuïa l'aire calent de la combustió fins als recipients d'aigua. Algunes termes, com les de Diocleciana a Roma, varen ser de dimensions colossals. Per fer-se una idea: al lloc que ocupaven les antigues termes de Diocleciana actualment hi ha una gran plaça, la *Piazza de la República*, a l'antic *frigidarium*, l'església de *Sta Maria degli Angeli*, i a la resta, el *Museo Nazionale Romano*.

1.2 Obres d'enginyeria.

Ja hem tractat sobre les vies romanes (v. cap V i VI), però els romans, grans constructors, han deixat la seva empremta en altres obres encara avui dia visibles i, algunes, encara en ús.

Els ponts. Molt lligat a la xarxa viària, la seva estructura és força uniforme. Es basaven en arcs de mig punt amb voltes de carreus (pedres quadrangulars) de grans dimensions. Les pilastres que sostenien els arcs solien acabar en una mena de tallant o esperó a la seva base per la part del corrent del riu que disminuïa la seva força. Alguns ponts romans de la península, després d'algunes restauracions, encara són d'ús públic, com el de Mèrida (Badajoz) i el de Còdoba, sobre el Guadalquivir, i el d'Alcàntara (Càceres) sobre el Tajo.

Els aqüeductes. Tenien per missió portar l'aigua des de les fonts o des del riu més proper fins a la ciutat. Es feia per mitjà de canalitzacions, però per salvar desnivells de terreny es construïen aquestes obres espectaculars. Constaven, com els ponts, d'arcs de mig punts amb voltes de carreus. Per aconseguir l'alçada deguda de vegades es superposaven dos o tres ordres d'arcs augmentant així la vistositat de la construcció. Són cèlebres l'aqüeducte de Segòvia, el de Tarragona (Pont del Diable), i el *Pont du Gard* a prop d'Avignon (França)

2. La religió a Roma

2.1 El culte familiar.

Com bé demostra Fustel de Coulanges al seu llibre "La ciutat antiga", el culte familiar i domèstic es troba en l'origen de la formació de la família (*gens*), la cúria, la tribu, i finalment la ciutat (*civitas*).

El sacerdot del culte familiar era el *pater familias*. Es donava culte al fundador de la *gens* (conjunt de famílies amb un origen comú) i als *Manes*, que eren les ànimes dels avantpassats.

Lloc del culte familiar. A l'atri (Cf FR cap V) hi havia el larari (Lararium), una espècie de temple o capelleta on cremava permanentment un foc sagrat, que representava la vida íntima de la família, i on es cremava l'encens o les ofrenes del culte

El culte domèstic també incloïa el culte als déus Lars (protectors de la casa) i als Penats, que vetllaven pel rebost i els aliments quotidians.

2.2 El culte públic

La religió romana era cosa de l'estat, el qual tenia cura dels sacerdots, dels cultes i dels temples de la ciutat.

El pontífex màxim era el magistrat que vetllava pel funcionament general de la religió de l'estat. Tenia, a més, altres atribucions importants, com per exemple, la de confeccionar el calendari anual indicant els dies *fastos* (laborables) i *nefastos* (en què es prohibia qualsevol activitat política i judicial). Aquest títol i aquesta funció encara avui dia les detecta el papa de Roma.

Els sacerdots s'agrupaven per col·legis, que eren associacions o gremis religiosos. Així hi havia el col·legi dels pontífexs, el col·legi de les vestals (sacerdotesses de Vesta, divinitat que representava la vida de l'estat), el col·legi dels flàmines (dedicats a Júpiter), el col·legi dels àugurs i dels harúspexs (art de l'endevinació).

El culte. Els cultes es feien a fora dels temples, dins dels quals es guardava la imatge de la divinitat i els tresor o monedes. L'oficiava un sacerdot i consistia a repetir unes fórmules o oracions, a sacrificar un animal (*hostia*), i cremar les despulles no mengívols sobre l'ara o altar amb altres ofrenes. També hi havia ofrenes florals o d'aliments en què no es vessava la sang de cap animal. Depenia de la festa i la divinitat a la qual es retia culte. La carn de l'animal sacrificat era menjada pels qui participaven en el culte. L'harúspex examinava les entranyes de la víctima i en treia averanys de cara al futur.

Les festes religioses. El calendari romà tenia moltes festes. No tenia però el descans setmanal com tenim nosaltres. La setmana que fem servir actualment es va introduir amb l'oficialitat del cristianisme i té un origen jueu. Una de les festes més conegudes eren les *Saturnalia* o Saturnals, dedicades a Saturn, divinitat que per als romans evocava l'edat d'or, de pau i harmonia, de la humanitat. En aquestes festes que es celebraven al desembre i que ens recorden els nostre Nadal, s'encenien llumetes, es feien regals i per un dia no hi havia diferències entre amos i esclaus.

2.3 Les religions orientals

Durant l'època d'August (27 a C –14 d C) ja hi existeix un gran escepticisme religiós, sobretot per part dels intel·lectuals (Ciceró), sobre les divinitats romanes i la religió popular. La filosofia platònica, l'estoica i l'epicureisme, totes elles d'origen grec, havien donat una visió més profunda i unitària de la naturalesa, del món i de la divinitat.

Per influència dels soldats que venien de llargues campanyes a l'orient, es van introduir diverses religions orientals, com el culte a Isis (Egipte), a Mitra (Pèrsia) i Cibeles (Àsia Menor). Eren religions que van gaudir de molta popularitat i poden catalogar-se de "misteriques", és a dir, s'havia de viure un període de preparació i fer un ritus d'iniciació per fer-se adepte. A Roma hi havia una total llibertat religiosa mentre es respectés l'autoritat de l'emperador o del senat.

El cristianisme es pot considerar també una religió oriental d'origen, ja que prové de l'entorn del poble jueu. També és misterica (ritus d'iniciació: el baptisme), i per influència grega (St Pau jueu grec) es va expandir ràpidament per tot l'imperi. Els cristians va ser perseguits en diverses ocasions (persecució de Deci: 250 d C; persecució de Dioclecià: 290 d C) perquè es negaven a retre culte a l'emperador, no per la pràctica de la seva religió. L'edicte de Milà (313 d C) va tolerar el cristianisme, i al segle IV

l'emperador Teodosi va declarar el cristianisme religió oficial de l'imperi romà i va prohibir l'antic culte romà o pagà.

Aquest fet és prou important per a la història posterior perquè la majoria de pobles bàrbars que ocuparien l'extensió de l'imperi roma, i que són l'origen de les nacions modernes (els gots, els vàndals, els francs...), es van convertir al cristianisme, tot i les diverses sectes en què aquest es va escindir, com per exemple, l'arrianisme.

2.4 El panteó greco-romà

La paraula panteó té la següent etimologia:

Pan: tot. Theós: déu	“Tots els déus”
------------------------------------	-----------------

El sentit que se li dona aquí no és el de “tots els déus”, sinó el dels principals déus, que eren coneguts com “els olímpics”. La raó del nom és perquè, segons la mitologia grega, vivien a la muntanya de l'Olimp (nord de Grècia) i tenien com a cap a Zeus o Júpiter. El panteó greco-romà és, per tant, el compendi o resum dels déus principals que rebien culte a Grècia. Com que els romans van adoptar les divinitats gregues en la seva pròpia religió, van assignar a cada divinitat grega una de seva, tal com ve assenyalat en el quadre següent:

Nom grec	Nom romà	Fill / -a de...	Déu / dea de...	Símbol / Atribut
Zeus	Júpiter	Cronos i Rhea	Cel, poder	Àliga, ceptre, llamp
Hera	Juno	Cronos i Rhea	Matrimoni, part	Gall hindi
Atena	Minerva	Zeus i Metis	Saviesa, estratègia	Oliva, olivera
Apol·ló	Apolo	Zeus i Leto	Sol, bellesa, música de corda	Arc, lira
Àrtemis	Diana	Zeus i Leto	Lluna, caça,	Cérvola, arc
Hermes	Mercuri	Zeus i Maia	Comerç	Ales, caduceu
Hèstia	Vesta	Cronos i Rhea	Llar	Foc, flama
Ares	Mart	Zeus i Hera	Guerra	Casc, armes
Afrodita	Venus	Cronos o Zeus	Amor, bellesa	Colom
Demèter	Ceres	Cronos i Rhea	Terra, agricultura	Espiga, falç
Posidó	Neptú	Cronos i Rhea	Mar	Trident, cavall
Dionís	Bacus	Zeus i Semele	Vi, tragèdia	Raïms, copa, màscara
Hefest	Volcà	Zeus i Hera	Foc, farga	Enclusa, martell

Qüestions

- Descriu alguns dels edificis públics del primer fòrum de Roma (Cf. FR p.147)
- Descriu la composició (croquis de la planta) d'un temple grec o romà. Esmenta alguns exemples que coneguis.
- Quin ús tenien les termes. Diferents sales de bany que hi havia.
- Esmenta i comenta algunes de les obres d'enginyeria més genuïnes o pròpies dels romans.
- Quina importància tenia el culte familiar? Fes-ne una descripció emprant les paraules claus següents: *pater familias*, *gens*, *Manes* i *larari*.

- f) Quines atribucions tenia el pontífex màxim? Qui eren les vestals? Qui eren els harúspexs?
- g) Descriu breument com es realitzava un sacrifici del culte públic romà. Fes servir les paraules claus: *hostia*, divinitat, sacerdot i temple.
- h) Cerca en una pàgina WEB de mitologia clàssica, o en un diccionari de mitologia, el nom de dues divinitats del quadre dels déus olímpic i resumeix breument alguna de les narracions mítiques en què intervinguin
- i)

Activitats

Relaciona cada frase següent amb una de les divinitats olímpiques, tot indicant el per què d'aquesta relació:

- 1) A l'ateneu de la ciutat es faran unes conferències sobre el genoma humà.
- 2) El planeta Júpiter és el més gran del sistema solar.
- 3) L'arquer va fer sis dianes.
- 4) El cereal és una gramínia, el fruit de la qual és un gra. Normalment es converteix en farina i és un important aliment per als homes i els animals. Son cereals el blat, l'ordi, la civada etc.

Tema 10: Cap. XIX “Maritus et uxor” & XX “parentes”

Guia de gramàtica

El substantiu El substantiu *Iuppiter Iovis* es declina sobre el tema *Iov-*, i la forma llarga del nominatiu és deguda a l'addició de *pater*. Sobre la identificació dels déus romans amb els grecs v. el tema “La religió romana” dels cap XVII i XVIII.

El substantiu *domus -ūs* és de la 4ª decl. però té certes desinències de la 2^a (Ab s *domō*, Ac pl *domōs*, G pl *domōrum* o *domuum*). Veiem la seva declinació completa:

Singular	N <i>domus</i>	Ac <i>domum</i>	G <i>domūs</i>	D <i>domuī</i>	Ab <i>domō</i>	Locatiu:
Plural	N <i>domūs</i>	Ac <i>domōs</i>	G <i>domōrum</i> / <i>domuum</i>	D <i>domibus</i>	Ab <i>domibus</i>	<i>domī</i>

Els vocatius de la 2ª decl., generalment acabats en *-e*, es fan amb la desinència *-ī* si el nominatiu acaba en *-ius*. La mateixa terminació té el vocatiu del possessiu *meus -a -um* per ex. ”O *Iūli, mī optime vir!*” (19.93-94). Feu **Ex Lat** 19.9

La desinència *-ās* en *māter familiās* i *pater familiās* (l. 17 i 18) és una antiga desinència del genitiu de la 1° declinació que equival a *-ae*.

Els adjectius

Comparatiu i superlatiu irregulars. Al llarg del cap XIX s'usen diferents adjectius que formen el comparatiu i el superlatiu de manera irregular: per ex. “*maritus melior*” (18.25), “*optimam omnium fēminārum*” (18.30). Recordem aquests adjectius que fan el grau comparatiu de superioritat i el grau superlatiu de forma irregular i que, amb les variacions fonètiques corresponents, s'han conservat prou bé en les llengües romàniques:

grau positiu	comparatiu	superlatiu
<i>malus -a -um</i>	<i>pēior -ius</i>	<i>pessimus -a -um</i>
<i>bonus -a -um</i>	<i>melior -ius</i>	<i>optimus -a</i>
<i>magnus -a -um</i>	<i>māior -ius</i>	<i>māximus -a -um</i>
<i>parvus -a -um</i>	<i>minor -us</i>	<i>minimus -a -u,</i>
<i>multī -ae -a</i>	<i>plūrēs -ium</i>	<i>plūrimī -ae -a</i>

Feu Ex Lat 19.1

Declinació dels numerals. Veure el tema 9 i fer Ex Lat 19.4.

El verb

El pretèrit imperfet. A la secció GRAMATICA LATINA del cap XIX (19. 165-208) s'acaben donant totes les persones gramaticals d'un nou temps, el pretèrit imperfet d'indicatiu. El pretèrit imperfet (llatí: *praeteritum imperfectum*) expressa una acció que durava o que era habitual en el passat, per ex. *Iūlius miser erat et nocte male dormiēbat* (19.69).

Es forma amb el sufix *-bā-* que s'insereix entre el tema verbal i les desinències actives o passives. La 3^a i 4ª conj. fan servir una vocal d'unió *-ē-* entre el tema i el sufix: *leg-ēbā-mus*, *capi-ēbā-mus*, *audi-ēbā-mus*, etc. Remarqueu també que la desinència personal de la 1 p. s. activa és una *-m*. El quadre complet del pretèrit imperfet de les quatre conjugacions verbals en activa i passiva és el següent:

Pretèrit d'imperfet d'indicatiu actiu: Tema de present + *ba* + D.P.A

Temes de present	(1) <i>amā-</i>	(2) <i>monē-</i>	(3) <i>leg-</i>	(3) <i>cap/i-</i>	(4) <i>audī-</i>
sing.	1 <i>amā/ba/m</i> 2 <i>amā/bā/s</i> 3 <i>amā/ba/t</i>	1 <i>monē/ba/m</i> 2 <i>monē/bā/s</i> 3 <i>monē/ba/t</i>	1 <i>leg/ēba/m</i> 2 <i>leg/ēbā/s</i> 3 <i>leg/ēba/t</i>	1 <i>capi/ēba/m</i> 2 <i>cap/ēbā/s</i> 3 <i>capi/ēba/t</i>	1 <i>audi/ēba/m</i> 2 <i>audi/ēbā/s</i> 3 <i>audi/ēba/t</i>
plur.	1 <i>amā/bā/mus</i> 2 <i>amā/bā/tis</i> 3 <i>amā/ba/nt</i>	1 <i>monē/bā/mus</i> 2 <i>monē/bā/tis</i> 3 <i>monē/ba/nt</i>	1 <i>leg/ēbāmus</i> 2 <i>leg/ēbā/tis</i> 3 <i>leg/ēba/nt</i>	1 <i>capi/ēbā/mus</i> 2 <i>capi/ēbā/tis</i> 3 <i>capi/ēba/nt</i>	1 <i>audi/ēbā/mus</i> 2 <i>audi/ēbā/tis</i> 3 <i>audi/ēba/nt</i>

Pretèrit d'imperfet d'indicatiu passiu: Tema de present + *ba* + D.P.P.

Temes de present	(1) <i>amā-</i>	(2) <i>monē-</i>	(3) <i>leg-</i>	(3) <i>cap/i-</i>	(4) <i>audī-</i>
sing.	1 <i>amā/ba/r</i> 2 <i>amā/bā/ris</i> 3 <i>amā/bā/tur</i>	1 <i>monē/ba/r</i> 2 <i>monē/bā/ris</i> 3 <i>monē/bā/tur</i>	1 <i>leg/ēba/r</i> 2 <i>leg/ēbā/ris</i> 3 <i>leg/ēbā/tur</i>	1 <i>capi/ēba/r</i> 2 <i>cap/ēbā/ris</i> 3 <i>capi/ēba/tur</i>	1 <i>audi/ēba/r</i> 2 <i>audi/ēbā/ris</i> 3 <i>audi/ēbā/tur</i>
plur.	1 <i>amā/bā/mur</i> 2 <i>amā/bā/minī</i> 3 <i>amā/ba/ntur</i>	1 <i>monē/bā/mur</i> 2 <i>monē/bā/minī</i> 3 <i>monē/ba/ntur</i>	1 <i>leg/ēbāmur</i> 2 <i>leg/ēbā/minī</i> 3 <i>leg/ēba/ntur</i>	1 <i>capi/ēbā/mur</i> 2 <i>capi/ēbā/minī</i> 3 <i>capi/ēba/ntur</i>	1 <i>audi/ēbā/mur</i> 2 <i>audi/ēbā/minī</i> 3 <i>audi/ēba/ntur</i>

El pretèrit imperfet del verb irregular *esse* es fa amb el sufix *-ā-* (<*-bā-*), mentre que al tema original *es-* la *-s-* es transforma en *-r-* (rotacisme¹⁴). Igualment es conjuguen els seus compostos *ab-esse*, *ad-esse*, *desse*, etc. El verb *posse* (<*pot-esse*) manté el prefix *pot-* a totes les formes: *pot-era/m*, *pot-erā/s*, etc:

¹⁴ Rotacisme (de la lletra grega ρ). Fenomen fonètic del llatí pel qual la *s* intervocàlica es converteix en *r*.

Temes	<i>es-</i>	<i>/ab/es-</i>	<i>/pot/es-</i>
sing.	1 <i>er/a/m</i> 2 <i>er/ā/s</i> 3 <i>er/a/t</i>	1 <i>aber/a/m</i> 2 <i>aber/ā/s</i> 3 <i>aber/a/t</i>	1 <i>poter/a/m</i> 2 <i>poter/ā/s</i> 3 <i>poter/a/t</i>
plur.	1 <i>er/ā/mus</i> 2 <i>er/ā/tis</i> 3 <i>er/a/nt</i>	1 <i>aber/ā/mus</i> 2 <i>aber/ā/tis</i> 3 <i>aber/a/nt</i>	1 <i>poter/ā/mus</i> 2 <i>poter/ā/tis</i> 3 <i>poter/a/nt</i>

Feu Ex Lat 19.5,8

El futur imperfect. (Llatí *tempus futurum*). Expressa una acció que s'imagina acomplida en un moment del futur. Tal com s'explica amb molts exemples a la secció GRAMATICA LATINA (20.165-207) el futur imperfect es forma de la manera següent: Amb un sufix *-b-* en la 1^a i 2ª conj., per ex: *amā/b/ō*, *habē/b/ō*. Davant de les desinències *-s*, *-t*, *-mus*, *-tis*, *-nt*, *-ris*, *-tur*, *-minī*, *-ntur*, s'insereix una vocal d'enllaç, en la majoria dels casos *-i-*, per ex. *amā/b/is*, *amā/bi/t*; però en canvi una *-u-* davant *-nt*, per ex: *amā/b/unt*, *amā/b/untur*, i *-e-* davant de *-ris*, per ex. *amā-b-eris*.

Amb el sufix *-e-* i *-a-* (1 p s) per a la 3^a i 4ª conj., per ex: *dīc/a/m*, *dīc/ē/s*, etc

El quadre complet del futur imperfect de les quatre conjugacions en activa i passiva és el següent:

Futur d'imperfect d'indicatiu actiu: Tema de present + *-b-* / *-a-* i *-e-* + D.P.A.

Temes de present	(1) <i>amā-</i>	(2) <i>monē-</i>	(3) <i>leg-</i>	(3) <i>cap/i-</i>	(4) <i>audī-</i>
sing.	1 <i>amā/b/ō</i> 2 <i>amā/b/is</i> 3 <i>amā/b/it</i>	1 <i>monē/b/ō</i> 2 <i>monē/b/is</i> 3 <i>monē/b/it</i>	1 <i>leg/a/m</i> 2 <i>leg/ē/s</i> 3 <i>leg/e/t</i>	1 <i>capi/a/m</i> 2 <i>cap/ē/s</i> 3 <i>capi/e/t</i>	1 <i>audī/a/m</i> 2 <i>audī/ē/s</i> 3 <i>audī/e/t</i>
plur.	1 <i>amā/b/imus</i> 2 <i>amā/b/itis</i> 3 <i>amā/b/unt</i>	1 <i>monē/b/imus</i> 2 <i>monē/b/itis</i> 3 <i>monē/b/unt</i>	1 <i>leg/ē/mus</i> 2 <i>leg/ē/tis</i> 3 <i>leg/e/nt</i>	1 <i>capi/ē/mus</i> 2 <i>capi/ē/tis</i> 3 <i>capi/e/nt</i>	1 <i>audī/ē/mus</i> 2 <i>audī/ē/tis</i> 3 <i>audī/e/nt</i>

Futur d'imperfect d'indicatiu passiu: Tema de present + *-b-* / *-a-* i *-e-* + D.P.P.

Temes de present	(1) <i>amārī</i>	(2) <i>monē/rī</i>	(3) <i>legī</i>	(3) <i>capī</i>	(4) <i>audī/rī</i>
sing.	1 <i>amā/b/or</i> 2 <i>amā/b/eris</i> 3 <i>amā/b/itur</i>	1 <i>monē/b/or</i> 2 <i>monē/b/eris</i> 3 <i>monē/b/itur</i>	1 <i>leg/a/r</i> 2 <i>leg/ē/ris</i> 3 <i>leg/ē/tur</i>	1 <i>capi/a/r</i> 2 <i>cap/ē/ris</i> 3 <i>capi/ē/tut</i>	1 <i>audī/a/r</i> 2 <i>audī/ē/ris</i> 3 <i>audī/ē/tur</i>
plur.	1 <i>amā/b/imur</i> 2 <i>amā/b/iminī</i> 3 <i>amā/b/untur</i>	1 <i>monē/b/imur</i> 2 <i>monē/b/iminī</i> 3 <i>monē/b/untur</i>	1 <i>leg/ē/mur</i> 2 <i>leg/ē/minī</i> 3 <i>leg/e/ntur</i>	1 <i>capi/ē/mur</i> 2 <i>capi/ē/minī</i> 3 <i>capi/e/ntur</i>	1 <i>audī/ē/mur</i> 2 <i>audī/ē/minī</i> 3 <i>audī/e/ntur</i>

El futur imperfect del verb *esse* també es fa a partir del tema *es-*, que es transforma en *er-* (v. supra) i les desinències dels models *ama/b/ō* o *monē/b/ō*. Així tenim: *er/o*, *er/is*, *er/it*, *er/imus*, *er/itis*, *er/unt*. Igualment es conjuguen els seus compostos.

Per practicar el futur imperfect actiu i passiu feu Ex Lat 20.1,2,5.

Altres verbs irregulars. Ja coneixem el verb *velle* ("voler") amb les seves diferents formes: *volō*, *vīs*, *vult*, *volumus*, *vultis*, *volunt*. (v. 20. 55-56-64-73). La negació *nōn* no s'usa davant d'algunes formes de *velle*, que es contracten. Així tenim: *nōlō*, *non vīs*, *nōn vutl*, *nōlumus*, *nōn vultis*, *nōlunt*, i l'infinitiu *nōlle* (v. 20. 17-55-141-157). L'imperatiu *nōlī*, *nōlīte* s'usa amb un infinitiu per expressar una prohibició ("¡no....!"), per ex. *Nōlī*

abīre! (v. 20. 69 i 160). Per practicar les formes del verb *volō*, *velle* i els seus compostos feu **Ex Lat 20.8**

La sintaxi

El superlatiu absolut. Si el superlatiu s'usa expressant un grau molt elevat sense cap complement és el superlatiu absolut, per ex. *mea optima uxor*, *mī optime vir* (19.90 i 94).

Si, en canvi, té un complement en genitiu o *inter* + Ac. s'anomena superlatiu relatiu, perquè el grau que expressa el superlatiu es posa en relació amb un grup que posseeix aquesta qualitat. Per exemple: *Rōma urbs māxima et pulcherrima tōtius imperiī Rōmānī est* (19.57-58); és a dir, Roma posseeix la qualitat de ser la més gran i la més bella "respecte de" tot l'imperi romà. O bé *inter omnēs deōs deāsque Iuppiter pessimus marītus est ac Venus pessima uxor* (19.15-16). Altres exemples amb adjectius en graus comparatiu i superlatiu irregulars: *Iūlius uxōrem suam 'optimam omnium fēminārum' vocat* (19.29-30); *Māximus liberōrum est Mārcus, minima est Iūlia* (19.35-36)

El genitiu de qualitat (llatí: *genetīvus quālitātis*) expressa alguna característica del substantiu al qual complementa. Apareix al cap XIX expressant l'edat en anys d'alguns personatges, per ex. *Adulēscens vīgintī duōrum annōrum erat* (19.40)

Ablatiu de privació o separació. Amb verbs com *carēre* indicant allò de què es té falta o allò de què s'està privat: *Ea (Aemilia) parvulō infante caret*.

Estructures sintàctiques

A) Règim del superlatiu

Venus pulcherrima omnium deārum (inter omnēs deās) est (19.19)

Adj gr superlatiu Adj G f pl Prep Adj Ac f pl
Compl del superlatiu

B) Genitiu de qualitat

Aemilia virgo septedecim annōrum erat (20.41)

N f s N f s Adj num G pl V
Subj Atr C N (Genitiu de qualitat)

C) Règim del comparatiu "plures"

Rōmae plūrēs hominēs habitabant quam in ūllā aliā urbe imperiī Rōmānī (19.52)

Loc Adj comp N pl V Adv comp Pr Adj Adj Ab s G s Adj
CC Lloc Subj CC lloc C N

2n terme de la comparació

D) Traducció d'un adverbi amb la conjunció *atque/ac*

Ego profecto filiam meam aequē diligō ac filiōs (20.143)

Pr N Adv Ac s Adj Adv V Conj Ac
Subj CC C D CC C D

L'adverbi *aequē* amb la conjunció *ac/atque* equival al gir "igual que", "de la mateixa manera que". La traducció seria: "jo, sens dubte, estimo la meua filla igual que els meus fills"

E) Període condicional real

Sī sorōrem habēbō, ea sōla ā vōbīs amābitur, egō nōn amābōr (20.148)

El període condicional. El futur imperfet *habēbō* forma la primera clàusula d'una oració condicional real (pròdosi), que és la que conté la conjunció "si"; mentre que l'oració principal del període condicional (apòdosi) també s'expressa en futur imperfet: *amābitur* i *amābōr*. En català a la primera clàusula no acostumem a emprar el futur sinó el present: "Si jo tinc (tindrè) una germana, només ella serà estimada per vosaltres..."

Vocabulari i etimologies

Vocabula thematis

De matrimoniō

Uxor –ōris f (19.1): Fēmina quae cum virō in mātrimonium sē iungit aut quae virō nubit.

Marītus –i m (19.2): Vir qui cum fēminā in mātrimonium sē iungit aut quī fēminam ducit uxōrem.

Coniūnx –iugis m o f (19.7): Utrumque membrum, seu marītus seu uxōr quod matrimonium conficit.

Pater familiās (19.38): Aut dominus familiās qui inter familiae membra māximam auctoritatem habet.

Mātrona –ae f (19.18): Fēmina quae marītum habet.

Adolescēns –entis (19.39): Vir quī nondum XXX annos habet. Vulgō: “jove”.

Virgō –inis f (19.41): Fēmina quae marītum nondum habet.

De amantibus

Amor ōris m (19.19): Sī quis amat, amor eum movet.

Amāns antis (19.18): Qui alterum aut alteram amat atque invocat Veneram et Cupīdinem.

Cupīdo –inis m (19.5): Deus qui Filius Veneris et Mārtis est.

Venus –eris f (19.5): Dea quae Vulcāni uxor est atque mala coniūnx. Amor dōnum Veneris est.

Mārs Mārtis m (19.7): Deus qui filius Iunōnis et Iōvis est. Mārs deus bellī est.

Iūnō ōnis f (19.5): Uxor Iovis est ac dea est mātronārum mātrimonīque, Mātrona est fēmina quae marītum habet.

Iuppiter Iovis m (19.11): Marītus Iunōnis. Nōn verō bonus marītus est qui alias deas amat. Patrem deum hominumque saepe appellātur.

Dōnum ī n (19.68). Rēs quae dātur. Amāns amori suo multa dōna dat.

Remittere (3) (19.81): Persona quae nōn amat remittit litterās ad amantem quī eī scribit.

Accipere (3) (19.80): Accipiuntur litterae ex eō quī eās scribit ac mittit. Persona quae amātur multas litterās ex amante suo accipit. (Cat.: acceptar, acceptació, etc)

Beatus –a –um (19.86): Quī beatus est, feliciter vivit.

De parentibus

Parentēs –um (14,89): Sunt pater et māter liberōrum.

Infāns –antis m o f (20.1) Puerī parvulī quī nondum fāri possunt.

Cūna –ae f (20.2): Lectulus aut parvus lectus in quō dormit infāns.

somnus –i m (20.4): Quī dormit somnum habet.

Postulāre (1) (20.7): Infāns, cum plōrat, aliquam rem a parentibus postulat quam istī non sciunt quia ille (infāns) fāri nōn potest. Postulāre = poscere.

Lac lactis n (20.9): Lac est cibus quem infāns ex mātrem sua bibit.

Nūtrīx –īcis f (20.15): Mulier quae non infantem suum sed alienum alit.

Aliēnus –a –um (20.14): Quod aliēnum est nōn proprium sed alterius est

Alere (3) (20.12): Dare cibum alicuī, v.gr. infantī. (DC): aliment, alumne –a.

Gradus –ūs m (20.34): Cum infāns deambulāre incipit, prīmōs gradūs facit.

Excitāre (1) (20.46): Puer quī excitātur, e somnō exit.

Colloqui (dep) (20.47): Qui colloquuntur, inter se loquuntur.

Colloquium –ī n (20.71): Quī inter se colloquuntur, colloquium habent.

Dīves –itis >< pauper –eris (19.61,62): Dīves pecuniōsus est, pauper paucam pecūniam habet.

Pergere (3) (20.71): Quī aliquam rem pergit nōn eam desinit.

Valēre (2) >< Aegrotāre (1) (20.81): Quī non bene valet, aegrotat.

Officium –ī n (20.84): Id est quod aliquis facere debet. In familiā Rōmānā Mātris officium est infantem curāre et alere; Patris officium est pecūniam facere ac magnam familiam alere.

a) Estudia l'etimologia dels mots següents relacionats amb el vocabulari estudiat:

Etimologia de	Prové de...	Sentit / definició
conjugal		(Adj) Relatiu als cònjuges, al matrimoni
verge / virginitat		Persona que no s'ha unit sexualment a una altra. / Qualitat de ser verge
veneri -ia		(adj) Que es contagia per contacte sexual: "la sífilis és una malaltia venèria"
marcial		(adj) Propi de la guerra o de l'exèrcit: "lleis marcial", "arts marcial".
dijous (di-jous)		Quart dia de la setmana.
domèstic / domicili		(adj) propi de la casa o de l'habitatge: "feines domèstiques". / Casa, habitatge habitual.
optimista / pessimista		Persona que tendeix a veure el món de manera positiva / <i>idem</i> però de manera negativa
col·loqui / col·loquial		Conversació que es desenvolupa amb familiaritat i confiança / (adj) Que és propi del llenguatge més usual i familiar.
nutrició		Alimentació
infant		Nen de pocs dies. Fill d'un rei que no té condició de príncep hereu.

b) Estudia els prefixos llatins següents

Prefixos	Sentit	Exemples
ANTE-	davant, preferència	ANTEPONO (3): posar davant, anteposar
DIS-, DIF-, DI-	dispersió, divisió, negació, intensitat	DISCEDO (3): anar-se'n, dispersar-se DISCERNO (3). separar // distingir, discernir DIRUMPO (3): rompre, fer trossos. DISPLICEO (2): desagradar DIFFIDO (3 semidep) < DIS- FIDO): desconfiar, no confiar en.
PRO-	davant, amb antelació	PROPONO (3): posar davant, mostrar // proposar, suggerir
DE-	descens, anar cap avall, defecte, acompliment	DEPONO (3) : deixar a terra, descarregar DEPORTO (1): portar, endur-se DEPERDO (3): perdre completament, veure's privat de

Qüestions: A partir d'aquests prefixos estudiats, raona l'etimologia de les següents paraules catalanes:
dissolució

I. disculpa

II. disseminar

III. dèficit

IV. deduir

V. en pro (preposició)

b) Estudia l'evolució fonètica dels mots llatins següents

marītum (III,2; II,1 en cast) >

tēctum (en cast IV,8) >

pauperem (V,5; V,3; II,1) >

lactem (< *lax*, *lactis* n) (VII,1; IV,8) >

mulierem (IV,7) >

gradum (II,2) >

ocurrere (V,2) >

Tresors de l'humanisme

a) Expressions llatines: Comenta-ne l'ús o posa un exemple d'una frase en català en què s'hi pugui aplicar

Expressió llatina	Sentit literal	Ús / Exemple
MAXIME	Màximament, sobretot	Forma de l'adverbi en grau superlatiu de <i>bene</i> . Equival a “sobretot”, v.gr.: “No aprovaràs el curs, <i>maxime</i> quan no has assistit mai a classe”
PANEM ET CIRCENSES	Pa i espectacles de circ	Expressió emprada pel poeta Juvenal (s I d C) amb què critica la despreocupació del poble romà pels afers públics, mentre l'emperador li asseguri el menjar (<i>panem</i>) i l'entreteniment (<i>Circenses</i>)
SI VIS PACEM PARA BELLUM	Si vols la pau prepara la guerra	Lema bel·licista que empren certs estats per armar-se davant l'amenaça dels pobles veïns, o bé per mantenir la seva supremacia militar
VERBA VOLANT, SCRIPTA MANENT	Les paraules volen, els escrits romanen	Expressa la conveniència de posar per escrit allò que, de vegades s'acorda de paraula. També indica la permanència de la paraula escrita que,

		per això mateix, pot tenir més valor.
SUI GENERIS	De la seva classe, de la seva manera	(Genitiu de qualitat) Acostuma a indicar el caràcter especial o diferent d'una persona o cosa.
BEATUS ILLE	feliç aquell	Començament d'un famós poema (èpode) d'Horaci en què elogia la tranquil·litat i la senzillesa de la vida rural en contraposició a la urbana.
VERSUS	En direcció a	(preposició) Per mitjà de l'anglès ha agafat un sentit més agressiu i s'usa com a terme que posa en confrontació dos elements, amb el sentit de "contra". V.gr.: "La llei antitabac provocarà un enfrontament de fumadors <i>versus</i> no fumadors".

b) La Via Làctea. Al cap XX apareix la paraula *lac lactis*, la llet, aliment essencial per als nadons (*infantes*) que sovint havien de ser alletats per una dida, una dona que criava un fill a la qual li havia de sobrar llet com per criar una altra criatura. Llunyans eren encara els temps de la llet en pols i els biberons. Per una qüestió semblant la gran constel·lació que corre d'orient a occident i que assenyala el camí de Santiago rep el nom de "Via Lactea". Explica el mite que quan Alcmena donà a llum Hèrcules, la madrastra Hera, esposa de Júpiter, la va odiar profundament. La mare, tement pel nadó l'abandona en un bosc que amb el temps s'anomenà "El camp d'Hèrcules". Hauria el nen mort sense remei si la mateixa Hera amb Atena no se l'haguessin trobat. Tocada per la bellesa del nadó, Hera agafa el nen i li dona el pit per alletar-lo, és a dir, li fa de dida; però aquest xucla el mugró de la dea amb tanta força per la seva edat que aquesta el fa fora. La llet divina que aleshores s'escampa pel cel forma la "Via Lactea"

Cultura del tema 10 (cap. XIX & XX)

1. el matrimoni

Només els ciutadans romans posseïen el dret de contraure matrimoni (*ius conubi*). L'any 445 a C la llei Camuleia (*Lex Camuleia*) va autoritzar al matrimoni entre patricis i plebeus (v. cap V i VI).

1.1 Classes de matrimoni.

Segons la llei romana hi havia dos classes de matrimoni que es definien com "*cum manu*" i "*sine manu*". En el primer la dona quedava sotmesa jurídicament al marit, de manera que deixava la família del seu pare o tutor per ingressar en la casa i la família del marit. En el segon cas, el matrimoni "*sine manu*", la dona no passava a dependre de l'autoritat del marit, ni tampoc abandonava la pertinença a la família paterna o d'origen. Aquest últim es va generalitzar a partir de finals de la república.

Però dins del matrimoni "*cum manu*", que era el més tradicional, hi havia també diferents classes:

a) La *confarreatio*. Era el matrimoni més solemne i religiós. Els esposos menjaven el pa de farina (*pannis farreus*) en presència del sacerdot de Júpiter (*flamen dialis*) i de deu testimonis.

b) La *coemptio* o “compra”. EL nuvi comprava simbòlicament la núvia davant de testimonis.

c) L'*usus* o convivència o cohabitació. Després d'un any de convivència ininterrompuda, previ consentiment familiar, s'establia el vincle legal.

El divorci. Segons la llei romana hi havia divorci. En general, però, en temps de la república, el divorci era poc freqüent i mal vist. Quan es comença a generalitzar el matrimoni “*sine manu*”, el divorci esdevé més freqüent. Al principi només era el marit qui tenia la iniciativa del divorci per mitjà del “repudi”, al·legant alguna de les justificacions de divorci que contemplava la llei. Més endavant, El divorci s'obtenia si els esposos es posaven d'acord o a petició d'una de les parts. Els divorcis van arribar a ser tan freqüents que l'emperador August va dictar lleis per evitar-los.

1.2 El casament.

Constituïa un dia molt especial en la vida de les persones. La núvia, la vigília del casament, oferia les seves joguines d'infant als déus de la llar, els *Lares*, i es posava el vestit nupcial, que consistia en una túnica blanca llarga, cenyida per un cinyell, i en un vel taronja que li cobria el cap. També el pentinat era especial i els cabells es recollien i s'adornaven amb cintes. El dia del casament s'oferien sacrificis, es consultaven els auspicis i es signaven els documents davant els testimonis. La cerimònia culminava quan la padrina (*pronuba*) ajuntava les mans dretes dels nuvis per confirmar la seva aliança. També es celebrava un banquet nupcial que acabava cap al vespre. Després una àmplia comitiva acompanyava la núvia, entre càntics d'himeneu o nupcials i bromes festives, fins a la nova llar dels recent casats. La núvia era portada en braços per traspasar el llindar de la nova casa (si ensopegava era un signe de mal auguri) i a dintre l'esperava el marit que li oferia el foc i l'aigua com a símbols de acollida.

2. Els espectacles: jocs i edificis

2.1. Panem et circenses

Amb aquestes paraules el poeta Juvenal critica els romans, que només demanaven “pa i espectacles” gratuïts als seus governants, els quals, per tal d'entretenir el poble i distreure'l dels problemes de la vida quotidiana, cedien generosament a les seves peticions. Els jocs i espectacles eren coneguts amb el nom genèric de *LUDUS* (en plural *LUDI*)

2.2 Les curses de carros

Un dels espectacles preferits pels romans van ser les curses de carros tirats per cavalls. Es celebraven al circ de Roma (*Circus Maximus*) i d'allà van passar a l'hipòdrom de Bizanci (Estambul) a partir del segle V d C.

Hi havia quatre equips o quadres que es distingien per quatre colors (vermell, blanc, blau i verd), els quals eren motiu de gran rivalitat entre els espectadors, d'una manera semblant a com passa avui dia als grans estadis d'esports.. Sobretot la rivalitat existia entre “els blaus”, representants de l'aristocràcia i la noblesa, i “els verds”, representants del poble o plebs.

2.2.1 Desenvolupament de la cursa de carros.

La pompa. Es coneixia amb el nom de *pompa* la desfilada que precedia la cursa. L'obria el magistrat que patrocinava els jocs, que anava vestit amb els millors arreus dalt d'un carro magníficament engalanat. Davant del carro es situaven els músics i dansaires, i al voltant, un gran nombre de *clients*, que anaven vestits amb túnica blanca, darrere venien les imatges dels déus i els sacerdots, la qual cosa indica l'origen religiós de l'espectacle

La cursa

Hi havia curses amb tir de dos cavalls (*bigae*) i de quatre (*quadrigae*). Hi solien competir quatre aurigues o conductors, un per a cada color, els quals s'havien sortejat prèviament el lloc de sortida. El president donava el senyal de sortida amb un mocador blanc (*mappa*) i la barrera, que mantenia cada carro al seu *carcer* (lloc de sortida), era abaixada. La competició consistia a donar set voltes al voltant de la *spina* i el guanyador era el primer que aconseguia travessar la meta. El nombre de curses acostumava a ser de dotze

2.3. Les lluites de gladiadors

Els combats de gladiadors també apassionaven els romans i, durant l'imperi, van constituir un dels espectacles favorits d'entre els que se celebraven a l'amfiteatre.

Aquests jocs no rebien el nom de *ludi* sinó el de *munus*, regal, (en plural, *munera*). Eren sufragats, quasi exclusivament, per particulars com a manera de guanyar-se la voluntat de la gent i fer-se propaganda si volien fer carrera política (*cursus honorum*) i obtenir vots en futures eleccions. Era també freqüent que els mateixos edils paguessin els jocs, així aconseguien propaganda i suport pae a futures eleccions. Durant l'imperi era el mateix emperador qui, de vegades, els costejava, com a regal al poble, després d'algun èxit militar o per celebrar un triomf.

2.3.1 Desenvolupament dels *munera* o lluites de gladiadors

Els combats de gladiadors s'acostumaven a fer a l'amfiteatre. Els lluitadors s'enfrontaven un contra un, en parelles o en grups.

La desfilada preliminar. En començar l'espectacle, desfilaven fent una volta al recinte i, en arribar a la tribuna de l'emperador, li dirigien aquest salut: “*Ave, Caesar, morituri te salutant*”¹⁵. Si un dels gladiadors queia viu a terra, el president dels jocs solia deixar

¹⁵ De totes formes aquest salut dels gladiadors al cèsar només es troba testimoniats en un sol escriptor llatí (Sal·lusti) i ni tan sols es refereix a una lluita de gladiadors sinó a una naumàquia o lluita naval

el destí del vencedor en mans del públic. Els mocadors a l'aire, acompanyats del crit de “*mitte*” (“deixa'l anar”), assenyalaven el perdó. Però si l'infeliç havia de ser rematat, el president ho indicava dirigint el polze cap avall (*pollice verso*). El triomfador rebia una palma com a premi i feia una volta a l'amfiteatre.

2.4 El teatre

El teatre va començar a Roma quan les legions van conquerir la Magna Grècia (conquesta de Tàrent: 240 a C) i els romans van entrar en contacte amb la cultura grega. El teatre romà, doncs, prové de Grècia i tenia dos gèneres ben diferenciats: la tragèdia o drama i la comèdia. Els edificis de teatre foren, en un començament, provisionals i de fusta. Però amb el temps es construïren de pedra com mostren les restes que s'han conservat fins avui dia.

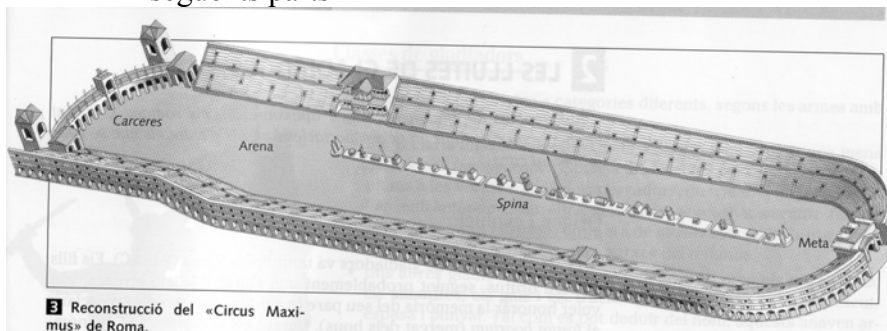
Tenien forma semicircular i quatre parts ben diferenciades: a) la *cavea* o graderies on seien els espectadors. b) L'*orchestra* on hi havia els seients de les autoritats, tot i que en el teatre grec era el lloc del cor que recitava la part més poètica i musical. c) El *prosceni* on actuaven els actors. d) La *scaena* o part decorada amb columnes que era on es muntaven els decorats.

Qüestions sobre els temes culturals XIX i XX

- Quina diferència hi havia entre el matrimoni “*cum manu*” i el “*sine manu*”. Quan són més freqüents uns i altres? Comes desfeia el matrimoni?
- Com eren les tres classes de matrimoni “*cum manu*”?
- Describeu les parts principals de la cerimònia del matrimoni entre els romans.
- Què vol dir “*panem et circenses*”? Creus que els espectacles podien servir perquè el poble no es posés en política? Raona la resposta.
- Describeu els *ludi circenses* i l'edifici on es desenvolupaven.
- Describeu les lluites de gladiadors i l'edifici on es desenvolupaven.
- Quan apareix el teatre a Roma? Descripció de les parts d'un teatre romà.

Activitats dels temes culturals dels cap XIX i XX

- Què signifiquen en català els vocables “lúdic” i “ludopatia”? (Cerca'ls en un diccionari)
- Quina semblança pot haver entre els aurigues i els equips de futbol? Raona la resposta
- Observa la reconstrucció del Circ Màxim de Roma i defineix les següents parts

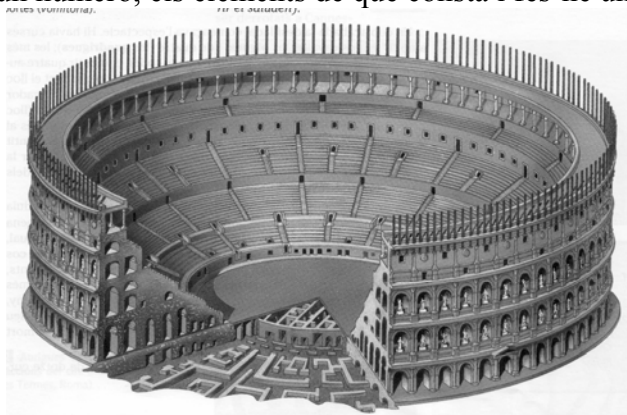

3 Reconstrucció del «Circus Maximus» de Roma.

Imatge de *Cultura Clàssica: Història i societat*, Ed. Santillana

Elements del circ	Definició
<i>Carceres</i>	
<i>Arena</i>	
<i>Spina</i>	
<i>Meta</i>	
<i>cavea</i>	

4. Observa aquesta reconstrucció de l'amfiteatre Flavi o Colosseu de Roma i indica, amb un número, els elements de què consta i fes-ne una descripció.

Imatge de *Cultura Clàssica: Història i societat*, Ed. Santillana

5. Assenyala a la fotografia les parts d'aquest teatre de Mèrida i digues-ne l'ús o la funció

Imatge de *Cultura Clàssica: Història i societat*, Ed. Santillana

Parts del teatre	Ús o funció
<i>CAVEA</i>	
<i>ORCHESTRA</i>	
<i>PROSCENIUM</i>	

<i>SCAENA</i>	

Annex 1: Gramàtica històrica: fonètica

La fonètica històrica del llatí estudia l'evolució fonètica dels fonemes llatins a les llengües romàniques o neollatines. En el nostre cas ens limitarem, principalment, al català (cat) i al castellà (cast).

L'estudi, per tant, és sempre del continent (els sons, l'estructura sonora), no del contingut o significat dels vocables. Així, per exemple el vocable CATHEDRAM, que en grec i en llatí significava “tron, cadira”, ha evolucionat fonèticament bé a “cadira”, com a forma patrimonial, i a “càtedra”, com a forma manllevada o culta. Però aquest segon vocable té un sentit diferent a l'original grec: “lloc de màxima autoritat en la seva matèria que ocupa un professor d'universitat”.

I- Consonants inicials. Totes les consonants inicials llatines es conserven.

Exemples: PANEM > **pa** / **pan**. COLOREM > color. QUATTUOR > **quatre** / **cuatro**.

Excepcions:

1. en castellà: F- > h-, H- > h- o y-.

Exemples: FABAM > fava / **haba**. HONOREM > honor. HEDERAM > **heure** / **yedra**

2. I- > j- (cat.) / y- (cast.)

Exemple: IACERE > **jaure** / **yacer**.

3. En català normalment L- > ll- (palatalització de la L- inicial llatina)

Exemple: LUNA > **lluna**, LUPA > **lloba**

II- Consonants medials

1. Les oclusives sordes medials es transformen en les sonores corresponents:

-P- > -b-, -T- > -d-, -C- o -Q- > -g-

Excepcions: En cat. Es conserven si queden al final de paraula.

Exemples: LUPUM > **llop** / **lobo**, LUPAM > **lloba** / **loba**, AMICUM > amic / amigo. AQUAM < aigua / **agua**, ROTAM > **roda** / **rueda**, VITAM > **vida**.

2. Les oclusives sonores medials (-B-, -D-, -G-) es conserven o desapareixen

Excepcions: En cat. -B- (intervocàlica) > -v-

Exemples: CORDUBAM > Còrdova / Còrcoba, CADERE > caure / caer. SUDARE > suar / **sudar**, CATENAM > **cadena**.

3. La X intervocàlica es transforma en “x” (cat.) i “j”(cast)

Exemple: EXERCITUM > **exèrcit** / **ejército**

III-Consonants finals.

1. Les dentals (D, T, C) i la nasal M es perden a final de paraula.

Exemples. ILLUMINAT > il·lumina / ilumina. La -M final de l'acusatiu singular: ROSAM > rosa.

2. Excepció: En cat el final -UM normalment es perd , ara bé es pot transformar en -e neutre després de més d'una consonant: SCUTUM > escut, EXEMPLUM > exemple. En castellà normalment -UM > -o: EXEMPLUM > ejemplo.

Nota bene: Els substantius catalans i castellans derivats del llatí provenen, generalment, de l'Ac s i de l'Ac pl, amb la consegüent pèrdua de la -M final per al singular i el manteniment de la -S final per al plural. Exemples: Ac s: VITA(M) > vida; Ac pl: VITAS > vides /vidas.

IV- Grups consonàntics

1. Les consonants oclusives sordes (P, T, C), l'aspirada F, i la nasal M duplicades passen a senzilles.

Exemples: GUTTA > GOTA, SAGGITTA > sageta / saeta, SUPPORTARE > suportar / soportar, AFFECTUM > afecte / afecto. FLAMMAM > flama / llama.

2. Els grups consonants inicials CL-, PL-, FL-, es conserven en cat i en cast es conserven o es transformen en ll-.

Exemples: CLAMARE > clamar / llamar o clamar, PLORARE > plorar / llorar, FLAMMAM > flama / llama.

3. Els grups consonàntics inicials formats per S + Consonant es conserven anteposant una "e", anomenada epentètica o protètica.

Excepció: SC- > c-

Exemples: STADIUM > estadi / estadio, SCHOLAM > escola / escuela, SCIENTIAM > ciència / ciencia.

4. Els grups consonàntics d'origen grec: PH, TH, CH, RH, inicials o medials perden la H, a excepció de PH que s'ha transcrit com "f"

Exemples: PHILOSOPHIAM > filosofia, THEATRUM > teatre, CHRONUS > Cronos; RHETORICAM > retòrica / retórica.

5. Els grups consonàntics -PR-, -TR-, -CR-, quan es conserven, canvien l'oclusiva sorda per la sonora.

Exemples: CAPRAM > cabra, PETRAM > pedra / piedra, LATRONEM > lladre / ladrón. ACREM < agre / agrío.

6. Els grups consonàntics -NN-, -GN- evolucionen a -ny- (cat) y ñ (cast). El grup -MN-, en canvi, evoluciona a -mn- (cat.) i -ñ- (cast.)

Exemples: ANNUM > any / año, PUGNUM > puny / puño, SOMNIUM > somni / sueño.

7. El grup consonàntic -LL- evoluciona a l·l o ll final (cat) i a l o ll (cast)

Exemples: CAPILLUM > cabell / cabello, PALLIDUM > pàl·lid / pálido, COLLEGIUM > col·legi / colegio.

8. El grup -CT- > -t- (cat) / -ch- (cast). Exemple: FACTUM > fet / hecho

V-Vocals i diftongs

1. Esquema de l'evolució de les vocals del llatí clàssic al llatí vulgar:

LLATÍ CLÀSSIC	Ī	Ī Ē	Ē	Ā Ą	Ō	Ō Ŭ	Ū
LLATÍ VULGAR	i	e tancada	e oberta	a	o oberta	o tancada	u

2. La Ī i la Ū breus i tòniques passen a "e" i "o" respectivament. En català aquestes vocals seran normalment tancades.

Exemple: SĪLVAM > selva, TŪRREM < torre, ŪNDAM > ona / onda, BŪCCAM > boca.

3. La Ī i la Ū breus pretòniques o posttòniques acostumen a desaparèixer, fenomen conegut amb el nom de "síncope" o pèrdua de vocal.

Exemples: NŌMĪNEM > nom / nombre. LITTĒRAM > lletra / letra, COMĪTEM > comte / conde, CIVITĀTEM > ciutat / ciudad, POPŪLUM > poble / pueblo.

4. La Ē i la Ō breus i tòniques passen en castellà a "ie" i "ue" respectivament. En català a "e" i "o" obertes normalment.

Exemples: FĒRAM > fera / fiera, TĒRRAM > terra / tierra, HŌRTUM > hort / huerto, RŌTAM > roda / rueda, FŌNTEM < font / fuente.

5. Generalment els diftongs s'assimilen, en llur evolució, a les vocals del llatí vulgar següents: AE passa a “ĕ” oberta, OE a “ē” tancada; i AU bé es conserva o passa a “ē” oberta. En cast. el diftong AE, si cau en síl·laba tònica, té el mateix resultat que la Ē breu (v. &V, 4), és a dir, “ie”.

Exemples: **AURORAM** > **aurora**, **AUGMENTUM** > **augment** / **aumento**, **AURUM** > **or** / **oro**, **GRAECUM** > **grec** / **griego**, **PRAEVALERE** > **prevaler** / **prevalecer**, **COMOEDIAM** > **comèdia** / **comedia**.

VI-Grups de consonant i vocal

1. El grup –LI- es transforma en « j » en castellà , i en « ll » (palatalització) en català.

Exemples: **FILIUM** > **fill** / **hijo**, **CONSILIUM** > **consell** / **consejo**,

2. El grup C'L, producte d'una síncope, es transforma en “j” en castellà, i en “ll” en català, fenomen que es coneix amb el nom de “palatalització consonàntica”.

Exemples: **OCULUM** > **OC'LUM** > **ull** / **ojo**, **AURICULAM** > **AURIC'LAM** > **orella** / **oreja**, **CUNICULAM** > **CUNIC'LAM** > **cunill** / **conejo**.

3. El grup –NI- i –NE- es transforma en “ny” en català , i en “ñ” en castellà.

Exemples: **CICONIAM** > **cigonya** / **cigüeña**, **VINEA** > **vinya** / **viña**.

VII-La iod. Fenomen múltiple que consisteix en la pertorbació que produeix una I (rarament una E) sobre altres vocals pròximes, normalment tancant-les d'un grau. Pot produir-se de diferents maneres:

1. Vocalització d'una consonant: **NOCTEM** > **NOITE*** > **nit** (cat), **LACTEM** > **LAITE*** > **llet** / **leche**, **FACTUM** > **FAITO*** > **fet** / **hecho**

2. Atracció d'una vocal de la síl·laba següent: (E+IOD) **FERIAM** > **fira**, **MEDIUM** > **mig**. (O+IOD) **CORIUM** > **cuir** / **cuero**, **PLOVIAM** > **pluja** / **lluvia**, **FOLIAM** > **fulla**. (A+IOD) **AREA** > **era**. **BASIUM** > **bes** / **beso**

VIII-Evolucions fonètiques pròpies del llatí al català

1. S-, -SS-, -RS- > /s/ (s sorda) o “ss”.

Exemples: **SICCUM** > **sec**, **PASSARE** > **passar**, **BURSA** > **bossa**

2. –S-, -NS- > /z/ (s sonora) = “s “

Exemples: **ROSAM** > **rosa**, **PENSARE** > **pesar**, **DEFENSA** > **devesa**.

3. Els grups CE, CI, inicials o medials sobretot postconsonàntics, la T postconsonàntica, els grups CCI, CCE, evolucionen a “c” o “ç” (palatal africada sorda).

Exemples: **CEPA** > **ceba**, **VINCERE** > **vénçer**, **LINTEOLUM** > **llençol**, **BACCIUM** > **baci**, **ACIARIUM** > **acer**, **CALCEARE** > **calçar**.

4. Els grups –CE-, -CI-, -TI- evolucionen cap a una “s” (s sonora) al s.XIII-XIV. Desapareixen, però, més tard i només es conserven després de consonant com a “z” (fricativa sonora).

Exemples: **PLACERE** > **plaser** (s. XIV) > **plaer**, **RACENUM** > **rasim** > **raïm**, **RATIONEM** > **rasó** > **raó**, **PRETIARE** > **presiar** > **prear**, **SALICEM** > **SAL'CEM** > **salze**, **ALICINAM** > **AL'CINAM** > **alzina**, **DOMINICELLA** > **DOMIN'CELLA** > **donzella**.

5. Quan el grups CE i CI venien després d'una síncope que afavoria el contacte amb altra oclusiva evolucionaren cap a “tz” (africada dental sonora).

Exemples: **DUODECIM** > **DUO'CI M** > **dotze**, **TREDECIM** > **TRED'CIM** > **tretze**.

6. El grup –DI- i el grup –GI- evolucionen, respectivament, a –j- i –tj-

Exemples: **INVIDIA** > **enveja**, **PLAGIA** > **platja**

7. El contacte per síncope de les consonants T'C i D'C evolucionen a “tg” (medio palatal fricativa).

Exemples: **VIATICUM** > **VIAT'CUM** > **viatge**, **MEDICUM** > **MED'CUM** > **metge**, **FICATUM** > **FIC'TUM** > **fetge**.

8. Els grups SCE, SCI, CS, PS, STI, SSI poden evolucionar a “ix” (fricativa sorda).

Exemples: **NASCERE** > **nèixer**, **CAPSA** > **caixa**, **FASCIA** > **faixa**, **ANGUSTIAM** > **angoixa**.

Annex 2: Colloquia Latina

Ubi habitas? (cap. X & XI)

Colloquium primum: in qua urbe, in qua regiōne habitas?

(Ablatiu de lloc / locatiu)

Persōna A: *Ubi habitas?*

Persōna B: *Ego habito*

Barcinōne (Barcino ōnis f)

Gerundae (Gerunda -ae f)

Tarracōne (Tarraco ōnis f)

Ilerdae (Ilerda -ae f)

Matrīti (Matritum i n)

in Hispaniā, in finibus Hispanōrum (Hispania ae f; Hispani ōrum m pl)

in Cataloniā, in finibus Catalaunōrum (Catalonia ae f; Catalauni ōrum m pl)

in Galliā / in Francogalliā, in finibus Gallōrum (Gallia ae f; Galli ōrum m pl)

Colloquium secundum: in quo loco habitas?

(Ablatiu complement de lloc: *ubi?*)

Persōna A: *In quo loco habitas?*

Persōna B: *Ego habito...*

<i>in magna / parva villa</i>	en un gran / petit mas (villa ae f: mas)	<i>in vico</i>	<i>en un poble (vicus i m: poble)</i>
<i>in magna parva domo</i>	en una gran o petita casa (domus i m: casa)	<i>in viculo</i>	<i>en un poblet (viculus i m: poblet)</i>
<i>in insula</i>	en una illa (de cases) (insula ae f: illa de cases)	<i>in habitatiōne</i>	<i>en una vivenda (habitatio ōnis f: vivenda)</i>
<i>ruri</i> (locatiu esp.)	al camp (rus ruris n: el camp)	<i>in primo tabulatō....</i>	<i>al primer pis...(tabulatum i n: pis)</i>
<i>in urbe</i>	a la ciutat (urbs urbis f: ciutat)	<i>in pediplanis</i>	<i>a la planta baixa (pediplana ōrum n pl: planta baixa)</i>

in loco appellato / vocato	en un lloc anomenat
in loco sito	en un lloc situat
in medio urbe	al mig de la ciutat
in extremis urbis (in + Ab + G)	a l'extrem de la ciutat
prope / apud (+Ac): prope urbem	a prop de la ciutat
procul a / ab (Ab): procul ab urbe	lluny de la ciutat

Altres vocabularis de la casa (v. FR cap.V). Només afegim el vocabulari de la casa de noms actuals:

Coquina ae f / *culina* ae f: cuina

Cenaculum i n

(*maiōrum tempore: triclinium* i n): menjador

Medianum i n (*oecus* i m): sala d'estar.

Latrina ae f: lavabo.

Fauces ium f pl: el pasadís.

Vestibulum i n: rebedor, vestibul.

Area ae f: pati, era.

Stabulum raeda, *stabuli* raedae: garatge.

De coloribus et gustibus (cap. XI & XII)

(Ablatiu i genitiu de qualitat. Proposicions de relatiu i d'infinitiu)

Colloquium primum: *Quo colōre / cuius colōris...?*

(Ablatiu i genitiu de qualitat)

Persona A: *Quo colōre / cuius colōris est / vestis mea?*

Persona B: *Vestis tua est colōre / colōris....*

rubro / rubri (ruber a um: vermell)

caeruleo / caerulei (caeruleus a um: blau)

flavo / flavi (flavus a um: groc)

viride / viridis (viridis e: verd)

nigro / nigri (niger a um: negre)

albo / albi (albus a um: blanc)

roseo / rosei (roseus a um: rosat)

fusco / fusci (fuscus a um: fosc, bru)

luteo / lutei (luteus a um: olor fang, marró)

Persona A: *Quo colōre / cuius colōris est / sunt capillus meus / oculi mei / calcei mei...?*

Capillus tuus / oculi tui / calcei tui est / sunt colore...

Colloquium secundum: *Quam vestem praefers?*

(Concordança i ús del pronom realtiu / regim verbal de *praeferre* i *placēre*)

Persōna A: *Quam vestem praefers?*

Persōna B:

Vestem / vestes quam / quas praefero / amo est / sunt colōre...

Vestis / vestes quae / quae mihi placet / placent est / sunt colōre...

tunica (tunica ae f: túnica)

camisia (camisia ae f: camisa)

bracae (bracae ārum f pl: pantaló)

thorax laneus (thorax ācis m laneus a um: jersei)

amiculum (amiculum i n: abric)

calceus (calceus i m: sabata)

Persōna A: *Quem cibum praeferes?*

Persōna B: *Cibus quem praefero est....*

fructus (fructus us m: fruita)

caro (caro carnis f: carn)

perna (perna ae f: pernil)

piscis (piscis is m: peix)

poma fricta (poma fricta ae f: patates fregides.

oryza (oryza ae f: arròs)

panis (pannis is m: pa)

caseus (caseus -i m : formatge)

placenta (placenta ae f: pastís)

glacies edibilis (glacies ei edibilis e: gelat)

Colloquium tertium: Quid de.....putas / censes / iudicas

(Oracions d' *accusativus cum infinitivo* / grau de comparació)

Persōna A: *Quid putas / censes / iudicas de colōre rubro*

Persōna B: *Ego puto / censeo / iudico.....*

colōrem rubrum non tam pulchrum quam nigrum

bracas feminis non tan pulchras quam gunnas (faldilles)

ornamenta aurea pulchriōra sunt quam argentea.

Quid tibi placet? (cap. XI & XII)

Colloquium primum: Quid tibi placet?

(*placet aut libet* + D)

Mihi Libet / mihi placet (m'agrada)

a) *corpus exercēre* (fer exercici) / *ludere pedifolle, manufolle* (jugar al futbol, a handball) / *ludere tenisiam mensulam* (jugar a tenis de taula) / *equitare* (montar a cavall) / *natare* (nadar), *nartare* (esquiar), *in locis rusticis ambulare* (fer senderisme)

b) *saltare/cantare* (ballar / cantar) / *canere* (+ Ab) *tibiā, citharā Hispanicā, violinā, tubā, clavili, tympanis* (la flauta, la guitarra espanyola, el violí, la trompeta, el piano, la bateria)

c) *ludere, somniare* (divertir-me, somiar) / *colloqui, ambulare cum amicis* (conversar / sortir amb els amics) / *itinera facere / peregrinari* (viatjar) / *situs* (< *situs us m*) *interretiales visitare* (navegar per internet) / *libros legere, musicam audire, televisionem aut televisorium spectāre* (llegir llibres, escoltar música, mirar la televisió)

d) *studēre* (+ datiu), *discere* (interessar-se per, aprendre) *litteras, scientiam, physicam* (literatura, ciència, la naturalesa)

B: (idem)

Colloquium tertium

(Ablatiu d'instrument)

Persona A: *Quō modō venis a vicō tuō ad scholam?*

Quōmodō quotidiē adis domō ad scholam et redis a scholā domum?

Persona B:

pedibus venio / eo

autoraedā veho / venio (autoraeda ae f: cotxe)

birota veho / venio (birota ae f: bicicleta)

autoraedā longā veho / venio (autoraeda ae f, longus a um: autobús) tramine veho / venio
(tramen inis n: tren)

Colloquium quartum

(Acusatiu d'extensió)

Persona A: *Quam longa tibi est via? / Quam longum tibi est iter?*

Persona B:

Via circa septem milia passuum sive decem chiliometra longa est

(chiliometrum i n. . Mille passus = 1'5 Km)

Iter pedibus duas horas, autocineto autem decem minuta me poscit.

(Minutum i n: minut)

De aetate (cap. XIII)

Colloquium primum

(Accusatiu d'extensió temporal / Genitiu de qualitat)

Persōna A: *Quot annos habes?* (= Quants anys tens?)

Persōna B:

Septimum decimum annum ago

Sedecim annos iam natus sum.

Sedecim annos habeo. (= tinc setze anys)

Persōna A: *Quot annos habet pater tuus?* (= Quants anys té el teu pare?).

Persōna B: *Pater habet duos et quadraginta annos. Ille est vir quadraginta duorum annorum* (= el pare té quaranta dos anys. Ell és un home de...)

Colloquium secundum: De diē nātālī

(Ablatiu de temps: *quando?*) (Per dir el dia del mes v. FR p. 312)

Persōna A: *quandō est diēs nātālis tuus?*

Persōna B: *Diēs nātālis meus est (dīc diem nātālem ut mos Rōmānōrum est, indicans diem mēnsis et annum)*

(mos Romanōrum) a.d. XI Kal Aug (ante diem undecimum Kalendas Augustas)

annō milesimo nongentesimo quinquagesimo quarto

(mos noster) diē vicesimo secundo mensis Augusti anno....(el dia 22 d'agost de 1954)

Persōna A: *Bonum natalem tibi exopto*

Colloquium tertium: Alii dies festi

PA: *Quae dona reges magi tibi offerent?*

PB: *Ego ab eis petivi libros*

discum compactum

radiophonum (radiophonum i n: una ràdio)

discophonum (discophonum i n: equip de música)

computatrum aut ordinatrum (computatrum i:ordinador)

disculum visificum (DVD)

pecuniam / vestem / ornamentum / unguentum (perfum), res

*athleticas (equip d'esport) / instrumentum photographicum
(càmara de fotos)*

PA: *Laetum festum Nativitātis tibi exopto et prosperum ac faustum novum annum*

PB: *Tibi quoque exopto laetum diem natalem Iesu Christi et annum prosperum*

De aetate: textus

Gradus aetatis sex sunt: infantia, pueritia, adolescentia, iuventus, gravitas atque senectus. Prima aetas infantia est pueri nascentis ad lucem, quae prorrigitur in septem annis. Secunda aetas "pueritia" tendit usque ad quartum decimum annum. Tertia "adolescentia", quae prorrigitur usque ad viginti octo annos. Quarta "iuventus", firmissima aetatum omnium, finiens in quinquagesimo anno. Quinta aetas senioris, id est "gravitas", quae est declinatio a iuventute ad senectutem; nondum senectus sed iam nondum iuventus... Quae aetas a quinquagesimo anno incipiens septuagesimo terminatur. Sexta aetas "senectus", quae nullo annorum tempore finitur. (Isidorus, Origines 11,2)

De salutatiōe deque valedictiōe (cap. XIII & XIV)

Colloquium primum: salve!

(*Salve / salvēte* imperatiu del verb *salvēre* = estar bé, trobar-se bé.

Ave / avēte és imperatiu del verb *avēre* = rebre una salutació.

Com a fórmules de salutació *salve* i *ave* s'usen indistintament)

Persōna A: *Salvē, amīce/-a (aut nomen eius)! / Salvēte, amīci / -ae.*

Salvus sis / Salva sis / Salvi sitis / Salvae sitis...

Persōna B: *Salvē, tu quoque!* (amb les mateixes variacions)

A: *Quid agis? / Quid agitis?*

B: *Vivitur.*

Colloquium secundum: vale!

(*Vale* imperatiu del verb *valēre* = ésser fort, estar bé de salut.

S'usa com a fórmula de comiat, "adéu!")

Persōna A:

Vale, amīce / amīca / domine / domina

Bene vale amīce / amīca / domine / domina

Bene valete et vivite

Non tenēbo te diutius, vale!

Cura te, amabo! Valetudinem tuam curā diligenter! Valetudinem tuam fac, ut cures!

Fac valeas! Cura ut valeas! Da operam ut valeas

Sorori salutem dic! (= saluda a la teva germana!)

Persōna B: *Vale tu quoque, amice/-a.* (les mateixes fórmules de resposta)

Colloquium tertium : salve! et vale!

Persona A: *Salvē, amīce/-a (aut nomen eius)!*

Persona B: *Salvē, tu quoque!*

A: *Da mihi, quaeso, librum tuum!*

B: *Libenter, liber meus tibi est.*

A: *Plurimas gratias! Vale, amice / -a (aut nomen eius)!*

B: *Vale tu quoque, carissime/-a amice/-a. Hodiē tibi, crās mihi.*

Textus: De salutatiōne deque valedictiōne

Si cui occurrimus, quem aliquatenus novimus, eum eamve salutēmus oportet. Ergo tunc dicimus “salvē” sive “avē”, si plures sunt, quos salutāre volumus, dicimus “salvēte!”, “avēte”. Saepe etiam audītur “salvus sis”, si agitur de aliquō virō, et “salva sis”, si cui feminae occurrimus.

His verbis per totum diem uti licet. Tamen interdiu etiam licet dicere “bonum diem tibi exopto”, vespertino tempore multi homines salutant hoc modo: “bonum vesperum vobis precor”. Si autem dies iam est peractus bona salutatio etiam est: “bonam noctem exopto”. Per totum diem etiam licet dicere “Deus te salvet”, ut Cathalaunica lingua dicitur “Deus vos guard”.

At etiam in valedictiōne satis humaniter nos geramus oportet. Tunc dicendum est (= “s’ha de dir”) hoc modo: “vale”; “valēte, auditōres”; “bene vale”; “optime vale, mi frater”; “vive ac vale”, “valeas”. Insuper valedicere possumus his verbis: “te valēre iubeo”; “bene vale et bene ambula”; “cura ut quam optime valeas”; valetudinem tuam cura diligenter”, et cetera.

Quibus valedictionibus homines iam prioribus temporibus usi sunt. Cum sperāmus alios revidēre, saepe dicimus: “inter nos revideāmus”, vel “in posterum” vel “in crastinum”.

(Ex textu Sigrides Albert, Saraviponti, in studiōrum Universitate Saraviensi, 1987)

Scisne Latine ? (cap. XV & XVI)

Persōna A: *Ex quo tempore linguam Latinam discis?*

Persōna B: *Ante viginti annos initium feci*

PA: *Loquerisne linguā Latinā? / Loquerisne Latine?*

PB: *Latinā linguā loquor / Latine loquor.*

Enitar ut Latine locura. Difficile est loqui

Nescio Latine.

PA: *Latinene intellegis?*

PB: *Ita, Latine intellego.*

PA: *Recte / satis recte / bene / optime / diligenter / eleganter Latine loqueris*

Facundissimus es cum Latine loqueris.

PB: *Lentius, quaeso, loquere! Si distincte non loqueris rem intellegere non possum.*

Ne unum quidem verbum intellexi.

Quae lente loqueris, intellego.

PA: *Latine responde!*

PB: *Dicam, si potero, Latine.*

Id nullo modo Latine exprimere possum.

Id satis commode dici potest Latine

De valetudine (cap XVI)

Colloquium primum

(Adverbis / verbs deponents amb Ab)

Persōna A: *Quomodo te habes? (= Com et trobes?)*

Persona B:

Non male. (= No malament)

Equidem valeo et salvus sum.

Bene mihi est. (= Estic bé, em trobo bé)

Prospera sum valetudine.

Firmā uxor valetudine. (= Tinc una bona salut, em trobo molt bé)

Sic valeo ut nunquam melius. (= Em trobo bé com mai).

Valetudine sum infirmā, tenuissimā (= No tinc una salut gaire bona, no em trobo gaire bé).

Minus bene me habeo (= No em trobo gaire bé).

Nondum ex morbo convalui (= Encara no m'he establert de la malaltia).

Noctem insomnem egi (= He passat la nit sense dormir)

Nunc meliuscule mihi est (= Ara em trobo una mica millor).

Colloquium secundum

(*idem* anterior)

Persōna A: *Quid frater (pater, soror, mater) tuus (tua) est? Salvus (salva) est?* (= Com està el germà (pare, germana, mare) teu (teva)? Es troba bé?)

Persōna B:

Optime se habet (= es troba molt bé)

Optima valetudine utitur (= té molt bona salut)

Non est firmā valetudine (= no té una bona salut)

Aegrotat. Aeger est (= està malalt).

In lecto cubat. Lectō tenētur. Arcesso medicum. Sollicitus sum de illo (= és al llit.

Cridaré el metge. N'estic preocupat).

Colloquium tertium

(Ablatiu de relació / *doleo* + D.)

Persona A: *Quid te sollicitat?* (= què et fa mal?)

Persona B: *Doleo pede; pes mihi dolet. Doleo dente; dens dolores movet* (= em fa mal el peu. Em fa mal la dent; la dent em causa dolors).

Colloquium quartum: quid tibi dolet?

(Ablatiu de relació / *doleo* + D. / *videor* + D.)

Persona A: *Salve, amice/-a*

Persona B: *Salve tu quoque, amice/-a.*

A: *Facies tua mihi laeta non vidētur. caput-ne tibi dolet?*

B: (1ª responsum) *Minime. Caput mihi nōn dolet sed valet.*

(2ª responsum) *Facies mea laeta tibi non videtur quia caput mihi dolet*

A: *Necesse est medicum vocāre.*

B: *Certe, amice/-a carissime/-a! Vocā medicum quia id mihi multum dolet.*

Magister et discipuli (XV & XVI)

(*Verba quae usu sunt magistrō et discipulīs*)

Colloquium primum

(adverbis)

Magister: *Salvēte, discipulī! Consīdite omnes, quaeso (precor)*

Discipulus /-a: *Salve, magister!*

Magister: *Iūlia, ut vales? (Iūlia aut nomen alumnī cuiuslibet)*

Iūlia: a) *Valeo!*

b) *Bene valeo!*

c) *Optime valeo!*

d) *Male valeo!*

e) *Pessime valeo!*

f) *Non ita bene* Magister: *Carole, Tibi est (sunt) pensum (pensa)?* Carolus: a)
Etiam, magister!

b) *Ita, magister!*

c) *Certe, magister!*

d) *Mihi non est (sunt)*

Colloquium secundum

(adverbis / verb intransitivu: *faveo*)

Magister: *Intellegis-ne totum exercitium?*

Carolus: a) *Intellego*

b) *Ita*

c) *Maxime*

d) *Minime*

e) *Non totum*

f) *Paulum*

g) *Non ita bene / mediocriter.*

Laura: *Ignosce mihi (quaeso / precor), magister! (Perdoni / Si us plau)*

Quid significat hic locus / haec sententia / hoc verbum?

Magister: *Significat.....*

Laura: *Gratiās tibi ago, magister!*

Magister: *Faveō discipulō aut discipulae quī doctus et industrius est. Nōn faveō discipulō aut discipulae qui ignarus et ignavus est.*

Vocabula: **doctus** –a –um: docte, savi; **industrius** –a –um: treballador; **ignārus** –a –um: ignorant; **ignāvus** –a –um: peresós, indolent, inactiu.

Colloquium tertium

(adjectius numerals / oració pasiva)

Magister: *Esne tu piger, stultus, prūdēns aut industrius?*

Discipulus A: *Stultus ac piger quia non volo discere atque in lūdō dormio*

Discipulus B: *Prūdēns atque industrius quia multās rēs volō discere atque in lūdō nōn dormiō.*

M: *Quot sunt vīgintī et trīgintā*

D A: *Vīgintī et trīgintā suntnōn sciō*

D B: *Quinquagintā*

M: *Recte respondistī! Tune a magistrō tuō laudāris?*

D A: *Egō a magistrō meō nōn laudōr quia pravē respondeō.*

D B: *Egō a magistrō meō laudōr quia rectē respondeō*

Scisne Latine ? (cap. XVI)

Persōna A: *Ex quo tempore linguam Latinam discis?*

Persōna B: *Ante viginti annos initium feci*

PA: *Loquerisne linguā Latinā? / Loquerisne Latine?*

PB: *Latinā linguā loquor / Latine loquor.*

Enitar ut Latine locura. Difficile est loqui

Nescio Latine.

PA: *Latinene intellegis?*

PB: *Ita, Latine intellego.*

PA: *Recte / satis recte / bene / optime / diligenter / eleganter Latine loqueris*

Facundissimus es cum Latine loqueris.

PB: *Lentius, quaeso, loquere! Si distincte non loqueris rem intellegere non possum.*

Ne unum quidem verbum intellexi.

Quae lente loqueris, intellego.

PA: *Latine responde!*

PB: *Dicam, si potero, Latine.*

Id nullo modo Latine exprimere possum.

Id satis commode dici potest Latine

Colloquium secundum: vale!

(Vale imperatiu del verb valēre = ésser fort, estar bé de salut.

S'usa com a fórmula de comiat, "adéu!")

Persōna A:

Vale, amīce / amīca / domine / domina

Bene vale amīce / amīca / domine / domina

Bene valete et vivite

Non tenēbo te diutius, vale!

Cura te, amabo! Valetudinem tuam curā diligenter! Valetudinem tuam fac, ut cures!

Fac valeas! Cura ut valeas! Da operam ut valeas

Sorori salutem dic! (= saluda a la teva germana!)

Persōna B: *Vale tu quoque, amice/-a. (les mateixes fórmules de resposta)*

Colloquium tertium : salve! et vale!

Persona A: *Salvē, amīce/-a (aut nomen eius)!*

Persona B: *Salvē, tu quoque!*

A: *Da mihi, quaeso, librum tuum!*

B: *Libenter, liber meus tibi est.*

A: *Plurimas gratias! Vale, amice / -a (aut nomen eius)!*

B: *Vale tu quoque, carissime/-a amice/-a. Hodiē tibi, crās mihi.*

Textus: De salutatiōne deque valedictiōne

Si cui occurrimus, quem aliquatenus novimus, eum eamve salutēmus oportet. Ergo tunc dicimus “salvē” sive “avē”, si plures sunt, quos salutāre volumus, dicimus “salvēte!”, “avēte”. Saepe etiam audītur “salvus sis”, si agitur de aliquō virō, et “salva sis”, si cui feminae occurrimus.

His verbis per totum diem uti licet. Tamen interdiu etiam licet dicere “bonum diem tibi exopto”, vespertino tempore multi homines salutant hoc modo: “bonum vesperum vobis precor”. Si autem dies iam est peractus bona salutatio etiam est: “bonam noctem exopto”. Per totum diem etiam licet dicere “Deus te salvet”, ut Cathalaunica lingua dicitur “Deus vos guard”.

At etiam in valedictiōne satis humaniter nos geramus oportet. Tunc dicendum est (= “s’ha de dir”) hoc modo: “vale”; “valēte, auditōres”; “bene vale”; “optime vale, mi frater”; “vive ac vale”, “valeas”. Insuper valedicere possumus his verbis: “te valēre iubeo”; “bene vale et bene ambula”; “cura ut quam optime valeas”; valetudinem tuam cura diligenter”, et cetera.

Quibus valedictionibus homines iam prioribus temporibus usi sunt. Cum sperāmus alios revidēre, saepe dicimus: “inter nos revideāmus”, vel “in posterum” vel “in crastinum”.

(Ex textu Sigrides Albert, Saraviponti, in studiōrum Universitate Saraviensi, 1987)

lussa vel exhortatiōnes

Magister / -ra:

Assidite, quaeso! Aures erigite (estigueu atents /-es). Libros sumite, aperīte, evolvite!. Aperīte paginam nonam!. Incipe legere a summa pagina (comença a llegir per dalt de la pàgina), a linia quinta (per la cinquena línia). Libros claudite et deponite!. Sumite graphia (graphia ae f: bolígraf) et scribite in fasciculo (fasciculus i m: quadern)haec verba. Lege quae scripsisti! Si quid est mendosum (equivocat) , id emendāte!. Duc lineam subter haec verba! (subratlleu aquestes paraules). Delibera quid respondeas.

Enumera numeros cadinales ab uno usque ad viginti.

Declīna in / per omnes casus substantivum quod est ‘animal’.

Flecte (coniuga) verbum ‘habēre’ in / per indicatīvum actīvum praesentis. Flecte verbum ‘esse’per coniunctīvum!

Praebe nobis exemplum decinatiōnis primae (secundae, tertiae, quartae, quintae)!

Respondēte, quaeso, semper sententiis integris!.

De gramaticis rebus

Quis animadvertit aliquod mendum? / Animadvertisne aliquod mendum ? / Quod mendum animadvertitsti? / Quae est forma recta?.

Quid est Latīne quod est Hispanice “pez” et Catalaunice “peix”? Quid est Hispanice et Catalaunice quod Latine est “avis”?

Scisne aliud verbum? Quo alio verbo eadem res dici potest? Qua alia ratiōne eadem res dici potest?

Cuius generis est hoc vocabulum?. Hoc vocabulum est generis masculīni (feminīni, neutri)

Cuius generis sunt nomina “populōrum, fluviōrum, ventōrum?. Nomina “populōrum, fluviōrum, ventōrum” sunt generis masculīni.

Cuius generis sunt arbores? Arbores sunt generis feminīni.

Cuius declinationis vocabulum est hoc? Hoc vocabulum est tertiae declinatiōnis.

Quare hoc vocabulum in nominatīvo positum est?. Vocabulum in nominatīvo positum est quia est subjectum propositiōnis.

Quae sunt terminationes genetivi numeri singularis? Terminationes genetivi numeri singularis sunt –ae, -i, -is, -us, -ae.

Quomodo declinantur numeri ordinales?. Numeri ordinales declinantur ut adiectiva primae et secundae declinationis.

Quid sunt verba deponentia? Verba deponentia sunt verba formarum passivarum sed significationis activae.

Quod est participium praesentis verbi “agere”? Participium praesentis verbi “agere” est “agens agentis”.

Qui est gradus comparativus adiectivi “magnus”? Gradus comparativus adiectivi “magnus” est “maior maius”.

Secundum quam regulam adverbium communiter formatur? Subiungitur in positivo terminatio –e vel –iter, in comparativo terminatio –ius, in superlativo terminatio –issime.

Bibliografia

- HANS H. ÖRBERG, *Lingua Latina per se illustrata: Pars I Familia Romana*, Ed. Domus Latina, 2002
- HANS H. ÖRBERG, *Lingua Latina per se illustrata: Exercitia Latina I*, Ed Domus Latina, 2002
- HANS H. ÖRBERG, *Lingua Latina per se illustrata: Pars II: Roma Aeterna*, Ed Domus Latina, 2002
- HANS H. ÖRBERG, *Lingua Latina per se illustrata: Exercitia Latina II*, Ed Domus Latina, 2002
- HANS H. ÖRBERG, *Lingua Latina per se illustrata: Colloqui personarum*, Domus Latina, 2002.
- HANS H. ÖRBERG, *Lingua Latina per se illustrata: Sermoni Romani*, Ed Domus Latina, 2002.
- HANS H. ÖRBERG, *Lingua Latina per se illustrata: Morfología latina & Vocabulario latino – español*, Edición española a cargo de Emilio Canales Muñoz y Antonio González Amador, Ed culturaclasica.com, Guadix (Granada, 2006)
- LUIGI MIRAGLIA, *Latine doceo, guida per gli insegnanti*, Ed Istituto Italiano per gli Studi Filosofici i Academia Vivarium Novum, 2000 (www.vivariumnovum.it)
- C. DESESSARD, *La méthode ASSIMIL Le Latin sans peine*, Ed Aubin Imprimeur, Poitiers 2001
- CAELESTIS EICHENSEER, *Collectanea usui linguae latinae dicata*, col Bibliotheca latina Tomus III, Ed Societas Latina, Saraviponti (Saarbrücken) 1999
- SIGRIDES ALBERT, *Cottidie latine loquamur. Textus de rebus cottidianis hodiernisque*, Ed Societas Latina, Saraviponti (Saarbrücken) 1987
- SIGRIDES ALBERT, *Imaginum vocabularium Latinum*, Ed Societas Latina, Saraviponti (Saarbrücken) 1998
- SIGRIDES ALBERT, *Cotidianum vocabularium scholare: Theodisco-Latinum, Latino Theodiscum, Francogallico-Latinum, Latino-Francogallicum*, Ed Societas Latina, Saraviponti (Saarbrücken) 1999
- C. EICHENSEER, *Libellus textuallis: phonocasetae I, II, VI, X*, Ed Societas Latina, Saraviponti (Saarbrücken) 1987 (llibrets amb cassetts)
- J. ALBERCH, J. CARBONELL, B. MATAS, *Eridanus, Iniciació al llatí*, Ed Alhambra, 1987
- GAUIS LICOPPE, *Viator Latinus: Vade mecum*, Ed. Fundatio Melissa, Bruseles 1989
- JOSÉ HERNÁNDEZ VIZUETE, *Curso de latín de Cambridge Unidad I*, Universidad de Sevilla, 1997

JOSÉ HERNÁNDEZ VIZUETE, *Curso de latín de Cambridge Unidad II-a y II-B*, Universidad de Sevilla., 1996

R. MENÉNDEZ PIDAL, *Manual de gramática histórica española*, Ed Espasa Calpe, madrid 1989

MANUEL SANCHÍS GUARNER, *Aproximació a la història de la llengua catalana*, Ed Salvat, 1980

GEORGES HACQUARD, *Guía de la Roma antigua (introducción y notas de Matilde Rovira Soler)*, Centro de Lingüística Aplicada Atenea, 2003.

Latinitas viva interretaria (Webs de llatí viu)

Anotem només les adreces de les pàgines Web de LATINITAS VIVA amb què he tingut més contacte en fer i pensar el projecte d'aquest treball. En tenim comptabilitzades, però, més de seixanta.

<http://www.yleradiol.fi/tiede/nuntii> : Web finlandesa que té enregistrades emissions radiofòniques en llatí

<http://www.melissa.int.ms> : Web de la casa editorial Melissa de Brusselles que edita material de llatí viu.

<http://www.vivariumvivum.it> : Web italiana de didàctica del llatí sobre el mètode Örberg

<http://www.uni-saarland.de/falk5/stockmann/voxlatina> i <http://www.voxlatina.uni-saarland.de>: Webs de la Universitat de Saarbrücken (Alemanya) on hi ha informació sobre les seves publicacions en llatí i la seva revista VOX LATINA, de periodicitat trimestral.

<http://www.academialatina.org>: pàgina Web de la ACADEMIA LATINITATI FOVENDAE, amb seu a Roma. Es pot trobar material didàctica, treball sobre el llatí viu, bibliografia i vincles (links) amb cercles llatins d'arreu del món.

<http://www.grexlat.com> : pàgina Web de la GREX LATINE LOQUENTIUM, amb seu a Polònia. És un dels fòrums llatins més coneguts i estesos entre els qui conreen la LATINITAS VIVA: es pot tractar qualsevol tema mentre es faci en llatí. Normalment els qui intervenen estan interessats per temes acadèmics i de la LATINITAS VIVA

<http://www.augustinus.eresmas.net> : Pàgina web que pretén associar a tots els cercles llatins del món. Per formar part s'exigeixen una sèrie de condicions: a) que hi hagi un moderador a cada cercle; b) que representin una ciutat o regió...etc. També et convida a un fòrum en llatí, però no es vol que es tractin temes transcendentals o massa acadèmics. Està més per un llatí quotidià i utilitari

<http://www.circulus.albinus.org> : Pàgina Web del CIRCULUS BARCINONENSIS. Conté, com en general tots els *circuli*, les actes de les seves reunions periòdiques i vincles (links) amb els cercles coneguts de Catalunya i Espanya i part de l'estranger.

<http://www.uky.edu/artssciences/classics/retiarius> : revista de suport electrònic redactada íntegrament en llatí.

<http://www.lateinforum.de/>: Web que obra un fòrum en llatí sobre temes diversos.

Material d'àudio de suport a l'hora de practicar la LATINITAS VIVA o llatí viu

Els principals són els editats per Domus Latina:

- CD ROM "Familia Romana". Conté el text llegit de tots els capítols i la resolució de tots els *pensa* de final de cada capítol.
- CD ROM "Roma Aeterna". Conté el text llegit de tots els capítols i la resolució de tots els *pensa* de final de cada capítol.

- CD ROM "Exercitia Latina I". Conté la resolució de tots els exercicis.
- CD ROM "Exercitia Latina II". Conté la resolució de tots els exercicis.

Conjunt de cassettes editades per la Universitat de Saarbrücken, sota els auspicis del professor Caelestis Eischenseer. Cada cassette va acompanyat d'un llibre (LIBELLUS TEXTUALIS) on es troba tot el text o diàleg escoltat:

- Caseta prima: Exempla pronuntiatuum diversorum. Colloquia latina (Exemple de diverses pronúncies. Col·loquis llatins)
- Caseta secunda: Phonetice Latina (Mostra de la pronúncia llatina restituïda)
- Caseta sexta: Dialogi Erasmani (Diàlegs renaixentistes escrits per Erasme de Rotterdam)
- Caseta septima Dialogi latini de rebus recentioribus (Diàlegs sobre assumptes quotidians per a practicar el vocabulari llatí recent)
- Caseta nona: De pronuntiatu Latino (Sobre la correcta pronúncia llatina restituïda)
- Caseta decima: Liturgiae lectiones Nataliciae . (Exemple de llatí eclesiàstic)